

Jaarverslag 2018

PENSIOENFONDS
NOTARIAAT

INHOUDSOPGAVE

KERNCIJFERS	5
VOORWOORD	6
BESTUURSVERSLAG	
1. MISSIE, DOELSTELLINGEN EN STRATEGIE	8
1.1 Missie	8
1.2 Doelstellingen, strategie en resultaten	8
2. FINANCIËLE POSITIE	11
2.1 Inleiding	11
2.2 Beleidsdekkingsgraad	11
2.3 Actuele dekkingsgraad	11
2.4 Herstelplan	12
2.5 Beleid toeslagverlening	12
2.6 Communicatie over financiële positie	12
3. BALANSMANAGEMENT	14
3.1 Inleiding	14
3.2 Verplichtingen uitgangspunt bij technische voorzieningen	14
3.3 Ontwikkeling technische voorzieningen	14
3.4 Pensioenregelingen	15
3.5 Resultaat naar actuariële component	16
3.6 Strategische beleggingsmix	20
3.7 Portefeuilleresultaten	21
3.8 Z-score	22
3.9 Activiteiten in 2018	22
3.10 Risicohouding	24
3.11 Balansmanagement en matching	24
3.12 Renteaafdekking	24
4. RISICOBEHEERSING	26
4.1 Risicomanagementbeleid	26
4.2 Strategische risico's	26
4.3 Ontwikkelingen 2018	27
4.4 Verdere ontwikkeling risicomanagement in 2019	28
4.5 Monitoring uitbesteding	28
4.6 Compliance	29
4.7 Geschillen, boetes en dwangsommen	30
4.8 Meldingen Autoriteit Persoonsgegevens	30
5. ORGANISATIE	31
5.1 Bestuursmodel	31
5.2 Opdrachtgever (sociale partners)	31

5.3 Uitbesteding	32
5.4 Ontwikkelingen 2018	33
6. KOSTEN	34
6.1 Inleiding	34
6.2 Kostenbewustzijn	34
6.3 Synergievoordelen en kostenniveau 2018	34
7. VOORUITBLIK	38
7.1 Financiële situatie	38
7.2 Nieuw pensioenstelsel	38
7.3 Werken aan strategische doelen	38
8. BEVINDINGEN RAAD VAN TOEZICHT EN OORDEEL VERANTWOORDINGSORGAAN	40
8.1 Bevindingen raad van toezicht	40
8.2 Reactie bestuur op bevindingen raad van toezicht	42
8.3 Oordeel verantwoordingsorgaan	43
8.4 Reactie bestuur op oordeel verantwoordingsorgaan	45
9. JAARREKENING	47
10. OVERIGE GEGEVENS	85
10.1 Actuariële verklaring	85
10.2 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	87
11. STATISTIEKEN, PERSONALIA EN CODE PENSIOENFONDSEN	95
11.1 Statistieken	95
11.2 Personalialia	99
11.3 Nadere gegevens leden bestuursorganen	102
11.4 Code Pensioenfondsen	103
12. BEGRIPPENLIJST	110

KERNCIJFERS

	2018	2017	2016
Financiële gegevens per 31 december			
Bedragen x € 1 miljoen			
Beleidsdekkingsgraad (%)	108,1	106,9	n/a ²
Dekkingsgraad (%)	104,2	108,3	n/a ²
Pensioenvermogen	2.766	2.803	2.730
Eigen vermogen	111	215	105
Beleggingen ¹	2.716	2.733	2.672
Rendement beleggingen (%)	-0,4	3,2	n/a ²
Voorziening pensioenverplichtingen	2.655	2.589	2.624
Nominale rente	1,4	1,5	1,4
Bijdragen	60	61	58
Beleggingsopbrengsten	-13	96	243
Pensioenuitkeringen	76	75	73
Aantallen per 31 december			
Actieve deelnemers	11.189	10.972	10.453
Gewezen deelnemers	10.198	10.045	9.830
Gepensioneerden	5.028	4.901	4.763

^[1] De beleggingen onder aftrek van de derivaten die in de jaarrekening zijn opgenomen bij verplichtingen inzake derivaten.

^[2] Niet aanwezig: omdat Pensioenfonds Notariaat na 31 december 2016 is ontstaan en deze cijfers niet voor de fusiefondsen samen zijn te berekenen, zijn deze cijfers weggelaten.

VOORWOORD

In 2018 is de fusie tussen de voormalige pensioenfondsen Stichting Notarieel Pensioenfonds en Stichting Bedrijfspensioenfonds voor medewerkers in het Notariaat volledig afgerond. De samenvoeging van de pensioenadministraties en de beleggingsportefeuilles werd voltooid. Een belangrijke mijlpaal, waarmee we steeds meer ruimte krijgen om ons te richten op de uitdagingen voor de toekomst. Die uitdagingen zijn er volop.

Financiële situatie

Als we kijken naar de beleidsdekkingsgraad eind 2018 van 108,1% (gemiddelde dekkingsgraad over twaalf maanden), dan zien we dat we er iets beter voor staan dan verleden jaar. Echter, de actuele situatie is verslechterd door tegenvallende resultaten op de financiële markten in de laatste maanden van 2018 en de per saldo continu lage rentestand. Desondanks is het fonds niet in de gevarezone voor het verlagen van de pensioenen. Wel staat de financiële situatie onder druk. Op basis van het herstelplan wordt in een periode van maximaal tien jaar de vereiste dekkingsgraad bereikt.

Op het gebied van kosten zien we dat we verdere kostenverlagingen hebben bereikt. De vermogensbeheerkosten namen met circa € 0,9 miljoen af; reguliere kosten per deelnemer daalden met 4% tot € 215 per deelnemer, vrijwel het beoogde niveau bij fusie. De toenemende eisen die worden gesteld aan pensioenfondsen, maken het lastig de kosten nog verder terug te dringen.

Maatschappelijk verantwoord beleggen

Aan de maatschappelijke betrokkenheid van organisaties wordt een steeds groter belang gehecht. Dat merken we ook bij onze eigen deelnemers. We nemen hierin graag onze verantwoordelijkheid. In 2018 is om die reden onderzocht op welke manier ons beleggingsbeleid kan bijdragen aan een duurzame wereld. Bij de inrichting van de beleggingsportefeuille gaan we nu ook rekening houden met het thema klimaatverandering. Daarnaast krijgen mensenrechten en kinderarbeid meer aandacht. In 2019 wordt de uitvoering hiervan gestart. Onze achterban betrekken wij bij de te maken keuzes hierin.

Nieuwe wetgeving

Ook nieuwe wetgeving houdt ons volop bezig. Zo werd per januari 2019 de IORP II-richtlijn van kracht. Deze richtlijn stelt nieuwe Europese eisen aan de organisatie, de communicatie en het beleggingsbeleid van een pensioenfonds. In 2018 vroegen met name de voorbereidingen voor een juiste en efficiënte invulling van de risicobeheerfunctie, het risicobeheersysteem en de auditfunctie veel aandacht. Dit heeft onder meer gevolgen voor de bestuurlijke organisatie, bijvoorbeeld door het aanbrengen van een duidelijke scheiding tussen uitvoering en controletaken. De veranderingen leveren een bijdrage aan de verdere professionalisering van de governance van het fonds.

Communicatie

Communicatie was ook in 2018 een belangrijk speerpunt. Positief is dat we vanuit de beroepsgroep horen dat we het op dit vlak steeds beter doen. Dit kwam bijvoorbeeld naar voren tijdens de pensioenbijeenkomsten voor pensioengerechtigden in het land en de presentaties voor actieve deelnemers. Maar ook kwantitatief onderzoek wees dit uit. Deze stijgende lijn willen we vanzelfsprekend doorzetten. Verdere digitalisering van de pensioeninformatie en het zoveel mogelijk bieden van informatie die past bij de persoonlijke situatie, staan centraal in het communicatiebeleid.

Tot slot wil ik namens het bestuur mijn waardering uitspreken voor Toon Baakman, die eind 2018 afscheid nam als werknemersvoorzitter van Pensioenfonds Notariaat. Zo'n 25 jaar was hij actief als bestuurslid. Eerst bij voormalig Stichting Bedrijfspensioenfonds voor medewerkers in het Notariaat

en de laatste jaren bij Pensioenfonds Notariaat. Met zijn enorme inzet en dossierkennis heeft hij een belangrijke bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van de pensioenregelingen en -fondsen in het notariaat. Daarnaast namen we afscheid van bestuurslid Marinus de Waal. Hij bracht de afgelopen jaren (ook al bij Stichting Notarieel Pensioenfonds) de stem van onze jongere deelnemers in het notariaat op constructieve wijze naar voren in het bestuur. Door de verandering van zijn rol in het notariaat (van werknemer naar werkgever), moest hij zijn zetel ter beschikking stellen. Wij danken Toon Baakman en Marinus de Waal voor hun waardevolle bijdragen.

Op 18 februari 2019 overleed Walter Jansen. Hij was lid van het bestuur van Pensioenfonds Notariaat vanaf de fusie in 2017. Een grote mate van betrokkenheid, bestuurlijke ervaring en interesse in collega-bestuurders en medewerkers van het bestuursbureau kenmerkten zijn bestuurslidmaatschap. Voor zijn inzet zijn we Walter Jansen grote dank verschuldigd.

Namens het bestuur van Pensioenfonds Notariaat,
A.J.M. Jansen, voorzitter

1 MISSIE, DOELSTELLINGEN EN STRATEGIE

1.1 Missie

Pensioenfonds Notariaat voert - in opdracht van sociale partners - de collectieve pensioenregelingen uit voor de (toegevoegd) notarissen, kandidaat-notarissen en medewerkers in het notariaat. Het fonds streeft ernaar dit op een solide en transparante wijze te doen, waarbij het belang van de (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden centraal staat in zijn denken en doen.

1.2 Doelstellingen, strategie en resultaten

Om invulling te geven aan zijn missie heeft Pensioenfonds Notariaat in 2017 een aantal strategische doelstellingen voor de komende jaren geformuleerd:

- Het verschaffen van een zoveel mogelijk waardevast pensioen tegen acceptabele risico's en kosten (acceptabel premieniveau en lage uitvoeringskosten);
- Het strategische beleggingsbeleid is gericht op het toekennen van een waardevast pensioen met een beperkt risico op een verlaging ervan;
- Bij alle werkzaamheden staan het belang van de (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden en een klantgerichte dienstverlening centraal;
- Het bestuur communiceert actief op duidelijke en transparante wijze over de beleidskeuzes, de financiële positie en de verwachtingen en de uitkomsten ten aanzien van de pensioenen richting (ex-)deelnemers, pensioengerechtigden en belanghebbenden;
- Het zorgen voor een toekomstbestendig pensioenfonds, waaronder de wijze van de uitbesteding van activiteiten;
- Het bevorderen van het vertrouwen van de (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden in Pensioenfonds Notariaat.

Strategie

Om de geformuleerde doelstellingen te bereiken, is de strategie van Pensioenfonds Notariaat gebaseerd op de volgende zes speerpunten:

Herstel financiële situatie

Al een aantal jaren heeft Pensioenfonds Notariaat een tekort. Op basis van wet- en regelgeving, zoals het financieel toetsingskader (FTK), heeft het fonds onvoldoende financiële reserves om tegenvallers op te vangen. Dit betekent dat het fonds een herstelplan heeft, op basis waarvan wordt gewerkt naar een gezonde financiële situatie. Neemt de herstelkracht van het fonds af, dan neemt het bestuur maatregelen om het herstel opnieuw in te zetten.

Resultaat

De financiële situatie is in 2018 iets verbeterd. De beleidsdekkingsgraad steeg in dit jaar naar 108,1% (2017: 106,9%). Om een verdere impuls te kunnen geven aan het herstel, is in 2018 met de sociale partners gesproken over de risicohouding van het fonds. Hoeveel risico neemt Pensioenfonds Notariaat bij zijn beleggingen? Meer risico kan leiden tot hogere rendementen. Dat geeft meer ruimte voor het verhogen (indexeren) van de pensioenen, maar ook neemt de kans op een verlaging van de pensioenen toe. Deze afweging wordt daarom zorgvuldig gemaakt.

Synergievoordelen

Met de fusie van Stichting Notarieel Pensioenfonds (SNPF) en Stichting Bedrijfspensioenfonds voor medewerkers in het Notariaat (SBMN) tot Pensioenfonds Notariaat is een belangrijke stap gezet in het verlagen van kosten. Dit geldt zowel voor het vermogensbeheer, de pensioenadministratie als de communicatie van het fonds. Ingezet wordt op het - waar mogelijk - verder behalen van

synergievoordelen door bijvoorbeeld administratieprocessen verder te uniformeren of te stroomlijnen. De kosten per deelnemer zijn hiervoor een belangrijke graadmeter.

Resultaat

In 2017 zijn al de beoogde synergievoordelen van de fusie behaald. Vermogensbeheerkosten, bestuurskosten en de kosten van het pensioenbeheer werden ruim € 2,3 miljoen lager. De toenemende wettelijke eisen en vragen die vanuit de toezichthouder worden gesteld, evenals de prijsinflatie, maken het heel lastig om de genoemde kostenbesparing verder te vergroten. Voor de toekomst is kostenbeheersing het doel.

Verbreiding

Nu de laatste onderdelen van het samenvoegen van de administraties van de voormalige fondsen SNPF en SBMN zijn afgerond, is er sprake van een consolidatiefase bij Pensioenfonds Notariaat. Om verdere synergievoordelen te behalen en de toekomstbestendigheid van het fonds te vergroten, staat een oriëntatie op de mogelijkheden voor verdere schaalvergroting op de agenda. Daarbij wordt gedacht aan een vorm van samenwerking of samengaan met andere fondsen. Uitgangspunt hierbij is dat de verbreding de belangen van alle deelnemersgroepen dient.

Resultaat

In de tweede helft van 2018 is gestart met een bestuurlijke werkgroep. Deze werkgroep onderzoekt op basis van in- en externe ontwikkelingen en de financiële situatie van het fonds in hoeverre Pensioenfonds Notariaat in de huidige vorm een toekomst heeft. In 2019 wordt met gehele bestuur verder gesproken over de resultaten en wat dit betekent voor de visie op het fonds (zie ook 7.3). Een voorzichtige oriëntatie op de mogelijke samenwerkings- of fusiepartners is daarbij betrokken.

Imago

Door open en transparant te zijn over de (financiële) situatie bij het fonds, de plannen, de organisatie en in de verantwoording, wordt gewerkt aan verbetering van het imago. Ook verbetering van de dienstverlening - waarbij de wensen en behoeften van de deelnemers centraal staan - dragen hieraan bij.

Resultaat

In het jaarverslag 2017 is gewerkt aan de transparantie ten aanzien van beleid, rendement, kosten en de verwachtingen over de financiële situatie. Die lijn wordt verder doorgezet. Ook is de dialoog gezocht, onder meer met de pensioenmiddagen voor (bijna-)pensioengerechtigden, presentaties tijdens ringbijeenkomsten en bijeenkomsten van de Bond van Medewerkers in het Notariaat. Uit het klanttevredenheidsonderzoek dat begin 2018 werd gehouden (nulmeting voor Pensioenfonds Notariaat), kwam een hogere waardering (6,6) dan voor de voormalige fondsen SNPF en SBMN (5,5).

Verdere digitalisering communicatie

In de verbetering van de dienstverlening speelt de verdere digitalisering van de communicatie een grote rol. Veel deelnemers geven aan de pensioeninformatie digitaal te willen ontvangen. Daarnaast geeft de verdergaande digitalisering de mogelijkheid om deelnemers helder inzicht te geven in hun eigen pensioensituatie op het moment dat zij daar behoefte aan hebben. Innovaties bij de pensioenadministrateur om hier steeds verdere stappen in de zetten, worden dan ook nauwlettend gevolgd.

Resultaat

Eind september 2018 is een pensioendashboard in de persoonlijke omgeving op de website geïntroduceerd. Met het dashboard hebben deelnemers meer mogelijkheden om berekeningen te maken op basis van de mogelijke pensioenkeuzes. Ook kunnen ze de pensioenaanspraken bij andere pensioenuitvoerders uploaden en een koppeling maken met het Nibud. Hierdoor worden de uitgaven

en inkomsten op pensioendatum voor de deelnemer inzichtelijk gemaakt. Ook blijven we ons inspanssen om het aantal deelnemers, dat zijn of haar voorkeur voor digitale communicatie (en het e-mailadres) vastlegt, te vergroten. In 2018 zagen we hierin een toename van 14%. Inmiddels heeft 35% van de totale deelnemerspopulatie een e-mailadres doorgegeven. Bij de actieve deelnemers is dit 44%.

Bron en instroom potentiële bestuursleden

Komen tot een divers bestuur, waarbij de bestuursleden voldoen aan de hoge eisen die worden gesteld, is een moeilijke opgave. Dit vraagt meer aandacht voor de werving en opleiding van bestuursleden uit het notariaat. Met de KNB, de PensioenKamer en de Bond van Medewerkers in het Notariaat wordt hierin opgetrokken.

Resultaat

Met de KNB en sociale partners is regelmatig gesproken over het aantrekken van geschikte bestuurders. Dit heeft geleid tot de voordracht van twee nieuwe bestuurders, die naar verwachting in 2019 - na een aspirant-bestuurslidmaatschap en vervolgens toetsing door DNB - zitting nemen als bestuurslid. Eén van hen is een vrouw, waarmee verder invulling wordt gegeven aan de beoogde diversiteit in het bestuur. Voor de lange termijn is aanpassing van het bestuursmodel een optie om de instroom van meer bestuursleden van buiten het notariaat mogelijk te maken. Dit wordt betrokken bij het onderzoeken van de toekomstscenario's voor Pensioenfonds Notariaat.

2 FINANCIËLE POSITIE

2.1 Inleiding

De zogenoemde dekkingsgraad is de financiële graadmeter van een pensioenfonds. Het is de verhouding tussen het vermogen en de voorziening die nodig is voor de huidige en toekomstige pensioenuitkeringen (de pensioenverplichtingen). Is de dekkingsgraad 100%, dan heeft het pensioenfonds precies genoeg geld om alle pensioenen te betalen. Hoe hoger de dekkingsgraad, hoe beter de financiële situatie. Besluiten over het verhogen of verlagen van de pensioenen worden gemaakt op basis van de beleidsdekkingsgraad. Dit is de gemiddelde dekkingsgraad over de laatste twaalf maanden. De actuele dekkingsgraad is een momentopname: het geeft de financiële situatie op één moment weer.

2.2 Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is in 2018 gestegen van 106,9% naar 108,1%. Daarmee lag de beleidsdekkingsgraad eind 2018 onder de vereiste beleidsdekkingsgraad van 114,2%. Actualisering van het herstelplan in het eerste kwartaal van 2019 was daarom nodig.

2.3 Actuele dekkingsgraad

De actuele dekkingsgraad van Pensioenfonds Notariaat is per eind 2018 104,2%. Eind 2017 bedroeg de actuele dekkingsgraad 108,3%. Daarmee is sprake van een duidelijke daling van de actuele dekkingsgraad in het afgelopen jaar. Deze daling deed zich vooral voor in de laatste maanden van 2018, na een opleving gedurende het derde kwartaal van dat jaar. Direct na het einde van het jaar was overigens opnieuw een stijging zichtbaar.

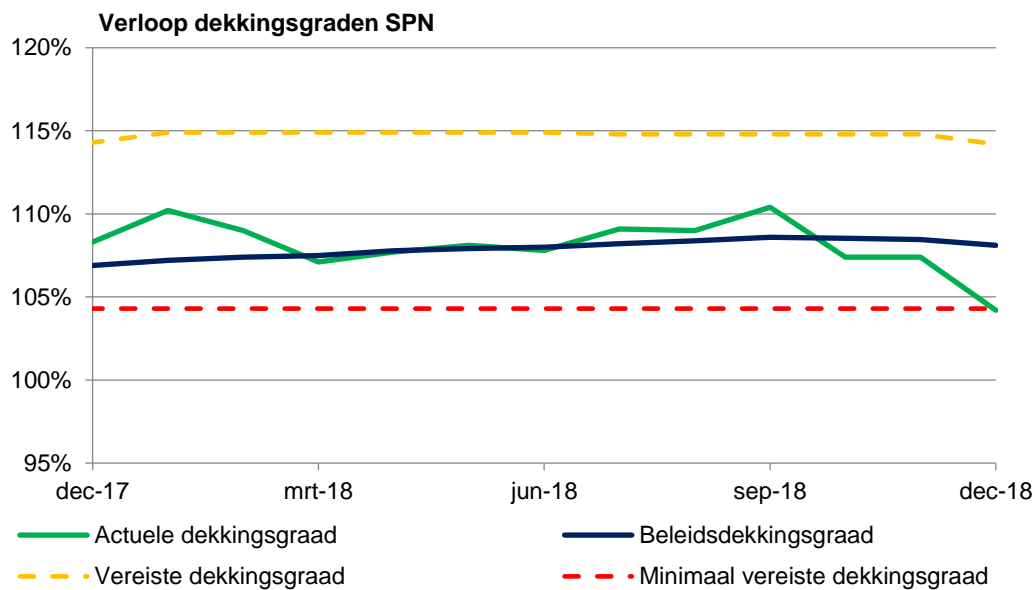
Mutaties in de actuele dekkingsgraad

In de volgende tabel zijn de belangrijkste oorzaken voor de verandering van de actuele dekkingsgraad opgenomen, inclusief het effect ervan.

	2018	2017
	In procentpunt	
Premie	-0,5	-0,1
Uitkering	0,2	0,1
Beleggingsrendementen (exclusief renteaafdekking)	-0,2	4,5
Wijziging rentetermijnstructuur voorziening pensioenverplichtingen	-4,6	1,3
Verhoging SBMN-pensioenen bij fusie	-	-1,1
Wijziging grondslagen	1,0	-
Overige oorzaken	-	-0,4
Totaal	-4,1	4,3

Het vermogen van Pensioenfonds Notariaat daalde in 2018 met € 37 miljoen tot € 2.766 miljoen. De vermogensmutatie is het saldo van de beleggingsopbrengsten, de ontvangen pensioenpremies, de betaalde pensioenuitkeringen, de mutatie van de technische voorziening en de uitvoeringskosten. Het rendement over het belegd vermogen bedroeg -/- 0,40% (2017: 3,2%). De voorziening pensioenverplichtingen steeg in 2018 met € 66 miljoen tot € 2.655 miljoen (zie ook hoofdstuk 3).

In onderstaande grafiek is het verloop van de verschillende dekkingsgraden in 2018 weergegeven:

2.4 Herstelplan

Omdat er sprake is van een beleidsdekkingsgraad lager dan 114,2% heeft het fonds een reservetekort. Dit betekent dat het over een herstelplan moet beschikken, jaarlijks het al gevolgde herstelplan moet evalueren en een nieuw herstelplan moet opstellen. Het herstelplan is begin 2019 ingediend bij toezichthouder De Nederlandsche Bank (DNB) en beoogt dat Pensioenfonds Notariaat per eind 2022 uit herstel is (beleidsdekkingsgraad van 114,2%). Aan het einde van de herstelperiode (ultimo 2028) wordt een beleidsdekkingsgraad van circa 125% verwacht. In het herstelplan wordt gerekend met de maximaal toegestane uitgangspunten ten aanzien van het beleggingsrendement en de renteontwikkeling in de toekomst.

2.5 Beleid toeslagverlening

In de afgelopen jaren gold dat bij een beleidsdekkingsgraad tussen de 104,3% en 114,3% Pensioenfonds Notariaat de pensioenen niet kon verhogen. Per 1 januari 2019 is de grens van 114,3% verlaagd naar 110%. Vanaf die grens kunnen nu de pensioenen worden verhoogd om gedeeltelijk de prijsinflatie te compenseren. Ligt de beleidsdekkingsgraad boven de 129,5%, dan is een volledige compensatie van de prijsinflatie mogelijk. Bij een beleidsdekkingsgraad lager dan 104,3% worden de pensioenen mogelijk verlaagd. Deze (nieuwe) uitgangspunten zijn opgenomen in het toeslagbeleid.

2.6 Communicatie over financiële positie

Met het uniform pensioenoverzicht, Pensioen 1-2-3 en de website informeert Pensioenfonds Notariaat zijn deelnemers over de financiële situatie van het fonds. Daarbij is het helder en realistisch over de verwachtingen voor de toekomst: (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden moeten op basis van de huidige inzichten rekening houden met de mogelijkheid dat in de komende jaren hun pensioen niet wordt verhoogd. Alhoewel een verlaging van de pensioenen op de kortere termijn niet wordt verwacht, is dat bij een verdere verslechtering van de financiële situatie van het fonds in de toekomst wel een mogelijke maatregel. In de communicatie is expliciet ingegaan op de gevolgen

hiervan voor de (toekomstige) pensioenen, namelijk dat die niet meegroeien met de (eventuele) prijsinflatie.

Om de belanghebbenden mee te nemen in de ontwikkeling van de dekkinggraad gedurende het jaar, worden maandelijks de actuele dekkinggraad en de beleidsdekkinggraad op de website gepubliceerd.

Aanpassing beleid voor toekennen verhoging pensioen

Over de aanpassing van het beleid voor het verlenen van een toeslag (verhoging pensioen) zijn de (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden met een brief of een digitaal bericht in de persoonlijke omgeving geïnformeerd, evenals over andere wijzigingen in de pensioenregeling.

3 BALANSMANAGEMENT

3.1 Inleiding

Een pensioenfonds kent verplichtingen, de (toekomstige) pensioenuitkeringen, en bezittingen, de beleggingen van het fonds. Balansmanagement is het afstemmen van de beleggingen op de verplichtingen van een pensioenfonds. In dit hoofdstuk wordt inzicht gegeven in de wijze waarop de verplichtingen c.q. de beleggingen zijn samengesteld, de ontwikkeling ervan en de wijze waarop de afstemming plaatsvindt. Het doel van het fonds is om te voldoen aan de pensioenambitie zoals die is geformuleerd in de pensioenopdracht. Dit betekent dat de nominale pensioenen zo veel mogelijk gerealiseerd moeten worden. Om daarnaast de pensioenen te kunnen laten meegroeien met de prijsontwikkeling, is het nodig met een geaccepteerd risico rendement op de ingelegde premies te behalen.

VERPLICHTINGEN

3.2 Verplichtingen uitgangspunt bij technische voorzieningen

De verplichtingen van een pensioenfonds bestaan uit de pensioenuitkeringen die het fonds in de toekomst moet uitkeren aan (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden. Hiervoor houdt het fonds een voorziening aan die wordt gewaardeerd op basis van de actuariële grondslagen, zoals opgenomen in de Actuariële en bedrijfstechnische nota (Abtn). Deze voorziening, in de jaarrekening aangeduid als technische voorzieningen, wijzigt door mutaties in het deelnemersbestand en wijziging van de actuariële veronderstellingen.

3.3 Ontwikkeling technische voorzieningen

De technische voorzieningen bestaan uit een voorziening pensioenverplichtingen voor rekening en risico van het pensioenfonds en de voorziening die is ondergebracht bij een verzekeraar met een garantiecontract. In onderstaande tabel is de ontwikkeling van de voorziening pensioenverplichtingen voor rekening en risico van het fonds opgenomen (bedragen x € 1.000).

	2018	2017
Stand per 1 januari	2.561.165	2.594.717
<i>Toevoegingen:</i>		
Aanspraken en risicopremies	62.318	61.652
Overgenomen pensioenverplichtingen	727	663
Mutatie marktrente en interesttoevoeging	108.303	-38.445
Verhoging aanspraken SBMN-deelnemers	-	28.042
<i>Onttrekkingen:</i>		
Uitkeringen	-73.288	-72.426
Overgedragen pensioenverplichtingen	-3.538	-795
Vrijval van kosten	-1.623	-1.599
Wijziging actuariële grondslagen of methoden	-26.553	-9.432
Resultaat op kanssystemen, correcties en overige resultaten	715	-1.212
Stand per 31 december	2.628.226	2.561.165

De totale technische voorzieningen zijn als volgt opgebouwd (bedragen x € 1.000):

Aanspraken voor risico van het fonds	2.628.226	2.561.165
Herverzekerde aanspraken voor rekening van het fonds	26.420	27.351
Totaal	2.654.646	2.588.516

3.4 Pensioenregelingen

Pensioenfonds Notariaat kent drie pensioenregelingen (vastgelegd in twee pensioenreglementen). Het betreft een pensioenregeling voor de zelfstandig gevestigde (kandidaat-)notarissen, een pensioenregeling voor toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen in loondienst en een pensioenregeling voor de medewerkers in het notariaat. Elke regeling kent een eigen doorsneepremie. De PensioenKamer en de Bond van Medewerkers in het Notariaat zijn - als sociale partners - verantwoordelijk voor de inhoud van de pensioenregelingen.

Kenmerken pensioenregelingen

De drie pensioenregelingen kennen de volgende overeenkomsten:

1. De regelingen zijn gebaseerd op het middelloonsysteem met voorwaardelijke indexatie;
2. Alle regelingen kennen naast het ouderdomspensioen een nabestaandenpensioen;
3. Bij arbeidsongeschiktheid is sprake van premievrije voortzetting van de pensioenopbouw;
4. De regelingen kennen keuzemogelijkheden bij pensionering (vroeger/later met pensioen, hoog/laag-constructie, uitruil van partnerpensioen);
5. De pensioenrichtleeftijd is 67 jaar.

De pensioenregeling voor kandidaat-notarissen en (toegevoegd) notarissen voorziet in een arbeidsongeschiktheidspensioen.

Onderstaand zijn voor de pensioenregelingen de franchise en het maximum pensioengevend salaris opgenomen (2018):

Pensioenregeling	Franchise in €	Maximum pensioengevend salaris in €
Medewerkers in het notariaat	16.119	95.553
Toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen in loondienst	14.297	61.819
Zelfstandig gevestigde (kandidaat-)notarissen	14.297	54.616

Toeslagambitie

Pensioenfonds Notariaat heeft de ambitie om de pensioenen waardevast te houden door middel van het verhogen van de (opgebouwde) pensioenen (toeslagverlening). Op basis van de huidige inzichten wordt voorzien dat in de komende jaren een verhoging van de pensioenen van de (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden niet mogelijk is.

Het al dan niet behalen van de vastgestelde toeslagambitie is afhankelijk van de financieringsstructuur van het fonds en de risicohouding die wordt aangenomen. Naarmate het fonds meer risico in de beleggingen neemt, neemt de kans op een hoger rendement toe. Daarmee groeit de ruimte voor toeslagen, maar ook de kans dat de rendementen een keer tegenvallen. Dit betekent dat de kans op een verlaging van de pensioenen toeneemt.

Wijzigingen in de pensioenregeling in 2018

Per 1 maart 2018 is de Wet Waardeoverdracht klein pensioen van kracht geworden. Deze wet regelt onder andere dat kleine pensioenen kunnen worden samengevoegd tot één groter pensioen. Zeer kleine pensioenen vervallen. Als gevolg van deze wetgeving heeft Pensioenfonds Notariaat besloten dat:

- per 1 januari 2019 alle zeer kleine pensioenen (minder dan € 2 per jaar) vervallen, ook van de ex-deelnemers waarvan de pensioenopbouw bij Pensioenfonds Notariaat al vóór 1 januari 2019 is geëindigd. De administratiekosten van deze hele kleine pensioenen zijn hoger dan het uit te keren pensioen;
- per 1 januari 2020 wordt gestart met de automatische waardeoverdracht van pensioenen van € 2 tot € 484,09 bruto per jaar (2019). Dit betekent voor (ex-)deelnemers dat hun pensioen bij verschillende pensioenuitvoerders bij elkaar blijft. Afkoop van het kleine pensioen is niet meer mogelijk, tenzij het na vijf jaar niet gelukt is om het pensioen over te dragen naar een nieuwe pensioenuitvoerder.

De wijzigingen zijn per 1 januari 2019 doorgevoerd en de (ex-)deelnemers zijn hierover geïnformeerd. Voor het vervallen van de pensioenen onder de € 2 is een coulanceperiode gehanteerd die loopt tot 1 augustus 2019.

3.5 Resultaat naar actuariële component

Het resultaat van het fonds kan worden geanalyseerd naar actuariële oorzaken. De uitkomsten zijn opgenomen in de resultaatbepaling naar actuariële component (bedragen x € 1.000).

	2018	2017
<i>Resultaat op beleggingsopbrengsten, intrest en indexatie</i>		
Beleggingsopbrengsten	-13.480	95.523
Benodigde interest / mutatie markttrente	-108.303	38.445
Indexatie	-	-
	-121.783	133.968

De beleggingsopbrengsten zijn gelijk aan de in de jaarrekening verantwoorde opbrengsten (€ -12.800 gecorrigeerd voor de aan vermogensbeheer doorbelaste kosten). De lasten voor indexatie en de benodigde interesttoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen worden gefinancierd uit de beleggingsopbrengsten. De lasten van de indexatie betreffen de kosten van de inkoop van een (eventuele) toegepaste verhoging (toeslag) van de pensioenaanspraken per 1 januari volgend op het verslagjaar. In 2018 is op de pensioenaanspraken van de (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden geen voorwaardelijke toeslag verleend.

Bij de vaststelling van de actuariële benodigde intrest voor 2018 is de door DNB vastgestelde rentetermijnstructuur gehanteerd. Dit resulteerde in een verhoging van de technische voorziening van € 114.867.

	2018	2017
<i>Resultaat op premie</i>		
Feitelijke premie	60.468	61.197
Actuarieel benodigde premie	-67.595	-68.558
	-7.127	- 7.361

De actuarieel benodigde premie is gelijk aan de niet-gedempte kostendekkende premie (€ 76.845), exclusief de opslag voor vereist eigen vermogen bij deze pensioenopbouw (€ 9.250).

De totale pensioenlasten bestaan uit de kosten van de pensioenopbouw, de actuarieel benodigde rente en een opslag voor de uitvoeringskosten. De jaarlijkse pensioenpremie wordt vooraf vastgesteld. Voor de pensioenopbouw in het verslagjaar wordt jaarlijks vooraf een actuarieel benodigde premie berekend. Het verschil tussen de (gedempte) actuarieel benodigde premie en de feitelijke premie vormt het resultaat op de premie. Dit resultaat is beschikbaar voor het bereiken of in stand houden van het vereist eigen vermogen. Het resultaat is negatief, evenals in 2017. Dit wil zeggen dat de pensioenpremie niet voldoende is om op basis van de huidige rentestand de pensioenopbouw te financieren.

Financiering van toeslagen vindt plaats vanuit het overrendement.

De niet-gedempte kostendekkende, gedempte kostendekkende en feitelijke premie bedragen als volgt:

	2018	2017
Niet-gedempte kostendekkende premie	76.845	76.651
Gedempte kostendekkende premie	59.022	58.342
Feitelijke premie	60.468	61.197

De niet-gedempte kostendekkende premie is als volgt opgebouwd:

	2018	2017
Actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking	63.909	63.603
Opslag voor vereist eigen vermogen bij deze pensioenopbouw	9.235	8.421
Opslag voor uitvoeringskosten	3.701	4.627
Niet-gedempte kostendekkende premie	76.845	76.651

Het fonds hanteert een premiesystematiek waarbij demping wordt toegepast (gedempte kostendekkende premie). Het bestuur maakt daarmee gebruik van de mogelijkheden die het Financieel Toetsingskader biedt. Dit geeft over een langere periode een stabielere pensioenpremie.

Door gebruik te maken van demping komt er minder geld binnen dan de feitelijke kosten van de pensioenopbouw in het betreffende jaar. Dit komt tot uitdrukking in de premiedekkingsgraad die voor 2018 88,5% (2017: 88,5%) bedraagt. Een premiedekkingsgraad lager dan 100% heeft een

negatief effect op de dekkingsgraad van het fonds. Het fonds vindt dit acceptabel omdat de premie op langere termijn naar verwachting kostendekkend is. Daarnaast is demping nodig om de door sociale partners gewenste stabiele premie te kunnen realiseren.

Het bestuur heeft daarbij als randvoorwaarde gesteld dat de pensioenpremie zodanig wordt vastgesteld dat die de solvabiliteit van het fonds niet aantast. De gedempte kostendekkende premie bedraagt in 2018 € 59.022. De ontvangen feitelijke premie bedraagt € 60.468 en is dus hoger dan de minimaal te ontvangen premiebijdrage (gedempte kostendekkende premie). Dit houdt in dat - uitgaande van het premiebeleid waarbij premiedemping het uitgangspunt is - er voldoende pensioenpremie wordt ontvangen.

	2018	2017
<i>Resultaat op kosten</i>		
Beschikbaar uit premie en voorziening	5.194	6.123
Aanwending uitvoeringskosten	-5.208	-6.123
	-14	0

In de pensioenpremie is een opslag opgenomen om de kosten voor de uitvoering van de pensioenregeling te dekken. De voorziening pensioenverplichtingen kent daarnaast een opslag van 2,2%, die beschikbaar komt bij het uitkeren van pensioenen. De aanwending uitvoeringskosten betreffen de dotatie aan de technische voorziening (€ 1.225) en de in de jaarrekening verantwoorde kosten (€ 3.983). In dit laatste onderdeel zijn de vermogensbeheerkosten en de aan vermogensbeheer doorbelaste kosten niet inbegrepen. Die worden ten laste van de beleggingsopbrengsten gebracht.

	2018	2017
<i>Resultaat op leven</i>		
Werkelijke vrijval en beschikbaar uit premie	30.315	30.465
Verwachte vrijval en benodigd vanwege overlijden	-30.981	-30.787
	-666	-322

Bij de financiering van de pensioenregeling wordt rekening gehouden met een levensverwachting. Doordat het werkelijke overlijden van deelnemers en pensioengerechtigden afwijkt van deze verwachting, ontstaat een resultaat op leven. In 2018 was er sprake van een resultaat op leven van € 666 negatief (2017: € 322 negatief).

	2018	2017
<i>Resultaat op arbeidsongeschiktheid</i>		
Beschikbaar uit risicokoopsom	4.102	4.149
Benodigde toevoeging zieke deelnemers (IBNR)	-964	-277
Mutatie in arbeidsongeschiktheid	-2.542	-1.735
	596	2.137

In de pensioenpremie is een opslag inbegrepen voor de kosten van het verlenen van premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid. Daartegenover staat de toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen om dit onderdeel in de toekomst te kunnen financieren. Het resultaat op arbeidsongeschiktheid geeft aan in hoeverre de hiervoor bestemde middelen de kosten dekken. Dit resultaat was in 2018 € 596 positief (2017: € 2.137 positief). Het resultaat op arbeidsongeschiktheid heeft voornamelijk betrekking op de in eigen beheer gehouden premievrije opbouw bij arbeidsongeschiktheid. De verzekering van het arbeidsongeschiktheidspensioen (en het daarin besloten arbeidsongeschiktheidsrisico) is ondergebracht bij een herverzekeraar.

	2018	2017
<i>Overige resultaten</i>		
Resultaat op uitkeringen	-165	110
Resultaat op waardeoverdrachten	152	-14
Actuarieel resultaat op mutaties	-645	-603
Aanpassing actuariële grondslagen	26.553	-
Overige en correcties	-16	-18.651
	25.879	-19.158

Het resultaat op uitkeringen (-/- € 165) geeft aan in hoeverre de werkelijke uitkeringen afwijken van het verwachte uitkeringenpatroon. Daarin zijn de actuariële effecten van een hoog/laag-pensioen en pensioenuitstel meegenomen.

Het resultaat op waardeoverdrachten (€ 152) wordt veroorzaakt door een afwijking tussen de wettelijke rekenregels die van toepassing zijn bij waardeoverdrachten en de actuariële grondslagen die het fonds zelf hanteert. Het actuariële resultaat op mutaties (€ 645 negatief) betreft resultaten die worden veroorzaakt door actuariële effecten bij uitruil van de ene in de andere pensioensoort.

Onder aanpassing actuariële grondslagen is opgenomen het effect van de overgang op de Prognosetafel AG2018 (€ 30.478) en de aanpassing van de fondsspecifieke ervaringssterftefactoren (€ 3.925 negatief).

Onder overige en correcties zijn tot slot overige baten en lasten verantwoord van € 16 negatief (2017: € 18.651 negatief). Het resultaat op de verhoging van aanspraken van voormalig SBMN-deelnemers (€ 28.042 negatief), de mutatie vanwege de synchronisatie van de actuariële grondslagen van voormalig SBMN en SNPF vanwege de fusie tussen beide pensioenfondsen (€ 9.432) en correcties en andere lasten en baten (€ 43 negatief).

	2018	2017
Totaal resultaat	-103.115	109.264

BELEGGINGEN

3.6 Strategische beleggingsmix

De strategische beleggingsportefeuille van Pensioenfonds Notariaat bestaat uit een matchingportefeuille en een returnportefeuille. De matchingportefeuille is bedoeld voor het beheersen van het renterisico van de pensioenverplichtingen. Uit de returnportefeuille moet het extra rendement voor de benodigde stijging van de dekkingsgraad komen. Er is geen normallocatie voor deze portefeuilles. Het betreft een variabele (floating) verdeling, die eenmaal per jaar door het bestuur wordt vastgesteld.

Om de pensioenuitkeringen op korte en lange termijn veilig te stellen worden de ingelegde premies op een verantwoorde en solide wijze belegd. Voor de vaststelling van het beleggingsbeleid is in 2016 een asset liability management (ALM)-studie uitgevoerd. Op basis van de resultaten van deze ALM-studie en de bevindingen van de eind 2017 uitgevoerde risicobudgetteringsstudie, heeft het bestuur voor beleggingsjaar 2018 besloten geen wijzigingen in de normportefeuille aan te brengen. Dit betekent het volgende voor het jaar 2018:

1. De beleggingsportefeuille is ingericht op basis van een matching- en returnportefeuille;
2. Voor het risicobeheer en de uitvoering van het renteafdekkingsbeleid wordt uitgegaan van de ultimate forward rate (UFR)-methodiek. Dit is de rekenrente die DNB hanteert voor het waarderen van de toekomstige pensioenverplichtingen. Het nominale renterisico onder de UFR wordt voor 80% afgedekt;
3. De strategische normverdeling tussen de matching- en returnportefeuille is 50,3% versus 49,7%;
4. Er is een aanvullende risicomaatstaf ten opzichte van de verplichtingen vastgesteld. Deze maatstaf is opgenomen in het beleggingsplan en wordt gebruikt bij de monitoring van de beleggingsportefeuille. De risicomaatstaf is meer richtinggevend voor beleid, monitoring en bijsturing van de portefeuille, dan een harde bovengrens.

In het eerste kwartaal 2018 is de normportefeuille nogmaals besproken en vastgesteld. Hierbij is rekening gehouden met de verkoop van het TIRO-fonds (Tactical Interest Rate Overlay ofwel tactisch georiënteerd beleggingsfonds) en de positie in het Aegon-staatsobligatiefonds. Per 1 april 2018 ziet de normportefeuille 2018 er als volgt uit:

Categorie	Strategisch	1-4-2018	Minimum	Maximum
Obligaties		88,3%	Floating	Floating
Rente overlay (derivaten)			Floating	Floating
Liquiditeiten			Floating	Floating
Hypotheken		11,7%	Floating	Floating
Matchingportefeuille	50,3%	100%		
Bedrijfsobligaties		23,9%	18,9%	28,9%
Aandelen		64,3%	54,3%	74,3%
Private equity		3,3%	Floating	Floating
High Yield		6,9%	1,9%	11,9%
Direct vastgoed		0,5%	Floating	Floating
Liquide middelen		1,1%	0,0%	5,0%
Returnportefeuille	49,7%	100%	Floating	Floating
TOTAAL	100,0%			

De genoemde bandbreedtes kunnen worden gebruikt voor tussentijdse beleidsaanpassingen.

Als wordt gekeken naar het karakter van de beleggingscategorieën, kunnen bedrijfsobligaties worden gezien als onderdeel van de matchingportefeuille. De verhouding tussen de matching- en de returnportefeuille wordt dan 62,2% versus 37,8%.

Als gevolg van accountancy regelgeving wordt in overleg met de accountant voor de berekening van de Z-score voor de staatobligaties/swaps in de matchingportefeuille, private equity en direct vastgoed een andere benchmark gebruikt dan voor de performancemeting van deze beleggingscategorieën.

In onderstaande tabel is de assetmix is opgenomen:

Overzicht portefeuille	Wegingen (%)			Bandbreedte
	31-dec	norm	Δ	
Vastrentende waarden	66,9%	65,0%	1,9%	65% - 75%
Aandelen, private equity, vastgoed	32,7%	35,0%	-2,3%	25% - 35%
Liquiditeiten	0,4%	0,0%	0,4%	0% - 5%
TOTAAL	100,0%	100,0%		

3.7 Portefeuilleresultaten

Matchingportefeuille

De matchingportefeuille heeft als belangrijkste taak de ontwikkeling van de pensioenverplichtingen te volgen. De waarde van de pensioenverplichtingen beweegt mee met de rente. Met de matchingportefeuille wil het fonds ervoor zorgen dat de bezittingen van het fonds op dezelfde wijze meebewegen. Dit geeft een stabiele dekkingsgraad.

Om dit te bereiken worden zowel staatsleningen als renteswaps aangehouden met looptijden die overeenkomen met de verplichtingen. Ook hypotheekleningen en de creditportefeuille maken deel uit van de matchingportefeuille. Vanwege de bijkomende risico's kent het gebruik van renteswaps een bovengrens. Het strategisch renteafdekkingspercentage dat wordt gehanteerd voor de pensioenverplichtingen bedraagt 80%. Hierbij wordt een bandbreedte van 5% gehanteerd.

In 2018 is de rente per saldo enigszins gedaald. Dit leidde ertoe dat de pensioenverplichtingen met 6% toenamen. Door het renteafdekkingspercentage van 80% is deze toename slechts ten dele gecompenseerd met de matchingportefeuille die met 4,9% groeide.

Returnportefeuille

In de returnportefeuille - bedoeld voor extra rendement - zijn de volgende categorieën opgenomen: wereldwijde aandelen, aandelen opkomende markten, bedrijfsobligaties, high yield obligaties, direct vastgoed en private equity. Op jaarbasis behaalde de returnportefeuille een negatief resultaat van 5,8%. Dit resultaat is gelijk aan het benchmarkresultaat.

De gehele aandelenportefeuille werd passief belegd. Na het afdekken van het valutarisico kende de totale aandelenportefeuille over het jaar 2018 een rendement van -9,0% (benchmark: -9,4%). Het afdekken van het valutarisico had een groot negatief effect in 2018. Het behaalde aandelenrendement vóór het afdekken van het valutarisico was -4,6%. Aandelen opkomende markten was in 2018 de minst presterende beleggingscategorie met een rendement van -10,7%.

De portefeuille bedrijfsleningen behaalde over 2018 een resultaat van -0,8%. Dit was circa 0,6% beter dan het resultaat van de benchmark (-1,4%). Omdat deze portefeuille actief werd beheerd, was een positieve afwijking ten opzichte van de benchmark te verwachten. Het high yield fonds kende over 2018 een rendement van -4,1%. Dit was 0,4% hoger dan het benchmarkresultaat (-4,5%). Het rendement van het TIRO-fonds bedroeg over 2018 -1,2% (benchmark -0,5%). Het TIRO-fonds is in het eerste kwartaal van 2018 verkocht (zie 3.9). Het rendement van private equity (de best presterende beleggingscategorie in 2018) bedroeg 25,0%. Het benchmarkresultaat is gelijk aan het daadwerkelijk behaalde rendement. In 2018 hebben de private equity partijen gezamenlijk € 16,1 miljoen uitgekeerd.

De direct vastgoedbelegging van het fonds betrof het kantoorpand aan het Spui in Den Haag. Het pand is in 2018 verkocht voor € 7,4 miljoen (overdracht eind maart 2019). Daarmee is er een positief rendement van € 100.000 op het pand behaald.

Totaalrendement

Het totaalrendement in 2018 bedroeg -0,40%. Dit was iets lager dan het rendement van de benchmark (0,16%).

3.8 Z-score

De Z-score is een maatstaf om de verhouding van de feitelijke beleggingsresultaten van een pensioenfonds ten opzichte van de door het fonds geselecteerde benchmarks (normrendementen) weer te geven. Het fonds is gekwalificeerd als een verplicht gesteld bedrijfstakpensioenfonds en moet jaarlijks een Z-score berekenen en een performancetoets uitvoeren.

De maatstaf voor de performancetoets, de gemiddelde Z-score over - normaal gesproken - vijf jaar, is 0 of hoger. Aangezien Pensioenfonds Notariaat pas circa twee jaar bestaat, is de maatstaf voor de performancetoets over vijf jaar nog niet te bepalen. De berekende Z-score betreft alleen 2017 en 2018 en geeft daarmee nog geen goed beeld. De Z-score van Pensioenfonds Notariaat in 2018 bedraagt 1,93. Het totale rendement was over 2018 met -0,40% negatief. De score voor de performancetoets was in 2018 1,25. De wettelijke minimumscore die behaald moet worden voor de performancetoets is 1,28.

	2018	2017
Feitelijk rendement	-0,40	3,22
Normrendement	-2,80	3,50
Z-score	1,93	-0,16
Performancetoets	1,25	-0,16
Wettelijke correctiefactor	1,28	-

3.9 Activiteiten in 2018

Transitie creditportefeuille en TIRO

De twee vermogensbeheerders die de creditportefeuille (bedrijfsobligaties) van Pensioenfonds Notariaat beheerden, zijn in 2017 gevraagd een offerte uit te brengen voor het beheer van de gehele portefeuille. Eind 2017 heeft het bestuur de keuze gemaakt wie van deze twee vermogensbeheerders de totale creditportefeuille discretionair mag beheren. Begin 2018 is gestart met het (operationele) traject voor het samenvoegen van de creditportefeuilles. Voor het begeleiden van deze transitie is een transitie-manager aangesteld. Een deel van de creditportefeuille was belegd in een beleggingsfonds van Aegon, het andere deel van de creditportefeuille was discretionair onder

beheer bij PIMCO. De positie in het beleggingsfonds van Aegon is geliquideerd. De vrijgekomen middelen zijn ondergebracht in het discretionaire mandaat dat wordt beheerd door Aegon. De discretionaire creditportefeuille onder beheer bij PIMCO is overgegaan naar Aegon. Vanaf 4 juli 2018 is de creditportefeuille nu ondergebracht in één mandaat dat wordt beheerd door Aegon Investment Management B.V.

Eind januari 2018 is Pensioenfonds Notariaat uit het AEAM Tactical Interest Rate Overlay Fund (TIRO) getreden. Belangrijke reden was meer eenvoud in de beleggingsportefeuille aan te brengen. Daarnaast speelde kosten- en risicobeheersing een rol. Naast TIRO werd een positie aangehouden in een Aegon-staatsobligatiefonds als buffer voor mogelijke liquiditeitsstortingen in TIRO. Op 30 maart 2018 is Pensioenfonds Notariaat uit dit fonds getreden en zijn de daarmee verkregen middelen geherinvesteerd in de overige onderdelen van de beleggingsportefeuille.

Ontwikkeling ESG-beleid

Pensioenfonds Notariaat wil met zijn beleggingsbeleid bijdragen aan een betere wereld. Eind 2018 is om die reden het environmental, social and governance (ESG)-beleid vastgesteld. Hieraan voorafgaand is aandacht besteed aan de bewustwording over dit onderwerp bij het bestuur, het verantwoordingsorgaan en de raad van toezicht. De investment beliefs voor maatschappelijk verantwoord beleggen zijn eveneens vastgesteld. De nadere uitwerking van het ESG-beleid en de implementatie ervan vindt plaats in 2019 met een uitloop naar 2020. Dit wordt op basis van een onderzoek afgestemd op de achterban.

Keuze voor fiduciair management/custodian

Het bestuur heeft in 2017 en 2018 een paar keer stilgestaan bij de wijze van uitvoering van het vermogensbeheer en een aantal aandachtspunten benoemd. In mei 2018 is het bestuur gestart met het onderzoeken van de mogelijkheden van een fiduciair-model voor de inrichting van de vermogensbeheerorganisatie om de benoemde aandachtspunten op te lossen. Daarin is de invulling van de bewaartaken ook meegenomen. Verschillende modellen zijn hierbij aan de orde gekomen, waarvan drie zijn uitgewerkt. In december 2018 heeft het bestuur de definitieve keuze voor een model gemaakt. In het gekozen model gaat de fiduciair het fonds met name adviseren over de portefeuilleconstructie en de selectie en monitoring van vermogensbeheerders. De fiduciair mag niet zelf (een deel van het) vermogen van het fonds beheren. In 2019 wordt dit geïmplementeerd.

Eind 2018 is het bestuur gestart met het project custodian. Dit project omvat het volledige proces dat doorlopen wordt om over te kunnen gaan naar een nieuwe custodian (bewaarnemer van effecten). Een request for information is naar zes custodians gestuurd. Op basis van de ontvangen antwoorden kiest het bestuur de partijen die mee mogen doen aan de request for proposal (offertetraject). Het project neemt het gehele jaar 2019 in beslag. De planning is dat de nieuwe custodian per 1 januari 2020 de taken van de huidige custodian overneemt.

Wijziging opzet strategisch beleid

Het strategisch beleidsplan vermogensbeheer is in 2018 herzien. Het vorige beleidsplan is vastgesteld in februari 2017, waarbij het plan was gericht op de situatie op dat moment (fusie tussen SBMN en SNPF). Daarnaast waren het strategisch beleid en het jaarplan in één document opgenomen, waardoor niet geheel helder was wat waartoe behoorde. Bij de herziening zijn twee afzonderlijke documenten opgesteld. Het strategisch beleidsplan richt zich op de uitgangspunten van het beleid, de inrichting van het vermogensbeheer en de strategische beleggingsportefeuille. In principe wordt een strategisch beleidsplan eenmaal in de drie jaar herijkt.

Het jaarplan richt zich, binnen de grenzen van het strategisch beleid, op de invulling en vaststelling van de jaarlijkse normportefeuille en de onderbouwing van een eventuele afwijking op deze portefeuille. Ook dient het jaarplan als document waarin de acties en onderwerpen, die in het desbetreffende jaar op de agenda staan, zijn opgenomen.

Het gewijzigde strategisch beleidsplan en het jaarplan 2019 zijn eind december vastgesteld.

AFSTEMMING VERPLICHTINGEN EN BELEGGINGEN

3.10 Risicohouding

Gezien het langetermijnkarakter van pensioen is het van belang dat de koopkracht ervan door toeslagen behouden blijft. Het fonds stelt samen met sociale partners vast binnen welke risicogrenzen (percentages) het pensioenresultaat op de lange termijn moet uitkomen. Deze grenzen maken het mogelijk om op een vooraf vastgelegde en objectieve manier te beoordelen of het risico hoger of lager is dan toegestaan. Overschrijding van risicogrenzen is aanleiding voor een kwalitatieve discussie, met name met sociale partners, rekening houdend met de situatie en de inzichten van dat moment. Dit kan leiden tot maatregelen zoals het bijstellen van de pensioenpremie of -ambitie of het beleid van het fonds.

In overleg tussen fonds en sociale partners is deze risicohouding als volgt gedefinieerd:

- wens voor een lage maar toekomstbestendige premie;
- kans op grote verlagingen van de pensioenen beperken, kleine verlagingen zijn acceptabel;
- het realiseren van toeslagen, met op de lange termijn een toeslagambitie gelijk aan de prijsinflatie.

In de actuariële en bedrijfstechnische nota (Abtn) van Pensioenfonds Notariaat zijn verschillende kwalitatieve overwegingen opgenomen voor de mate van risicoacceptatie.

De risicohouding bepaalt uiteindelijk in welke mate een pensioenfonds risico wil lopen in de beleggingen. De wijze waarop dit verder wordt ingericht, is onderdeel van balansmanagement.

3.11 Balansmanagement en matching

Een belangrijk instrument om aan de (toekomstige) pensioenverplichtingen van het fonds te voldoen, is het toepassen van balansmanagement. Dit betekent dat de beleggingen voor een groot deel de beweging van de pensioenverplichtingen volgen. Een belangrijke oorzaak voor de schommelingen in de pensioenverplichtingen is de ontwikkeling van de rente. Om dit renterisico te beheersen, wordt een matchingportefeuille aangehouden, bestaande uit (euro)staatsobligaties, swaps en hypotheek.

3.12 Renteafdekking

Bij de bepaling van de technische voorzieningen wordt rekening gehouden met een bepaalde renteverwachting. Dit betekent dat deze voorziening onderhevig is aan renteschommelingen. Een belangrijk onderdeel van balansmanagement is ervoor te zorgen dat de mutaties in de technische voorzieningen, veroorzaakt door renteschommelingen, worden opgevangen. Hiermee wordt het renterisico gemitigeerd. Hiervoor wordt een deel van de beleggingen (met name renteproducten) op zodanige wijze belegd, dat bij een renteschommeling de beleggingen grotendeels eenzelfde beweging maken. Deze methodiek wordt renteafdekking (of rentehedge) genoemd. De

vermogensbeheerder heeft de opdracht een deel van de beleggingen op die manier te beleggen. Dit wordt de hedgeopdracht genoemd. Maandelijks monitort het pensioenfonds in welke mate deze maatregel effectief is. Pensioenfonds Notariaat heeft ervoor gekozen om het renterisico voor 80% af te dekken.

Het grootste deel (ruim 90%) van de hedgeopdracht wordt verzorgd door Achmea Investment Management. Zij heeft gedurende 2018 vanuit haar mandaat de opdracht gekregen om voor in totaal € 63,6 miljoen aan renteschommelingen op te vangen. In werkelijkheid is dat met dit deel van de portefeuille voor € 64,8 miljoen gebeurd. Hiermee kan worden geconcludeerd dat voor 2018 de hedgeopdracht adequaat is uitgevoerd.

4 RISICOBEBEERSING

4.1 Risicomanagementbeleid

Het doel van risicomanagement is het zorgen voor een beheerste en integere bedrijfsvoering die bijdraagt aan de missie, visie, kernwaarden en strategische doelstellingen van het fonds.

Pensioenfonds Notariaat kent een risicomanagementbeleid, dat is gebaseerd op het Risk Appetite Value Chain (RAVC[®])-model. In dit model staan vier domeinen centraal, te weten:

kapitaalmanagement, producten en uitbesteding, reputatiemanagement en besturing.

De strategische doelstellingen, de risicohouding en de risicobereidheid voor deze domeinen zijn benoemd. Ook zijn de strategische risico's gedefinieerd, waaraan de operationele risico's zijn gekoppeld. Die zijn eveneens in kaart gebracht. De risico's worden systematisch gemonitord, geïdentificeerd en beoordeeld (minimaal jaarlijks). Het risicomanagement is op deze wijze integraal verbonden met de missie, visie, kernwaarden en doelstellingen van het fonds.

4.2 Strategische risico's

De strategische doelstellingen van Pensioenfonds Notariaat (zie hoofdstuk 1) zijn onderhevig aan risico's, die het behalen van de doelstellingen in de weg kunnen staan. De continuïteit en de geloofwaardigheid van het fonds kunnen daarmee in gevaar worden gebracht. Om dit te voorkomen, zijn voor alle strategische risico's beheersmaatregelen geformuleerd.

1. Risico: Het ontbreken van een eenduidige toekomststrategie, waardoor het fonds onvoldoende is voorbereid op ontwikkelingen van sociaaleconomische aard, het toekomstige pensioenstelsel en ontwikkelingen in de branche.

Beheersmaatregelen: onder andere het organiseren van studiedagen, het agenderen van activiteiten, het monitoren van het anticiperen op ontwikkelingen bij uitbestedingspartijen en het jaarlijks toetsen van de toekomststrategie.

2. Risico: Het niet realiseren van het beoogde doel van het fusiefonds, namelijk het reduceren van operationele kosten.

Beheersmaatregelen: onder andere de begrotings- en budgetteringscyclus, vaak monitoren van de uitputting van de begroting, het maken van bewuste kostenafwegingen bij besluiten en een goede communicatie en verantwoording.

3. Risico: Het niet in staat zijn om de juiste verwachtingen en het daarmee samenhangende vertrouwen bij de (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden te scheppen. Het gaat dan om het waarmaken van de ambitie van de pensioenregeling en het realiseren van een voldoende service- en communicatieniveau.

Beheersmaatregelen: onder andere structureel overleg met en het betrekken van belanghebbenden, het actief aansturen van uitbestedingspartijen op de afgesproken dienstverlening, het communicatiebeleids- en jaarplan, klankborden met deelnemerspanels en een adequaat ingericht systeem van balansmanagement.

4. Risico: Het onvoldoende (daadkrachtig) aansturen van de door het fonds aangestelde uitbestedingspartijen, waardoor de dienstverlening niet conform de verwachting en afspraak is en de kwaliteit van dienstverlening niet voldoet aan de eisen die het fonds daaraan stelt.

Beheersmaatregelen: onder andere duidelijke overeenkomsten en servicelevelagreements met uitbestedingspartijen en het aansturen van die partijen hierop (regiefunctie bij het bestuursbureau van het fonds), evaluaties met uitbestedingspartijen.

5. Risico: De schaarste van toekomstige potentiële bestuursleden vanuit het notariaat en de daarmee samenhangende bemensing van de bestuurlijke commissies, in het bijzonder de balans- en vermogensbeheercommissie.

Beheersmaatregelen: onder andere tijdig, actief en gericht zoeken naar geschikte kandidaat-bestuursleden en het opleiden van toekomstige bestuursleden.

6. Risico: Geen continuïteit in de organisatie van de sociale partners, de opdrachtgevers van het fonds.

Beheersmaatregelen: onder andere intensieve interactie met de verschillende sociale partners en het inrichten van een overlegstructuur met deze belanghebbenden.

7. Risico: Het niet genereren van voldoende vermogen om de pensioenaanspraken en -rechten (gedeeltelijk) te kunnen indexeren, respectievelijk het herstelplan niet te kunnen realiseren binnen de gestelde termijn.

Beheersmaatregelen: onder andere het inrichten van adequaat balansmanagement, het periodiek laten uitvoeren van een ALM-studie, het (strategisch) beleggingsbeleid, het selecteren van uitbestedingspartijen conform het uitbestedingsbeleid en afstemming met de verschillende sociale partners over onder meer de risicohouding.

8. Risico: Het wegvallen van de verplichtstelling van de pensioenregeling.

Beheersmaatregelen: onder andere zorgen voor een aantrekkelijk pensioenfonds, goed contact met de sociale partners en effectieve en adequate communicatie over de meerwaarde van het fonds.

9. Risico: Het niet functioneren van de bestuurlijke organisatie.

Beheersmaatregelen: onder andere permanente educatie van de bestuursleden, het uitvoeren van en opvolging geven aan zelfevaluaties, een jaarlijkse evaluatie door de raad van toezicht, het zorgen voor een goed uitgerust bestuursbureau en waar nodig ondersteuning door externe adviseurs.

4.3 Ontwikkelingen 2018

In 2018 heeft Pensioenfonds Notariaat de risicoanalyse voor het fonds geactualiseerd en gewerkt aan de verdere professionalisering van het risicomanagement. In dit kader is het risicomanagementbeleid herzien en de governance van het fonds ingericht volgens de wet- en regelgeving van IORP II.

Uitbreiding risicomanagementbeleid en risicorapportages

De gedefinieerde risicobereidheid voor de risicodomeinen is vertaald naar meetbare indicatoren. Op die manier kan worden gemeten of de gewenste mate waarin risico's worden genomen ook daadwerkelijk wordt gerealiseerd. De indicatoren vormen direct de basis voor een risicorapportage,

die elk kwartaal wordt opgesteld en besproken. In 2019 wordt de rapportage verder uitgewerkt voor de financiële en operationele risico's.

Governance en IORP II

Per januari 2019 werd de IORP II-richtlijn van kracht, die nieuwe Europese eisen stelt aan onder meer de invulling van het risicomanagement van pensioenfondsen. In dit kader is binnen het bestuur de houder van de sleutelfunctie risicobeheer benoemd, die eindverantwoordelijk is voor het risicobeheer. De sleutelfunctiehouder wordt in staat gesteld de functie op een objectieve, eerlijke en onafhankelijke wijze te vervullen en heeft meldings- en rapportageverplichtingen. Daarnaast heeft het bestuur een risicomanagementcommissie ingericht (RMC) met als voorzitter de houder van de sleutelfunctie risicobeheer. De RMC wordt ondersteund door de risicomanager binnen het bestuursbureau. Gezamenlijk zijn ze de vervuller van de sleutelfunctie risicobeheer, de personen die uitvoering geven aan het risicobeheer.

De sleutelfunctie risicobeheer opereert zoveel mogelijk onafhankelijk van het bestuur en is daarmee de tweede lijn in het three-lines-of-defense-model. De eerste lijn wordt gevormd door het bestuur en de bestuurlijke commissies, de derde lijn wordt gevormd door de sleutelfunctie interne audit. De sleutelfunctie risicobeheer rapporteert aan het bestuur en de raad van toezicht. Daarnaast heeft de sleutelfunctie risicobeheer een meldingsplicht richting de externe toezichthouder De Nederlandsche Bank.

4.4 Verdere ontwikkeling risicomanagement in 2019

Risicomanagement is een onderwerp dat continu in beweging is. De strategische risico's worden jaarlijks door het bestuur geëvalueerd en aangescherpt. In 2019 staan de volgende onderwerpen op de agenda:

- het herijken van de strategie en de strategische doelstellingen;
- het herijken van de strategische risico's en de beheersmaatregelen;
- het uitwerken van de operationele risico's en beheersmaatregelen;
- het beschrijven van de administratieve organisatie en interne beheersing;
- gesprekken met de sociale partners over de risicohouding van het fonds en de mogelijkheden tot het verbeteren van de pensioenregelingen.

4.5 Monitoring uitbesteding

Overeenkomsten en servicelevelagreements vormen het uitgangspunt bij de uitbesteding aan externe partijen. Daarmee is de kwaliteit en tijdigheid van de werkzaamheden (en de rapportages hierover) geborgd. Op basis van de rapportages en evaluaties worden alle externe partijen nauwlettend gemonitord. Bovendien beschikken alle partijen over een ISAE3402-verklaring. Deze ISAE3402-verklaringen worden door het bestuursbureau beoordeeld op de volgende onderdelen:

- zijn de interne proces- en beheersmaatregelen toereikend voor alle processen die relevant zijn voor het fonds?
- zijn er uit de controles van de externe accountant bevindingen naar voren gekomen voor de relevante processen van het fonds en welke beheersmaatregelen worden getroffen?
- is er, bij bevindingen ten aanzien van de relevante processen, adequate opvolging aan gegeven?

De bevindingen van het bestuursbureau over de ISAE3402-verklaringen worden gedeeld met de desbetreffende commissie.

Periodiek worden de uitbestedingspartijen bezocht om nader in te gaan op het verloop van de samenwerkingsrelatie, actuele onderwerpen en eventuele knelpunten. In 2018 werden TKP Pensioen B.V., Achmea Investment Management, Aegon Investment Management en KAS BANK bezocht.

Eind 2017 is in opdracht van Pensioenfonds Notariaat door een externe partij een audit gestart voor de uitbestedingsrelatie met TKP. Deze audit is in het eerste kwartaal van 2018 afgerond. De bevindingen zijn met TKP besproken en zijn meegenomen in de onderhandelingen met TKP over de servicelevelagreement voor 2019.

4.6 Compliance

Onder de compliance van het fonds vallen de maatregelen die zich richten op de implementatie, handhaving en naleving van externe wet- en regelgeving en de interne procedures en gedragsregels. Doel van de maatregelen is te voorkomen dat de integriteit - en daarmee de reputatie van het fonds - wordt aangetast. Gedragsregels geven duidelijkheid over wat onder integer handelen wordt verstaan. De regels gelden voor alle aan het fonds verbonden personen, zodat zij bijdragen aan een goede reputatie en de betrouwbaarheid van het fonds. Pensioenfonds Notariaat heeft een externe complianceofficer aangesteld, HVG Law LLP, om de naleving te monitoren. HVG Law heeft in 2018 aan bestuur gerapporteerd over de specifieke werkzaamheden ten aanzien van de mate waarin verbonden personen zich houden aan de geldende wet- en regelgeving. Op basis van deze rapportage heeft het bestuur voldoende zekerheid om te stellen dat verbonden personen zich houden aan de geldende wet- en regelgeving. Dit was in 2018 niet aan de orde. Als daartoe aanleiding bestaat, dan rapporteert de complianceofficer aan de raad van toezicht. Hiervoor was in 2018 geen aanleiding.

Naleving van de gedragscode over het jaar 2018

De externe complianceofficer - die toeziet op de naleving van de gedragscode van het pensioenfonds - heeft geconstateerd dat de gedragscode in 2018 helemaal is nageleefd. De Verklaring naleving van de gedragscode en de Verklaring nevenfuncties is door één verbonden persoon niet ondertekend vanwege persoonlijke omstandigheden.

Evenals vorig jaar beveelt de externe complianceofficer aan om het aantal nevenfuncties van verbonden personen goed te bekijken. Dit betreft nevenfuncties die formeel niet onder de wettelijke VTE-norm vallen, aangezien DNB ook die nevenfuncties meeneemt in haar oordeel inzake geschiktheid. Dit geldt ook voor verbonden personen die nieuw aantreden. De complianceofficer heeft een aanbeveling gedaan om bij aantreding van nieuw verbonden personen de toets ten aanzien van de nevenfuncties direct uit te voeren.

De externe complianceofficer constateert dat Stichting Pensioenfonds Notariaat compliance hoog op de agenda heeft staan, maar dat door wisseling van personen bij het pensioenfonds er soms wat verwarring bestond over de te doorlopen meldingsprocessen als opgenomen in de gedragscode. Dit heeft echter niet geleid tot materiële bevindingen. Inmiddels heeft overleg plaatsgevonden tussen de externe complianceofficer en het pensioenfonds en is besloten de gedragscode te herijken ten aanzien van de hiervoor vermelde processen. De externe complianceofficer heeft er alle vertrouwen in dat dit op een goede manier wordt opgepakt, gezien de prioriteit die het pensioenfonds aan compliance geeft.

Amsterdam, 11 februari 2019
HVG Law LLP

4.7 Geschillen, boetes en dwangsommen

Deelnemers of pensioengerechtigden kunnen het oneens zijn met de wijze waarop de wet, de statuten of een reglement van Pensioenfonds Notariaat worden toegepast. Als betrokken partijen in dat geval niet tot overeenstemming komen, wordt de geschilprocedure gevolgd. Daarbij wordt eerst door het bestuur geoordeeld over het geschil. Als de belanghebbende dit wenst, kan hij of zij het geschil vervolgens aan de Ombudsman Pensioenen of - in laatste instantie - aan de rechter voorleggen.

In 2018 was er sprake van twee klachten/geschillen. Deze gingen over het toeslagenbeleid en de verplichtstelling. Beide zijn inmiddels afgehandeld. Daarnaast liepen in 2018 enkele rechtszaken tegen het fonds, die deels nog doorlopen in 2019. Deze rechtszaken waren divers van aard en hadden betrekking op onder andere de hoogte van het pensioen en de aansluiting bij het fonds.

In 2018 zijn door de toezichthouders geen boetes of dwangsommen opgelegd aan Pensioenfonds Notariaat.

4.8 Meldingen Autoriteit Persoonsgegevens

Sinds 1 januari 2016 geldt de meldplicht datalekken. Deze meldplicht houdt in dat organisaties (zowel bedrijven als overheden) direct een melding moeten doen bij de Autoriteit Persoonsgegevens zodra een ernstig datalek is vastgesteld. Organisaties moeten het datalek in bepaalde situaties ook melden aan de betrokkenen waarvan de persoonsgegevens zijn gelekt.

Bij een datalek gaat het om toegang tot of vernietiging, wijziging of vrijkomen van persoonsgegevens bij een organisatie zonder dat dit de bedoeling is van deze organisatie. Ook onrechtmatige verwerking van gegevens valt onder een datalek. Melding bij de Autoriteit Persoonsgegevens is alleen verplicht als een datalek ernstige nadelige gevolgen heeft voor de bescherming van persoonsgegevens, of een kans daarop.

In 2018 heeft SPN twee datalekken gehad. Eén datalek betrof het toevoegen van een jaaropgave met persoonsgegevens aan de envelop van een andere deelnemer. Ondanks grondig onderzoek, zowel bij onze pensioenadministrateur als bij de partij die zorg heeft gedragen voor de verzending van de jaaropgave, is de oorzaak onbekend gebleken. Het datalek is gemeld bij de Autoriteit Persoonsgegevens. Het andere datalek betrof het verzenden van een notaspecificatie aan de werkgever van een deelnemer, die ook aan een andere, verkeerde werkgever (wel aangesloten bij Pensioenfonds Notariaat) is gestuurd. Ook dit datalek is gemeld bij de Autoriteit Persoonsgegevens.

5 ORGANISATIE

5.1 Bestuursmodel

Pensioenfonds Notariaat kent een bestuursmodel dat bestaat uit drie onderdelen:

- een paritair bestuur met vertegenwoordigers van werknemers en werkgevers, een vertegenwoordiger van de pensioengerechtigden en onafhankelijk deskundigen;
- een raad van toezicht;
- een verantwoordingsorgaan.

Bestuur

Het bestuur van Pensioenfonds Notariaat is onder meer verantwoordelijk voor het beleid van het fonds, de uitvoering van de pensioenregelingen zoals vastgesteld door sociale partners en het beheer van het vermogen van het fonds. Om hier op goede wijze invulling aan te geven wordt gewerkt met bestuurlijke commissies voor de beleidsvoorbereiding. Het gaat dan om de commissies voor balansmanagement, risicomanagement en die voor communicatie, governance, compliance en pensioenregelingen. De balansmanagementcommissie heeft een vaste externe adviseur. Een externe adviserend actuaris en een externe onafhankelijke accountant staan het bestuur bij. Jaarlijks voert het bestuur een zelfevaluatie uit.

Raad van toezicht

De raad van toezicht houdt toezicht op het functioneren van het bestuur en de afwegingen die het bestuur maakt bij de vaststelling van het beleid van het fonds. De raad van toezicht bestaat uit drie onafhankelijke deskundigen. De bevindingen van de raad van toezicht over 2018 zijn opgenomen in hoofdstuk 8.

Verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan geeft zijn oordeel over het door het bestuur gevoerde beleid. Daarnaast heeft het verantwoordingsorgaan adviesrecht voor een aantal onderwerpen. Het verantwoordingsorgaan kent zeven leden: één lid namens de ex-deelnemers, twee namens de pensioengerechtigden en vier leden die nu pensioen opbouwen bij Pensioenfonds Notariaat. Het verantwoordingsorgaan heeft in het jaar 2018 zijn adviesrecht uitgevoerd voor onder meer het beloningsbeleid en het vergoedingenreglement. Daarnaast zijn onder andere het jaarverslag 2018, het communicatiejaarplan 2018 en de premiestelling besproken. Ook maakten twee leden van het verantwoordingsorgaan deel uit van de verkiezingscommissie, die verantwoordelijk was voor de verkiezing van leden van het verantwoordingsorgaan. Deze verkiezingen vonden in het eerste kwartaal van 2019 plaats.

Het oordeel van het verantwoordingsorgaan over 2018 is opgenomen in hoofdstuk 8.

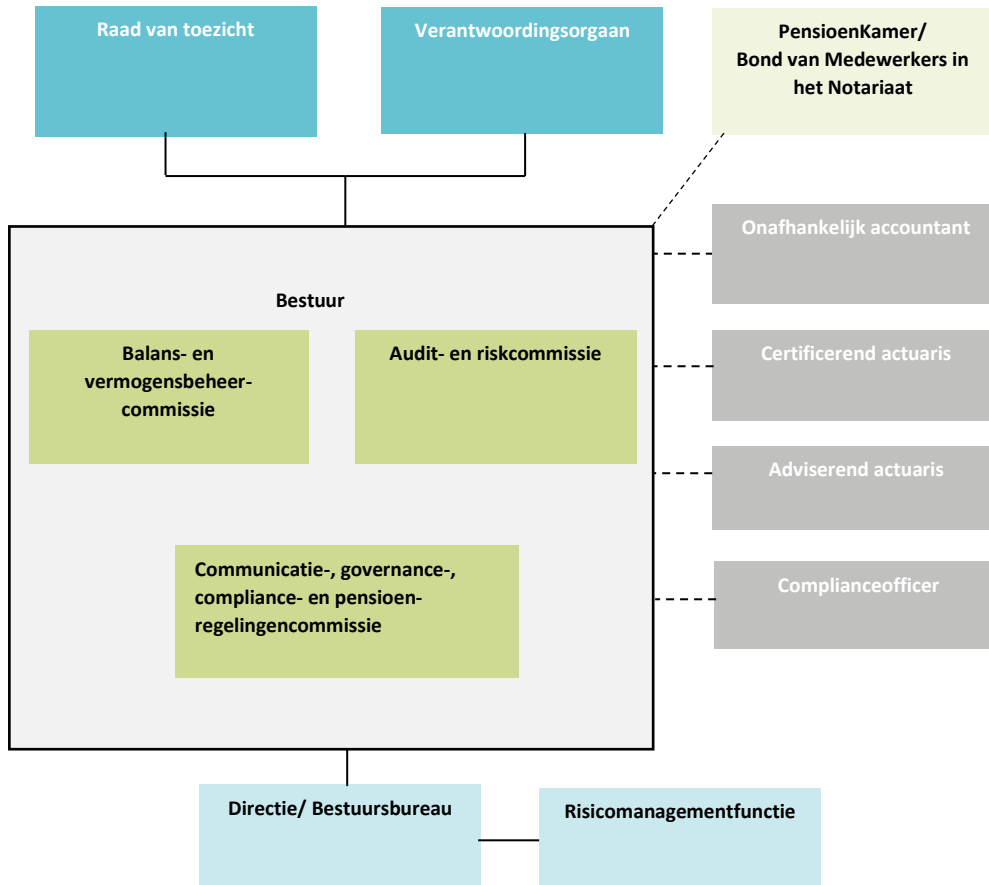
5.2 Opdrachtgever (sociale partners)

De Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie (KNB) treedt samen met de Bond van Medewerkers in het Notariaat op als opdrachtgever van Pensioenfonds Notariaat voor de uitvoering van de pensioenregelingen. De KNB heeft hiervoor de Werkgevers- en Werknemerscommissie ingericht die samen de PensioenKamer vormen. De Werkgevers- en Werknemerscommissie stellen de inhoud van de pensioenregeling voor kandidaat-notarissen (in loondienst) en de toegevoegd notarissen vast. De Bond van Medewerkers in het Notariaat en de Werkgeverscommissie stellen de inhoud van de pensioenregeling voor de medewerkers in het notariaat vast. De Werkgeverscommissie alleen bepaalt de pensioenregeling voor de zelfstandigen. Dit zijn de notarissen en de kandidaat-notarissen

met een onderneming voor eigen rekening en risico. De opdrachtgevers maken gebruik van eigen externe adviseurs en worden zo nodig inhoudelijk ondersteund door het fonds.

Pensioenfonds Notariaat geeft bij de opdrachtverlening aan onder welke voorwaarden (zoals de hoogte van de premie) de pensioenregeling kan worden uitgevoerd.

Organogram bestuurlijke organisatie en opdrachtgever (situatie 31 december 2018)

5.3 Uitbesteding

Pensioenfonds Notariaat besteedt de pensioenadministratie uit aan TKP Pensioen B.V. Daaronder valt onder meer het innen van de pensioenpremies, het verzorgen van de uitkeringen en het administreren van de werkgeversgegevens en de pensioenopbouw van de deelnemers. Maar ook speelt TKP een belangrijke uitvoerende rol in de communicatie van het fonds. N.V. Amersfoortse Algemene Verzekering Maatschappij (De Amersfoortse) voert voor de (toegevoegd) notarissen en kandidaat-notarissen de arbeidsongeschiktheidsregeling uit en neemt het risico van arbeidsongeschiktheid voor haar rekening op basis van herverzekering. Re-integratie in het arbeidsproces en de begeleiding bij het (medische) proces van arbeidsongeschiktheid behoort eveneens tot de taken van De Amersfoortse.

Het vermogensbeheer was eind 2018 uitbesteed aan vijf vermogensbeheerders: Achmea Investment Management, Aegon Investment Management, Blackrock Investment Management (UK) Limited, Robeco Institutional Asset Management en Aberdeen SVG Private Equity. Tot begin juli 2018 was ook PIMCO Europe LTD een van de vermogensbeheerders van Pensioenfonds Notariaat. De portefeuille in beheer bij PIMCO is per 4 juli 2018 overgegaan naar Aegon Asset Management.

KAS BANK verzorgt onder meer de beleggingsadministratie, de compliancemonitoring van de mandaten van de vermogensbeheerders, de toezichthoudersrapportage, de performancemeeting en onderdelen van het risicomanagement.

5.4 Ontwikkelingen 2018

IORP II

In 2018 heeft Pensioenfonds Notariaat veel tijd besteed aan de implementatie van de IORP II-richtlijn. Als gevolg hiervan zijn diverse communicatiemiddelen en fondsdocumenten (uitbestedingsbeleid en beloningsbeleid) aangepast en zijn functieprofielen opgesteld voor de sleutelfunctionarissen interne audit, risicobeheer en actuariel (zie ook 4.3). Ook heeft de implementatie van IORP II geleid tot wijzigingen in de governance van Pensioenfonds Notariaat:

- de audit- en riskcommissie is per 1 januari 2019 vervangen door de risicomanagementcommissie;
- de posities voor de drie sleutelfuncties zijn vervuld;
- er is een rapportagelijijn ingesteld voor de drie sleutelfunctiehouders.

AVG

In 2017 is de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) aangenomen. Deze verordening bracht verschillende wijzigingen in het huidige privacyrecht met zich mee. Om organisaties de tijd te geven om te voldoen aan de verplichtingen van de AVG, is de verordening pas op 25 mei 2018 van kracht geworden. In het kader van de AVG heeft Pensioenfonds Notariaat beleids- en fondsdocumenten herzien of opgesteld (onder andere het privacybeleid, inclusief een procedure melding datalekken). Ook is er een privacyverklaring op de website geplaatst. Verder heeft het fonds met alle verwerkers een verwerkersovereenkomst gesloten en is een verwerkersregister opgesteld. Vooralsnog is besloten geen functionaris gegevensbescherming aan te stellen. De directeur van het fonds is aangesteld als de verantwoordelijke hiervoor. Met al deze activiteiten werd tijdig aan de AVG voldaan.

6 KOSTEN

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zijn de kosten van Pensioenfonds Notariaat verantwoord volgens de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie. De aanbevelingen in deze publicatie luiden als volgt:

- Rapporteer de kosten van pensioenbeheer in euro per deelnemer. Het aantal deelnemers is de som van het aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden;
- Rapporteer de kosten van het vermogensbeheer in % van het gemiddeld belegd vermogen. Bekijk deze kosten ook in relatie tot:
 - de gekozen beleggingsmix en de bijbehorende benchmarkkosten;
 - het rendement over een langere termijn, ook in relatie tot het bijbehorende benchmarkrendement;
- Rapporteer separaat (eventueel geschatte) transactiekosten in % van het gemiddeld belegd vermogen.

6.2 Kostenbewustzijn

Een pensioenfonds ontvangt premies van deelnemers en belegt dit geld. Het fonds keert vervolgens pensioen uit aan uitkeringsgerechtigden (vaak pas tientallen jaren na inleg). Om dit proces verantwoord te laten verlopen, worden verschillende werkzaamheden uitgevoerd. Voorbeelden hiervan zijn het voeren van een pensioenadministratie, het beheer van het vermogen, het vormgeven van het pensioenbeleid, de inrichting en ondersteuning van de bestuursorganen en de communicatie richting deelnemers en pensioengerechtigden. Het bestuur draagt de eindverantwoordelijkheid voor deze uitvoering. Daarnaast zijn er verschillende toezichthouders betrokken, zoals de raad van toezicht en de externe toezichthouders AFM en DNB. Ook wordt verantwoording afgelegd aan het verantwoordingsorgaan. Om al deze werkzaamheden op een professionele wijze uit te voeren, is het onvermijdelijk dat er kosten worden gemaakt.

Het doel is om de verschillende processen zo (kosten)efficiënt mogelijk uit te voeren, zonder dat de kwaliteit van de uitvoering daaronder lijdt. Een kostenefficiënte uitvoering betekent niet dat alle werkzaamheden zo goedkoop mogelijk worden uitgevoerd. Integendeel: de belangen zijn zeer groot en daarom is een hoge kwaliteit van de pensioenuitvoering een absolute vereiste.

Eén van de pijlers voor de fusie tussen SBMN en SNPF was het behalen van synergievoordelen in de kosten. Door het samenvoegen van de besturen, administraties en vermogens werd het mogelijk geacht significante besparingen te behalen. En hiermee, ondanks de toenemende regeldruk, de kosten per deelnemer en de vermogensbeheerkosten op een aanvaardbaar niveau te krijgen.

6.3 Synergievoordelen en kostenniveau 2018

Zoals benoemd, was het behalen van synergievoordelen één van de belangrijke voorwaarden voor de fusie tussen SBMN en SNPF. In 2015 is berekend dat het synergievoordeel op de kosten voor het pensioenbeheer € 1,3 miljoen per jaar zou kunnen bedragen. Het voordeel op de kosten vermogensbeheer werd geschat tussen € 0,6 miljoen en € 1,2 miljoen per jaar.

In onderstaand overzicht worden de kosten van vóór de fusie (2016) en voor de jaren 2017 en 2018 weergegeven. In 2017 is het beoogde synergievoordeel voor het pensioenbeheer met € 1,2 miljoen bijna volledig behaald. In 2018 zijn de kosten van pensioenbeheer nog eens € 0,1 miljoen lager. Ten

opzichte van 2016 zijn de kosten in totaal € 1,3 miljoen lager geworden. Hierbij moet nog in ogenschouw worden genomen dat vrijwel alle kosten aan indexatie onderhevig zijn en dat pensioenfondsen te maken hebben met een toenemende regeldruk (hierbij valt onder andere te denken aan de invoering van IORP II).

Per saldo stellen wij vast dat de fusie structureel leidt tot een verlaging van de kosten pensioenbeheer van € 1,3 miljoen per jaar (niveau 2018).

Uitvoerings- en governancekosten (x € 1.000)	2018	2017	2016
Bestuursvergoeding en kosten overige gremia	584	713	855
Adviseurs	138	285	661
Toezicht & lidmaatschap	205	205	204
Communicatie	165	166	261
Pensioenbeheer	2.060	1.869	2.113
Bestuursondersteuning	1.018	1.047	1.366
Totaal*	4.170	4.285	5.460

* Exclusief kosten projecten van € 493 (2017: € 622). Inclusief projectkosten komt het totaal aan uitvoerings- en governancekosten op € 4.663 (2017: € 4.907). Dit bedrag komt overeen met de genoemde kosten in rubriek 22 van de jaarrekening.

Wanneer naar de vermogensbeheerkosten wordt gekeken, geeft een vergelijking van 2016 tot 2018 het volgende beeld:

Vermogensbeheerkosten (x 1.000)	2018	2017	2016
Directe vermogensbeheerkosten	4.349	5.097	5.709
Indirecte vermogensbeheerkosten	2.107	2.265	2.784
Totaal*	6.456	7.362	8.493

* Inclusief de doorbelasting bestuurskosten (€ 356) en governancekosten (€ 325). Exclusief deze kosten komt het totaal aan vermogensbeheerkosten uit op € 5.775. Dit komt overeen met de genoemde kosten in rubriek 14 van de jaarrekening.

Uit dit overzicht blijkt dat ook op het vermogensbeheer een groot synergievoordeel is behaald in de jaren 2017 en 2018. In totaal zijn deze kosten circa € 2 miljoen (24%) lager dan vóór de fusie. Hiermee is de beoogde doelstelling ruimschoots behaald.

Deze kosten moeten ook worden gezien in relatie tot behaald rendement. Op dit moment heeft Pensioenfonds Notariaat een relatief eenvoudige beleggingsportefeuille met heldere lage tarieven. Wanneer er meer diversificatie in de portefeuille zou komen, waarbij categorieën worden gezocht met een mogelijk hoger rendement, kan dit ook leiden tot hogere kosten.

Kosten per deelnemer

Met de studie naar de beoogde synergievoordelen bij fusie is uiteraard ook de ontwikkeling in de kosten per deelnemer bekeken. In de analyse van 2015 is aangegeven dat bij de beoogde synergievoordelen de reguliere kosten per deelnemer uit zouden kunnen komen op € 213. Geïndexeerd tot en met 2018 komt dat neer op € 222 per deelnemer.

Bij de berekening van de kosten per deelnemer worden de kosten van het pensioenbeheer berekend en afgezet tegen het aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden. De kosten voor het pensioenbeheer worden bepaald door bij deze kosten 65% van de governancekosten en 65% van de kosten van het bestuursbureau op te tellen. De overige 35% wordt doorbelast aan de kosten voor het vermogensbeheer.

Voor het jaar 2018 geeft dit het volgende overzicht:

Kosten per deelnemer (x € 1)	2018			2017		
	regulier	project	totaal	regulier	project	totaal
Pensioenbeheerkosten	215	25	240	224	16	240

De reguliere kosten per deelnemer zijn in 2018 met 4% gedaald ten opzichte van 2017. De reguliere kosten per deelnemer zitten met € 215 vrijwel op het beoogde niveau van € 213 bij fusie en zelfs onder dit niveau wanneer rekening wordt gehouden met indexatie.

Projectkosten

Naast de reguliere kosten is er ook in 2018 sprake van projectkosten. In 2018 is in totaal voor € 493 (2017: € 622) besteed aan projecten. Hiervan heeft € 88 betrekking op de transitiekosten van het vermogensbeheer. Voor pensioenbeheer is € 405 aan projectkosten gemaakt. Dit betreft grotendeels (€ 326) het samenvoegen van de pensioenadministraties, dat in 2018 door TKP in rekening is gebracht. Bij de bepaling van de kosten per deelnemer wordt een onderscheid gemaakt tussen de kosten per deelnemer exclusief en inclusief projectkosten.

Kosten governance

De governancekosten bestaan uit de vergoedingen voor bestuur en overige gremia, verzekeringskosten, kosten voor het toezicht door DNB en AFM, compliancekosten en auditkosten (certificerend accountant en certificerend actuaaris). De governancekosten worden voor 65% toegerekend aan de kosten van het pensioenbeheer en voor 35% aan de kosten van het vermogensbeheer. De praktijk leert dat de governancekosten feitelijk voor 50% aan beide onderdelen valt toe te rekenen. In 2019 wordt nog eens kritisch gekeken naar de werkelijke verhouding. Mogelijk leidt dit tot een andere toerekening in 2019.

De governancekosten worden niet apart gepresenteerd, omdat ze onderdeel zijn van de pensioenbeheer- en vermogensbeheerkosten. Wel kan inzicht worden gegeven in de kosten per deelnemer voor dit onderdeel.

Kosten per deelnemer (x € 1)	2018	2017	2016
Governance	37	43	n/a

Kosten vermogensbeheer

De vermogensbeheerkosten worden uitgedrukt in een percentage van de gemiddelde marktwaarde van het vermogen. Bij een relatief grote stijging van het vermogen neemt het percentage af, terwijl dit niet hoeft te betekenen dat de kosten zijn gedaald. Deze kosten moeten ook worden gezien in relatie tot het rendement op onderdelen van de beleggingsportefeuille. In het kader van de transparantie van kosten kiest Pensioenfonds Notariaat ervoor om ook de indirecte vermogensbeheerkosten (kosten die niet direct in rekening, maar ten laste van het rendement worden gebracht) in de jaarrekening inzichtelijk te maken.

De vermogensbeheerkosten uitgedrukt in een percentage van het vermogen geven het volgende beeld (bij een gemiddelde marktwaarde van de beleggingen van € 2,775 miljard):

Vermogensbeheerkosten in % gemiddelde marktwaarde	2018	2017	2016
Directe vermogensbeheerkosten	0,16	0,19	0,22
Indirecte vermogensbeheerkosten	0,08	0,08	0,10

De transactiekosten bedragen 0,06% van het gemiddeld belegd vermogen en zijn onderdeel van de indirecte vermogensbeheerkosten (0,08%). In 2018 heeft nog een transitie plaatsgevonden voor het creditmandaat. Dit heeft geleid tot extra transactiekosten in 2018.

Transactiekosten vermogensbeheer in % vermogen	2018	2017	2016
Transactiekosten*	0,06	0,06	0,05

* Onderdeel van de indirecte vermogensbeheerkosten.

7 VOORUITBLIK

7.1 Financiële situatie

Continu aandacht voor herstel

Pensioenfonds Notariaat is al vele jaren niet in staat de pensioenen te verhogen. De koopkracht ervan daalt hierdoor. Dit is afhankelijk van de hoogte van de prijsinflatie, die de laatste jaren overigens laag is. Het bestuur van het fonds heeft continu aandacht voor maatregelen die een positief effect hebben op het fondsresultaat, waardoor toeslagverlening op de langere termijn mogelijk wordt. Op kortere termijn is dat niet het vooruitzicht.

Herstelplan

Begin dit jaar is een geactualiseerd herstelplan opgesteld en ingediend bij DNB. Op basis van dat herstelplan, dat loopt tot 2028, is de verwachting dat het fonds tijdig in staat is om uit de situatie van een reservetekort te komen (dekkingsgraad onder de 114%). Volgens de berekeningen gebeurt dit eind 2022. Uiteraard is dit een verwachting, gebaseerd op veronderstellingen. Met het herstelplan werd eveneens beoogd eind 2018 een beleidsdekkingsgraad van 111,3% te hebben bereikt. De beleidsdekkingsgraad lag op dat moment met 108,1% onder dit niveau. Gezien het reservetekort, is begin 2019 het herstelplan geëvalueerd en vóór 1 april 2019 een geactualiseerd herstelplan bij DNB ingediend.

Risicohouding

Een van de onderwerpen op de bestuurlijke agenda is de risicohouding van het fonds. Met sociale partners wordt gesproken over de spanning tussen de ambitie (realiseren toeslagverlening) en de risicohouding van het fonds. De keuzes die mogelijk zijn om die spanning te verminderen, vragen een zorgvuldige afweging.

7.2 Nieuw pensioenstelsel

Eind november 2018 werd duidelijk dat sociale partners en het kabinet niet tot overeenstemming konden komen over een nieuw pensioenstelsel in Nederland. De AOW-leeftijd, de rekenrente en een verplicht pensioen voor zzp'ers waren de belangrijkste breekpunten. Vooralsnog is onduidelijk of in 2019 de gesprekken worden hervat. Mocht het komen tot een akkoord, dan is de verwachting dat een nieuw pensioenstelsel niet eerder dan in 2021 wordt ingevoerd. Inmiddels wordt er nu al ruim zeven jaar over een nieuw pensioenstelsel gesproken. Binnen het fonds is de vraag ontstaan of het verstandig is om deze onzekere ontwikkelingen te blijven afwachten. Om die reden wordt in 2019 onderzocht welke mogelijkheden het huidige pensioenstelsel biedt om onze pensioenregelingen verder te optimaliseren. Daarbij worden uiteraard de sociale partners (onze opdrachtgevers) betrokken.

7.3 Werken aan strategische doelen

In hoofdstuk 1 zijn de strategische doelen van Pensioenfonds Notariaat en de daarop behaalde resultaten beschreven. Begin 2019 heeft het bestuur de strategische doelstellingen opnieuw bekeken in het licht van de situatie op dat moment voor zowel het pensioenfonds als de beroepsgroep. Daarbij is eveneens de (on)kwetsbaarheid van het fonds getoetst op de criteria die De Nederlandsche Bank hiervoor heeft geformuleerd. Tot slot zijn de mogelijkheden om aan te sluiten bij andere pensioenfondsen of de pensioenvoorziening op een andere wijze in te richten (Algemeen

Pensioenfonds) onderzocht. Op basis van alle uitkomsten heeft het bestuur de volgende nieuwe strategische doelstellingen voor de komende jaren gedefinieerd:

- Het verschaffen van een zoveel mogelijk waardevast en duurzaam pensioen voor (toegevoegd) notarissen, kandidaat-notarissen en medewerkers in het notariaat op basis van door hen vastgestelde kaders, waaronder de risicohouding.
- Het bevorderen van vertrouwen bij (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden door op duidelijke en transparante wijze te communiceren.
- Het zorgen voor een toekomstbestendig fonds (inclusief uitbestedingsketen).

Jaarlijks worden de strategische doelstellingen vertaald naar concrete doelstellingen voor het betreffende jaar.

Koerswijziging

In de (uitwerking van) de strategische doelstellingen is een koerswijziging te zien. Duidelijk is geworden dat de toenemende wet- en regelgeving en de prijsinflatie een verdere kostenreductie vrijwel niet mogelijk maakt. Met schaalvergroting zijn verdere voordelen te behalen. De bovengenoemde toets wijst echter uit dat Pensioenfonds Notariaat ook zonder schaalvergroting zelfstandig bestaansrecht heeft op basis van de criteria van De Nederlandsche Bank, ook op het criterium kosten. Dit maakt het mogelijk om de eigen identiteit te behouden en pensioenregelingen goed aan te kunnen laten sluiten op het specifieke karakter van het notariaat. De kosten per deelnemer zijn daarnaast ook niet het enige criterium om te toetsen of een pensioenfonds goed presteert. Ook het premieniveau en het pensioenresultaat tellen mee. Fusies of samenwerkingen worden om die reden vooralsnog in de komende jaren niet onderzocht. Kostenbeheersing staat wel prominent op de agenda van het bestuur.

8 BEVINDINGEN RAAD VAN TOEZICHT EN OORDEEL VERANTWOORDINGSORGAAN

8.1 Bevindingen raad van toezicht

Inleiding

Zoals vastgelegd in de statuten van Pensioenfonds Notariaat, stelt de raad van toezicht jaarlijks een rapportage van het intern toezicht op. In het jaar 2018 bestond de raad van toezicht uit mevrouw C.A.M. van Eggermond, de heer P. Braams en de heer X.J. den Uyl. Deze leden hebben gedurende het jaar 2018 het intern toezicht bij het fonds uitgevoerd. Per 1 januari 2018 is de heer Braams voorzitter van de raad van toezicht. De raad van toezicht heeft in het verslagjaar conform de statuten onderling vergaderd en overleg gevoerd met zowel het bestuur als met het verantwoordingsorgaan.

Toetsing en functieprofiel bestuursleden

Eind 2017 heeft de raad van toezicht gesprekken gevoerd met beoogd bestuursleden om te toetsen of deze beoogde bestuursleden voldoen aan het functieprofiel voor bestuursleden. Deze bestuursleden zijn in 2018 benoemd. Eind 2018 heeft de raad van toezicht het gewijzigd functieprofiel voor bestuursleden vastgesteld. Ook heeft de raad van toezicht getoetst of een beoogd bestuurslid voldoet aan het functieprofiel en of de door het bestuur voorgedragen voorzitter voor het jaar 2019 voldoet aan het functieprofiel voor voorzitter van het bestuur.

Aandachtspunten 2018

Na het fusiejaar 2017 heeft het bestuur in 2018 zich nadrukkelijk gericht op bestendiging en verdere professionalisering van het fonds. De raad van toezicht heeft waargenomen dat het bestuur in 2018 een grote verscheidenheid aan onderwerpen heeft behandeld. Hierin is door het bestuur veel tijd en energie gestoken. De raad van toezicht ziet vooruitgang op veel van de aandachtspunten en spreekt hier zijn waardering voor uit.

Het zwaartepunt van de behandelde onderwerpen was vooral van operationele aard. Hierbij plaatst de raad van toezicht de vraag of alle strategische vraagstukken voldoende worden behandeld. Voor 2019 ziet de raad van toezicht graag dat de bestuurlijke focus meer naar de strategische vraagstukken verschuift.

Voor 2018 heeft de raad van toezicht de volgende aandachtspunten benoemd:

- 1 *governance*;
- 2 *risicomanagement*;
- 3 *strategie*;
- 4 *verdere kostenbeheersing en consolidatie*;
- 5 *duurzaamheid*;
- 6 *toezichtsonderwerpen van De Nederlandsche Bank (DNB)*.

Bevindingen 2018

Governance

IORP II

Vanaf oktober heeft het bestuur de raad van toezicht regelmatig geïnformeerd over de gevolgen van de implementatie van de IORP II-richtlijn in de Nederlandse wet- en regelgeving voor het fonds. De raad van toezicht ziet dat het bestuur volop bezig is geweest met dit onderwerp. Het bestuur heeft bij de invulling van de sleutelfunctiehouders gekozen voor een pragmatische oplossing. Dit vindt de raad van toezicht begrijpelijk. Met name de sleutelfunctiehouder internal audit is een lastige functie

om in te vullen. De gekozen oplossing is voor nu passend. De raad van toezicht zet echter een vraagteken bij de toekomstbestendigheid van de gemaakte keuze, met name vanwege het feit dat de houder van de sleutelfunctie internal audit rouleert. De raad van toezicht hecht grote waarde aan een tijdige evaluatie in 2019 van de gekozen inrichting in relatie tot de beoogde doelstellingen van IORP II.

Diversiteit

Over het boekjaar 2017 was een bevinding dat het in de sector niet meer te verdedigen is dat het bestuur niet voldoet aan het diversiteitsbeleid. Het bestuur is gevraagd hier in 2018 nadrukkelijk naar te kijken en met een oplossing te komen. In 2018 is een vrouwelijk bestuurslid benoemd. Een tweede vrouwelijk bestuurslid is eind 2018 voorgedragen.

Inrichting vermogensbeheer

In 2017 heeft de raad van toezicht aan het bestuur zijn zorgen geuit over inrichting van het vermogensbeheer en dan met name op het gebied van governanceaspecten. In het bijzonder verdienen de aansturing van het vermogensbeheer alsook het waarborgen van de continuïteit in kennis van en ervaring met vermogensbeheer binnen het bestuur en het bestuursbureau volgens de raad van toezicht nadere aandacht. Het bestuur heeft in 2018 gezocht naar een meer passend model voor de inrichting van het vermogensbeheer en heeft daarin een keuze gemaakt. De raad van toezicht is positief over deze ontwikkeling. Met tevredenheid heeft de raad van toezicht geconstateerd dat het bestuur een besluit heeft genomen aan de hand van een gestructureerd en goed doorlopen besluitvormingsproces.

Evaluatie bestuursbureau

De evaluatie bestuursbureau is een openstaand punt vanuit de fusie. De raad van toezicht vindt dat de voorgenomen evaluatie een proces is, dat lang op zich heeft laten wachten. Aangedrongen wordt op een snelle en effectieve afhandeling. Dit leidt tot stabiliteit en verdere professionalisering, waarmee meer focus van het bestuur op strategisch niveau mogelijk wordt.

Risicomanagement

In 2018 is een aantal zaken op het gebied van risicomanagement opgepakt of verder uitgewerkt. Het bestuur heeft een risicocontrolframework opgesteld en een handboek Administratieve organisatie en interne beheersing (AOIB) ontwikkeld. Ook is er een risicomanager benoemd en is de functie belegd op het bestuursbureau. Tot slot is aan de kwartaalrapportage een risicorapportage toegevoegd, die verder wordt ontwikkeld. De raad van toezicht is tevreden over de voortgang op dit onderwerp. Voor 2019 richt de raad van toezicht zijn aandacht op de toepassing van de genomen maatregelen.

Strategie

Het bestuur had voor 2018 de doelstelling 'starten met onderzoek naar toekomstbestendigheid' geformuleerd. Er is een werkgroep benoemd en de eerste verkennende gesprekken met sociale partners worden gevoerd.

In 2019 ziet de raad van toezicht graag dat de strategie van het fonds nadrukkelijk aandacht krijgt in relatie tot draagvlak, veranderingen in het pensioenstelsel en schaal met het oog op de continuïteit van het fonds.

Verdere kostenbeheersing en consolidatie

Het is voor de raad van toezicht onduidelijk welke inspanning door het bestuur is geleverd om de kosten te beheersen. Het bestuur heeft voor 2018 het ambitieniveau niet expliciet gemaakt. De raad van toezicht adviseert het bestuur jaarlijks doelstellingen op het gebied van kostenbeheersing expliciet te maken en hierover transparant te communiceren.

Duurzaamheid

Het bestuur is in april 2018 het project Environmental, Social and Governance (ESG)-beleid gestart. Eind 2018 is dit beleid vastgesteld. In 2019 wordt een verdere invulling aan het beleid gegeven en wordt het beleid geïmplementeerd met een mogelijke doorloop naar 2020. De raad van toezicht vindt dat het proces te traag verloopt. Over het gehele jaar gemeten is de voortgang zeer beperkt. Het bestuur heeft geen ambitie uitgesproken. De raad van toezicht hecht daarbij aan de betrokkenheid van de achterban bij dit maatschappelijke thema. Het verantwoordingsorgaan kan hierbij wellicht een verbindende rol spelen.

Toezichtsonderwerpen De Nederlandsche Bank (DNB)

Het fonds heeft dit jaar geen groot onderzoek van DNB gehad. De algemene toezichtsonderwerpen van DNB zijn opgepakt door het bestuur.

Aandachtspunten voor 2019

Voor 2019 heeft de raad van toezicht de volgende aandachtspunten geformuleerd:

- strategie (toekomstgericht): voortgang van het strategisch onderzoek door het bestuur, binding en loyaliteit met de achterban;
- implementatie inrichting vermogensbeheer (fiduciair model, custodian);
- explicitering ESG-beleid en implementatie;
- implementatie en evaluatie IORP II;
- beheersing van het uitbestedingsrisico;
- governance: professionalisering en continuering bestuurlijke bezetting, functioneren governance;
- inrichting organisatie (herverdeling operationeel naar strategisch);
- toezichtsonderwerpen DNB: onder andere on-site beleggingsonderzoek.

De raad van toezicht spreekt - afsluitend - waardering uit voor de grote inzet van het bestuur, het bestuursbureau en alle andere betrokkenen bij de werkzaamheden in het verslagjaar.

Den Haag, 5 februari 2019

Namens de raad van toezicht,
drs. P. Braams, voorzitter

8.2 Reactie bestuur op bevindingen raad van toezicht

Het bestuur stelt de bevindingen van de raad van toezicht op prijs. Het bestuur herkent de constatering van de raad van toezicht dat afgelopen jaar veel onderwerpen op de bestuurstafel hebben gelegen. Veel van de onderwerpen zijn inmiddels afgerond. Voor de overige openstaande onderwerpen is een planning gemaakt. Het bestuur legt daarbij nadrukkelijk de focus op het volgen van de nieuwe strategische richting die begin 2019 is geformuleerd.

De opmerking van de raad van toezicht over de toekomstbestendigheid van de gekozen oplossing voor de invulling van de sleutelfunctiehouder internal audit in het kader van IORP II, onderschrijft het bestuur niet volledig. De gekozen oplossing is pragmatisch, maar is niet gekozen vanuit een kortetermijnvisie. Uitgangspunt was een bij dit fonds passende proportionaliteit. Verder wordt bij een evaluatie de werking van de gekozen oplossing getoetst en eventueel bijgesteld.

De raad benoemt de duur van de evaluatie van het bestuursbureau. De evaluatie van het bestuursbureau is een onderwerp dat is afgesproken bij de fusie. Indertijd is ervoor gekozen deze evaluatie twee jaar na de fusie plaats te laten vinden. Het bestuur erkent dat het onderwerp

regelmatig op de agenda van het bestuur heeft gestaan. Echter, om de gemaakte afspraken te respecteren, kan het onderwerp niet eerder worden afgerond dan in 2019.

Kostenbeheersing is en blijft, evenals voor de raad van toezicht, voor het bestuur een punt van aandacht. De kosten dienen voor de deelnemers begrijpelijk en uitlegbaar te zijn.

Het bestuur neemt de aanbevelingen die de raad van toezicht in zijn verslag doet ter harte en neemt de opvolging van de aanbevelingen ter hand.

Het bestuur dankt tot slot de raad van toezicht voor de constructieve wijze van samenwerking in het afgelopen jaar.

Den Haag, 16 mei 2019

Namens het bestuur,
A.J.M. Jansen, voorzitter

8.3 Oordeel verantwoordingsorgaan

Inleiding

Conform de statuten van Pensioenfonds Notariaat geeft het verantwoordingsorgaan jaarlijks een oordeel over het door het bestuur gevoerde beleid. Dit oordeel heeft betrekking op het beleid dat door het bestuur in het verslagjaar 2018 is gevoerd.

Het verantwoordingsorgaan heeft in het verslagjaar achtmaal zelfstandig vergaderd, viermaal met het bestuur, eenmaal met de raad van toezicht en eenmaal met sociale partners. Op basis van deze gesprekken, de bestuurlijke verslaglegging en het bestuursverslag over 2018 is een duidelijk beeld naar voren gekomen van het door het bestuur gevoerde beleid waarover door het verantwoordingsorgaan een oordeel wordt gegeven.

Advies- en informatierechten verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan heeft in het jaar 2018 zijn adviesrecht uitgevoerd ten aanzien van onder meer het beloningsbeleid en het vergoedingenreglement. Daarnaast zijn onder andere het jaarverslag, het communicatiejaarplan en de premiestelling besproken. Ook hebben twee leden van het verantwoordingsorgaan zitting genomen in de verkiezingscommissie, die verantwoordelijk was voor de verkiezingen voor het verantwoordingsorgaan in de eerste helft van 2019.

Geformuleerde aandachtspunten voor 2018

Het verantwoordingsorgaan heeft enkele aandachtspunten voor het jaar 2018 geformuleerd, die worden meegenomen in het oordeel:

1. het inzichtelijk maken van het behalen van de synergievoordelen in de rapportages;
2. het realiseren van verdere kostenefficiëntie, door bijvoorbeeld met sociale partners in overleg te treden over het eventueel verder ineenschuiven van de pensioenregelingen;
3. de inhoud en de uitvoering van het communicatiebeleid;
4. eventuele advisering ten aanzien van de vastlegging van de doelstellingen en beleidsuitgangspunten van het fonds, waaronder de risicohouding en duurzaamheid in de beleggingen;
5. de governance van het pensioenfonds;
6. de discussie omtrent de toekomst van het pensioenstelsel en het pensioenfonds.

Oordeel 2018

Inzichtelijk maken synergievoordelen

Op basis van de kwartaalrapportages en het bestuursverslag concludeert het verantwoordingsorgaan dat hierin een grote slag is gemaakt. De toerekening van de kosten is volgens het verantwoordingsorgaan inzichtelijker geworden. Naast dit verdere inzicht blijken hieruit ook nadrukkelijk de resultaten van de inspanningen om tot kostenbeheersing te komen. Aan het bestuur wordt evenwel gevraagd zich ook de komende jaren te blijven richten op efficiëntie.

Ineenschuiven pensioenregelingen

Het verantwoordingsorgaan heeft in 2018 overleg gevoerd met sociale partners over de pensioenregeling. Het verantwoordingsorgaan realiseert zich dat het primaat voor de inrichting van de regeling bij de sociale partners ligt en dat de pensioenregelingen inmiddels zodanig op elkaar zijn afgestemd dat verdere afstemming weliswaar wenselijk kan zijn, maar niet tot materiële besparingen in de uitvoering zal leiden. In 2019 vindt verder overleg met sociale partners plaats.

Communicatiebeleid

In 2018 is door het fonds veel aandacht besteed aan zowel de inhoud en de uitvoering van het communicatiebeleid, als aan de terugkoppeling hiervan in de richting van het verantwoordingsorgaan. Het verantwoordingsorgaan spreekt zijn waardering uit voor het inzichtelijk maken van de uitgevoerde activiteiten, de afwegingen hieromtrent en de voortgang van verschillende onderdelen uit het communicatiejaarplan.

Advisering doelstellingen en beleidsuitgangspunten

Het verantwoordingsorgaan is van mening dat het onderwerp duurzaamheid nadrukkelijk naar voren moet komen in de doelstellingen en de beleidsuitgangspunten van het fonds. Het verantwoordingsorgaan constateert dat het bestuur de totstandkoming van een ESG-beleid op de agenda heeft staan en spoort het bestuur aan hier voortvarendheid in te betrachten.

Daarnaast ziet het verantwoordingsorgaan graag dat de risicohouding (en het overleg hierover met de achterban) nadrukkelijk op de agenda komt te staan in 2019. Het verantwoordingsorgaan verwacht hierin een meer proactieve houding van het bestuur.

Governance

Het verantwoordingsorgaan heeft zorgen omtrent de invulling van de bestuursfuncties binnen Pensioenfonds Notariaat. Aangezien de Wet op het notarisambt het niet mogelijk maakt om namens de KNB vertegenwoordigers van (kandidaat-)notarissen en toegevoegd notarissen voor te dragen en er steeds hogere eisen worden gesteld aan bestuurders van pensioenfondsen, voorziet het verantwoordingsorgaan dat de invulling van bestuursfuncties lastig blijft. Het verantwoordingsorgaan vraagt het bestuur hier nadrukkelijk aandacht aan te besteden in 2019 en hierbij ook de mogelijkheden van een ander bestuursmodel mee te nemen.

Het verantwoordingsorgaan ziet dat diverse kernactiviteiten van het fonds zijn uitbesteed aan externe partijen. Het verantwoordingsorgaan constateert dat het bestuur hier veel aandacht aan besteedt en is van mening dat het bestuur in control is met betrekking tot de uitbesteede werkzaamheden. Het verantwoordingsorgaan gaat ervan uit dat er ook in de toekomst veel aandacht is voor de uitbesteede werkzaamheden en de monitoring van de uitbestedingspartner.

Per 31 december 2018 is de heer Baakman afgetreden als bestuurslid. Het verantwoordingsorgaan spreekt zijn dank uit voor de jarenlange inzet van de heer Baakman voor het fonds en de bedrijfstak.

Toekomst pensioenstelsel en pensioenfondsen

Omtrent de toekomst van het pensioenstelsel is in 2018 nog steeds geen duidelijkheid gekomen. Het verantwoordingsorgaan vraagt het bestuur desondanks om de ontwikkelingen op dit gebied te blijven volgen. Inmiddels is de werkgroep SPN 2.0 opgericht, die de toekomstscenario's van het fonds onderzoekt. Het verantwoordingsorgaan onderschrijft dit initiatief en hoopt dat dit onderwerp in 2019 nadrukkelijk op de agenda blijft staan.

Bevindingen raad van toezicht

Het verantwoordingsorgaan heeft kennisgenomen van de bevindingen van de raad van toezicht. De aanbevelingen van de raad van toezicht worden door het verantwoordingsorgaan onderschreven en het verantwoordingsorgaan spoort het bestuur aan hieraan nadere invulling te geven.

Het verantwoordingsorgaan waardeert de proactieve opstelling van de raad van toezicht en constateert dat de raad van toezicht nauw betrokken is bij het fonds.

Bijzondere aandachtspunten voor 2019

Naast de aandachtspunten die hiervoor zijn genoemd heeft het verantwoordingsorgaan voor 2019 een aantal bijzondere aandachtspunten geformuleerd om te monitoren, te weten:

- governance (waaronder nadrukkelijk de overwegingen voor het te hanteren bestuursmodel)
- toekomst pensioenstelsel en -regeling
- risicohouding
- ESG-beleid.

Ook zal het verantwoordingsorgaan de door de raad van toezicht gestelde aandachtspunten monitoren.

Tot slot

Het verantwoordingsorgaan komt tot het oordeel dat het bestuur een consistent beleid heeft gevoerd en met inachtneming van een voldoende mate van zorgvuldigheid de belangen van alle bij het pensioenfonds betrokken belanghebbenden op een juiste wijze heeft afgewogen. Het verantwoordingsorgaan spreekt dan ook zijn waardering uit voor de inzet van het bestuur en alle betrokkenen bij het fonds en ziet uit naar een verdere constructieve samenwerking met het bestuur.

Den Haag, 28 maart 2019

Namens het verantwoordingsorgaan,
mr. A.M.G.C. Struycken-van Daalen, voorzitter

8.4 Reactie bestuur op oordeel verantwoordingsorgaan

Het bestuur heeft met belangstelling kennisgenomen van het oordeel van het verantwoordingsorgaan over het gevoerde beleid in 2018 en waardeert de opmerkingen hierover. In deze reactie gaat het bestuur in op de aandachtspunten die het verantwoordingsorgaan heeft benoemd.

Aandachtspunten

Het bestuur is verheugd dat het verantwoordingsorgaan van mening is dat een grote slag is gemaakt met het inzichtelijk maken van de toerekening van de kosten met de kwartaalrapportages. Het verantwoordingsorgaan vraagt het bestuur om zich ook de komende jaren te blijven richten op

efficiëntie. Het bestuur is zich altijd bewust van het belang van efficiëntie en kan het verzoek van het verantwoordingsorgaan derhalve bevestigend beantwoorden.

Het verantwoordingsorgaan geeft aan het belangrijk te vinden dat de risicohouding (en het overleg hierover met de achterban) nadrukkelijk op de agenda komt te staan in 2019 en hierin een meer proactievere houding van het bestuur verwacht. Het bestuur onderkent het belang hiervan en kan aangeven hierin inmiddels de eerste slagen - in overleg met sociale partners - te hebben gemaakt.

Het verantwoordingsorgaan spreekt zijn zorg uit over de invulling van de bestuursfuncties binnen Pensioenfonds Notariaat. Aangezien de Wet op het notarisambt het niet mogelijk maakt om namens de KNB vertegenwoordigers van (kandidaat-)notarissen en toegevoegd notarissen voor te dragen en er steeds hogere eisen worden gesteld aan bestuurders van pensioenfondsen, voorziet het verantwoordingsorgaan dat de invulling van bestuursfuncties lastig blijft. Het bestuur herkent dit en onderschrijft het belang om de mogelijkheden voor het hanteren van een ander bestuursmodel nader te onderzoeken. Dit zal in 2019 nadrukkelijk de aandacht krijgen van het bestuur.

Tot slot merkt het verantwoordingsorgaan op dat omtrent de toekomst van het pensioenstelsel in 2018 nog steeds geen duidelijkheid is gekomen. Het verantwoordingsorgaan vraagt het bestuur desondanks om de ontwikkelingen op dit gebied te blijven volgen middels de werkgroep SPN 2.0 en ook in 2019 nadrukkelijk aandacht te besteden aan dit onderwerp. Het bestuur ziet, evenals het verantwoordingsorgaan, het belang hiervan in en is voornemens om met de werkgroep SPN 2.0 de mogelijkheden binnen het huidige stelsel te onderzoeken voor een toekomstbestendig pensioenmodel binnen de sector.

In uw oordeel benoemt u enkele bijzondere aandachtspunten voor 2019. Tijdens de met u te voeren overleggen willen wij regelmatig aandacht besteden aan de voortgang ten aanzien van deze onderwerpen.

Tot slot

Het bestuur bedankt het verantwoordingsorgaan voor zijn betrokkenheid en de goede samenwerking in het afgelopen jaar. In 2019 hoopt het bestuur eveneens de samenwerking met het verantwoordingsorgaan op een constructieve en effectieve wijze voort te zetten.

Den Haag, 16 mei 2019

Namens het bestuur,
A.J.M. Jansen, voorzitter

9 JAARREKENING

BALANS PER 31 DECEMBER 2018
(NA RESULTAATBESTEMMING)
 (bedragen x € 1.000)

		2018	2017
ACTIVA			
Beleggingen voor risico pensioenfonds			
Vastgoedbeleggingen	(1)	30.201	31.535
Aandelen	(2)	810.352	890.539
Vastrentende waarden	(3)	1.832.291	1.792.870
Derivaten	(4)	41.951	33.117
Overige beleggingen	(5)	20.123	9.882
		2.734.918	2.757.943
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen	(6)	26.420	27.351
Vorderingen en overlopende activa	(7)		
Premies		2.093	2.201
Vordering op deelnemers pensioenfonds		0	54
Overige vorderingen		36.113	34.575
		38.206	36.830
Overige activa	(8)		
Liquide middelen		10.224	10.133
		10.224	10.133
TOTAAL ACTIVA		2.809.768	2.832.257

2018**2017****PASSIVA**

Stichtingskapitaal en reserves	(9)	111.473	214.588
Technische voorzieningen	(10)		
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds		<u>2.654.646</u>	<u>2.588.516</u>
		2.654.646	2.588.516
Verplichtingen inzake derivaten	(11)	18.490	24.844
Overige schulden en overlopende passiva	(12)	<u>25.159</u>	<u>4.309</u>

TOTAAL PASSIVA**2.809.768****2.832.257**

STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(bedragen x € 1.000)

		2018	2017
BATEN			
Premiebijdragen risico pensioenfonds	(13)	60.468	61.197
Beleggingsresultaten risico pensioenfonds	(14)	-12.799	95.523
Baten uit herverzekering	(15)	-931	-1.875
Overige baten	(16)	5	3
		<hr/>	<hr/>
Totaal baten		46.743	154.848
LASTEN			
Uitkeringen	(17)	75.847	75.167
Mutatie technische voorziening voor risico fonds	(18)	67.062	-33.552
Mutatie technische voorziening herverzekering	(19)	-931	-1.875
Saldo van overdracht van rechten	(20)	2.660	145
Saldo herverzekering	(21)	536	748
Pensioenuitvoeringskosten	(22)	4.663	4.907
Overige lasten	(23)	21	45
		<hr/>	<hr/>
Totaal lasten		149.858	45.584
		<hr/>	<hr/>
Saldo van baten en lasten		-103.115	109.264
Bestemming fondsresultaat			
Mutatie algemene reserve		-103.115	109.264

KASTROOMOVERZICHT

(bedragen x € 1.000)

	2018	2017
Premies	60.468	61.357
Saldo waardeoverdrachten	-2.660	-145
Uitgekeerde pensioenen	-75.595	-75.191
Ontvangen uitkeringen herverzekeraar	2.395	2.851
Betaalde premie herverzekeraar	-2.913	-3.670
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-6.919	-5.888
Overige mutaties	431	-41
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	-24.793	-20.727
Beleggingsactiviteiten		
Onttrekkingen uit beleggingen	1.479.194	1.378.934
Directe beleggingsopbrengsten	69.077	52.003
Aankopen van beleggingen	-1.534.112	-1.406.664
Kosten van vermogensbeheer	-3	-2.783
Overige mutaties	20.969	-209
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	35.125	21.281
Mutatie liquide middelen	10.332	554
Liquide middelen		
Stand per einde boekjaar	30.347	20.015
Stand per einde vorig boekjaar	20.015	19.461
Mutatie liquide middelen	10.332	554

De liquide middelen betreffen de reguliere banktegoeden van 10.224 (2017: 10.133) en de onder beleggingen aangehouden liquide middelen. Deze laatste zijn in de balans zichtbaar onder de post overige beleggingen en bedragen 20.123 (2017: 9.882).

TOELICHTING OP DE JAARREKENING

Activiteiten

Stichting Pensioenfonds Notariaat (SPN) is statutair gevestigd in 's-Gravenhage en ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41198218.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610 Pensioenfondsen.

Referenties

In de balans en de staat van baten en lasten zijn referenties opgenomen waarmee wordt verwezen naar de toelichting.

Grondslagen

Algemene grondslagen

Alle bedragen in de jaarrekening zijn vermeld in euro x 1.000, tenzij anders is aangegeven.

Continuïteitsveronderstelling

De jaarrekening is opgesteld met inachtneming van de continuïteitsveronderstelling.

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard gaat met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden. Hiervan kan de omvang betrouwbaar worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden. Hiervan kan de omvang betrouwbaar worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat alle of nagenoeg alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, dan wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post 'nog af te wikkelen transacties'. Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen, indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen. Bovendien bestaat de intentie om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële

verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Functionele valuta

De jaarrekening is opgesteld in euro, zijnde de functionele en presentatievaluta van het pensioenfonds.

Transacties, vorderingen en schulden

Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode zijn in de jaarrekening verwerkt tegen de koers op transactiedatum. Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro tegen de koers per balansdatum. De uit de afwikkeling en omrekening voortvloeiende koersverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

Schattingswijzigingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen en van baten en lasten. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Indien het voor het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW vereiste inzicht noodzakelijk is, is de aard van deze oordelen en schattingen, inclusief de bijbehorende veronderstellingen, opgenomen bij de toelichting op de desbetreffende jaarrekeningposten. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft. De impact van wijzigingen in de actuariële uitgangspunten op de voorziening pensioenverplichtingen zijn de overgang op de AG2018 prognosetafel van €30.478 en het toepassen van het nieuwe ervaringssterftemodel van € -3.925.

Dekkingsgraden

De beleidsdekkingsgraad is gebaseerd op het rekenkundig gemiddelde van de dekkingsgraden over de laatste twaalf maanden. Hierbij wordt steeds gebruikgemaakt van de meest actuele inschatting van de betreffende dekkingsgraden. De (nominale) dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen door de technische voorzieningen, zoals opgenomen in de balans. Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt de voorziening pensioenverplichtingen herrekend, rekening houdend met de verwachte prijsinflatie.

Grondslagen voor waardering van activa en passiva

Beleggingen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen marktwaarde. Het begrip marktwaarde is te beschouwen als synoniem van reële waarde. Onder waardering op marktwaarde wordt verstaan: het bedrag waarvoor een actief kan worden verhandeld of een passief kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde partijen, die tot een transactie bereid en onafhankelijk van elkaar zijn.

De waardering van participaties in beleggingsinstellingen geschiedt tegen marktwaarde. Voor beursgenoteerde beleggingsinstellingen is dit de marktnotering per balansdatum. De waardering in niet-beursgenoteerde beleggingsinstellingen geschiedt tegen actuele waarde.

Beleggingen voor risico pensioenfonds en voor risico deelnemers worden op dezelfde wijze gewaardeerd.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vastgoedbeleggingen

Beleggingen in direct vastgoed worden gewaardeerd tegen reële waarde, zijnde de marktwaarde per balansdatum, gebaseerd op door onafhankelijke deskundigen verrichte taxaties en/of verkoopwaarde. Het directe vastgoed wordt jaarlijks door deze deskundigen getaxeerd. Hierbij wordt bij de waardering rekening gehouden met de feitelijke verhuursituatie en/of renovatieactiviteiten. Waardeveranderingen van op marktwaarde gewaardeerde vastgoedbeleggingen worden verwerkt in de staat van baten en lasten.

De belangen in beursgenoteerde vastgoedaandelen worden gewaardeerd tegen marktwaarde, zijnde de per balansdatum geldende beurskoers.

Aandelen

Beursgenoteerde aandelen en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum. De actuele waarde van niet-beursgenoteerde aandelen en participaties in beleggingsfondsen is gebaseerd op het aandeel dat het pensioenfonds heeft in het eigen vermogen van het niet-beursgenoteerde aandeel per balansdatum. De intrinsieke waarde wordt ontleend aan de op lokale grondslagen gebaseerde en meest recente opgave van de desbetreffende fondsmanagers die uitgaan van waardering op marktwaarde.

Private equity wordt bij eerste verwerking opgenomen tegen de reële waarde en daarna opnieuw gewaardeerd tegen de laatst bekende reële waarde en verhoogd of verlaagd met eventuele (des)investeringen tot ultimo boekjaar. In dit opzicht worden beleggingen in andere investeringsbedrijven ultimo boekjaar gewaardeerd tegen de reële waarde per aandeel zoals aangeleverd door de betreffende asset manager.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum. De actuele waarde van niet-beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beleggingsinstellingen is gebaseerd op het aandeel dat het pensioenfonds heeft in het eigen vermogen van de niet-beursgenoteerde vastrentende waarde per balansdatum. De intrinsieke waarde wordt ontleend aan de op lokale grondslagen gebaseerde meest recente opgave van de desbetreffende fondsmanagers die uitgaan van waardering op marktwaarde.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd op reële waarde, te weten de relevante marktnoteringen of, als die niet beschikbaar zijn, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen. Indien een derivatenpositie negatief is, wordt het bedrag onder de schulden verantwoord. Binnen de derivatenportefeuille is sprake van collateralverplichtingen. Afhankelijk van de ontwikkeling van de marktwaarde van deze derivaten, bestaat hierbij de verplichting voor het fonds om bepaalde collaterals te verstrekken aan de betreffende tegenpartijen. Het collateral kan zowel stukken als cash bevatten.

Overige beleggingen

Beursgenoteerde beleggingen worden gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers.

Niet-beursgenoteerde (indirecte) beleggingen worden gewaardeerd op de ultimo verslagperiode berekende intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt ontleend aan de op lokale grondslagen gebaseerde opgave van de desbetreffende fondsmanagers. Onder de overige beleggingen zijn ook de liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties opgenomen.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Pensioenfonds Notariaat heeft de verplichting tot uitkering van de per 31 december 2013 al ingegane arbeidsongeschiktheidspensioenen ondergebracht bij N.V. Amersfoortse Algemene Verzekering Maatschappij (De Amersfoortse). Ook is bij deze verzekeraar het arbeidsongeschiktheidsrisico uit hoofde van de vanaf 2014 geldende pensioenregeling ondergebracht. De vordering uit dit herverzekeringscontract, die zich classificeert als een garantiecontract, wordt gelijkgesteld aan de hier tegenoverstaande voorziening voor de pensioenverplichtingen. De bepaling van de voorziening wordt gebaseerd op de actuariële grondslagen van het fonds. Bij de waardering van de vordering wordt rekening gehouden met de kredietwaardigheid van de herverzekerder. De herverzekerder heeft rating A volgens S&P en Moody's and Fitch.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Liquide middelen

Liquide middelen worden tegen nominale waarde gewaardeerd. Onder de liquide middelen zijn opgenomen die kas- en banktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn, dan wel een looptijd korter dan twaalf maanden hebben. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen. Rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden.

Stichtingskapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

De voorziening voor pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds wordt gewaardeerd op actuele waarde (marktwarde). De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (toezeggingen tot) toeslagen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de marktrente, waarvoor de actuele rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB wordt gebruikt. Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of toeslagen op de opgebouwde pensioenaanspraken worden

verleend. Alle per balansdatum bestaande besluiten tot toeslagverlening (ook voor besluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex-antecondities) zijn bij de berekening inbegrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen. Bij de vaststelling van de voorziening wordt rekening gehouden met verleende premievrijstelling door daarin te betrekken de contante waarde van de over de toekomstige deelnemingstijd op te bouwen premievrije pensioenaanspraken.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen. De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

- interest: conform de rentetermijnstructuur op basis van de zogenaamde ultimateforwardrate (UFR)-curve zoals gepubliceerd door DNB;
- sterfte: volgens de Prognosetafel AG2018;
- ervaringssterfte: er wordt rekening gehouden met het fondsspecifieke karakter van het deelnemersbestand door toepassing van het Willis Towers Watson Ervaringssterftemodel 2014 gecorrigeerd met correctiefactoren;
- burgerlijke staat: conform de partnerfrequenties behorend bij de overlevingstafel CBS 2013 tot de leeftijd van 67 jaar, op de leeftijd van 67 jaar een frequentie van 100%, daarna volgens het zogeheten bepaalde partnersysteem;
- leeftijdsverschil: het leeftijdsverschil tussen man en vrouw is op drie jaar gesteld (man ouder dan vrouw);
- kosten: voor de opslag inzake toekomstige kosten wordt 2,2% gehanteerd.

Binnen de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds is ook de schadelast verantwoord voor zieke deelnemers op balansdatum die naar verwachting arbeidsongeschikt worden verklaard.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft. Vorderingen uit herverzekeringscontracten op risicobasis worden verantwoord op het moment dat de verzekerde gebeurtenis zich voordoet. Bij de waardering worden de herverzekerde uitkeringen contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur, onder toepassing van de actuariële grondslagen van het pensioenfonds. Vorderingen uit herverzekeringscontracten die worden geclassificeerd als garantiecontracten worden gelijkgesteld aan de hier tegenoverstaande voorziening voor pensioenverplichtingen. Vorderingen uit hoofde van winstdelingsregelingen in herverzekeringscontracten worden verantwoord op het moment van toekenning door de herverzekeraar.

De waarde van het aandeel herverzekeraar is gelijk aan de voorziening herverzekeringsdeel technische voorziening.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten). Kortlopende schulden hebben een looptijd korter dan een jaar.

Grondslagen voor bepaling van het resultaat

Algemeen

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)

Onder premiebijdragen van werkgevers en werknemers worden verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Beleggingsresultaten voor risico van het pensioenfonds

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. (In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten worden in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten. Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden zowel de externe als de daaraan toegerekende interne kosten verstaan. Afschrijvingen en andere exploitatiekosten van onroerende zaken in exploitatie zijn in de kosten van vermogensbeheer opgenomen.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen en dergelijke verrekend.

Uitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

Pensioenopbouw

Bij de pensioenopbouw zijn aanspraken en rechten over het boekjaar gewaardeerd naar het niveau op balansdatum.

Indexering en overige toeslagen

De toeslag op pensioenrechten en -aanspraken wordt jaarlijks vastgesteld door het bestuur van het

pensioenfonds. Het pensioenfonds streeft ernaar de pensioenrechten en -aanspraken jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van het consumentenprijsindexcijfer (afgeleid) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De toeslagverlening is voorwaardelijk. Er is geen recht op toeslag en er kan op de langere termijn geen zekerheid worden gegeven of en in hoeverre toeslagverlening kan plaatsvinden. Een eventuele achterstand in de toeslagverlening kan worden ingehaald.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen zijn verhoogd vanwege het moeten rekenen met een (gemiddeld) lagere rente van -0,260% (2017: -0,217%), op basis van de éénjaarsrente van de DNB-curve aan het begin van het verslagjaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Vooraf wordt een actuariële berekening gemaakt van de toekomstige pensioenuitvoeringskosten en pensioenuitkeringen die in de voorziening pensioenverplichtingen worden opgenomen. Deze post betreft de vrijval ten behoeve van de financiering van de kosten en uitkeringen in het verslagjaar.

Wijziging markttrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur zoals door DNB opgegeven. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder 'wijziging markttrente'.

Wijzigingen actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien voor de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen, zowel voor de gehele bevolking als voor de populatie van het pensioenfonds. De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het pensioenfonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Een resultaat op overdrachten kan ontstaan doordat de vrijval van de voorziening plaatsvindt tegen de actuariële grondslagen van het fonds, terwijl het bedrag dat wordt overgedragen gebaseerd is op de wettelijke factoren voor waardeoverdrachten. De tarieven van het pensioenfonds wijken af van de wettelijke tarieven.

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

De overige mutaties ontstaan door mutaties in de aanspraken door overlijden, arbeidsongeschiktheid en pensioneren.

Overige baten en lasten

Overige baten en lasten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is volgens de directe methode opgesteld. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

RISICOPARAGRAAF

Het fonds wordt bij het beheer van zijn pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste financiële doelstelling van het fonds is het nakomen van zijn financiële verplichtingen (inclusief de door het fonds uitgesproken ambitie). Het belangrijkste risico voor het fonds is derhalve het balansrisico (solvabiliteitsrisico): het risico dat het fonds niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Dit risico komt tot uiting in de variabiliteit van de beleggingen ten opzichte van de verplichtingen en vice versa. Het beleggingsbeleid kan daarom niet los worden gezien van de ontwikkeling van de verplichtingen. Balansmanagement is de benaming voor deze beoogde integrale aanpak. Het balansrisico kan worden uitgesplitst in verschillende risico's. De vergelijkende cijfers voor beleggingsfondsen over 2017 zijn daar waar nodig aangepast vanwege gedetailleerde aanlevering van look-through-informatie van de externe vermogensbeheerders in vergelijking met voorgaand jaar.

Solvabiliteitsrisico's

Het solvabiliteitsrisico is het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten op basis van zowel algemeen geldende normen als specifieke normen die door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het fonds de premiebijdrage moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en -rechten moet verminderen.

De dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

	2018	2017	2017	2017
		SNPF	SBMN	SPN
		%	%	%
Dekkingsgraad primo boekjaar	108,3	103,1	105,2	-
Verloop voor fusie	-	1,1	1,4	-
Dekkingsgraad per 28 februari	-	104,2	106,6	-
Toeslagverlening SBMN (2,51%)	-	-	-2,4	-1,1
Dekkingsgraad per 1 maart 2017	-	104,2	104,2	104,2
Premie	-0,5	-	-	-0,1
Uitkering	0,2	-	-	0,1
Beleggingsrendementen (exclusief renteafdekking)	-0,2	-	-	3,6
Wijziging rentetermijnstructuur	-4,6	-	-	1,3
Aanpassing grondslagen	1,0	-	-	-
Overige oorzaken	-	-	-	-0,8
Dekkingsgraad ultimo boekjaar	104,2	-	-	108,3
Beleidsdekkingsgraad ultimo boekjaar	108,1	-	-	106,9
Vereiste dekkingsgraad ultimo boekjaar	114,2	-	-	114,9

Om het solvabiliteitsrisico te beheersen, dient het fonds buffers in het vermogen aan te houden. De omvang van deze buffers (de buffers plus de pensioenverplichtingen vormen samen het vereist vermogen) wordt vastgesteld met de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets (S-toets). Deze toets bevat een kwantificering van de bestuursvisie op de fondsspecifieke restrisico's (na afdekking).

De berekening van het vereist eigen vermogen en het hieruit voortvloeiende surplus/tekort aan het einde van het boekjaar is als volgt:

	2018	2017
		%
S1 Renterisico	2,0	2,2
S2 Risico zakelijke waarden	11,3	11,5
S3 Valutarisico	1,2	1,5
S4 Grondstoffenrisico	-	-
S5 Kredietrisico	2,7	3,0
S6 Verzekeringstechnisch risico	2,8	2,7
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief risico	-	-
Diversificatie-effect	-5,8	-6,2
Totaal	14,2	14,7

Het vereist eigen vermogen is bepaald als de wortel van: $S1^2+S2^2+2*0,4 *S1*S2+S3^2+S4^2+S5^2+2*0,4 *S1*S5+2*0,5*S2*S5+S6^2+S10^2$. Waarbij $S2^2= S2^2a+S2^2b+S2^2c+S2^2d +2*0,75*(S2^2a*S2^2b+S2^2a*S2^2c+S2^2a+S2^2d+S2^2b*S2^2c+S2^2b*S2^2d+S2^2c*S2^2d)$.

Hierbij geeft de eerste 0,4 de correlatie weer tussen het renterisico (S1) enerzijds en het aandelen- en vastgoedrisico (S2) anderzijds. De tweede 0,4 geeft de correlatie weer tussen het renterisico (S1) en het kredietrisico (S5) bij een rentedaling. Bij een rentestijging worden deze twee correlatieparameters op 0 gesteld. Daarnaast is de correlatie tussen het aandelen- en vastgoedrisico (S2) enerzijds en het kredietrisico (S5) anderzijds vastgesteld op 0,5. Tot slot bedragen de correlaties tussen de risico's die onderdeel uitmaken van het aandelen- en vastgoedrisico 0,75. Voor alle overige onderlinge verbanden zijn de correlaties op 0 gesteld. Deze risico's worden verondersteld onafhankelijk van elkaar op te treden.

	2018	2017
Voorziening pensioenverplichting	2.654.646	2.588.516
Benodigde buffer vereist eigen vermogen (14,2% (2017: 14,7))	377.027	379.538
Aanwezig kapitaal (totaal activa -/- schulden)	111.473	214.571
Tekort	265.554	164.967

De buffers zijn berekend op basis van de standaardmethode waarbij voor de samenstelling van de beleggingen wordt uitgegaan van de strategische beleggingsmix in de evenwichtssituatie.

Beleggingsrisico

De belangrijkste beleggingsrisico's betreffen het markt-, krediet- en liquiditeitsrisico. Het marktrisico is uit te splitsen in renterisico, valutarisico en prijs(koers)risico. Marktrisico wordt gelopen op de verschillende beleggingsmarkten waarin het pensioenfonds op basis van het vastgestelde beleggingsbeleid actief is. De beheersing van het risico is geïntegreerd in het beleggingsproces. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid kunnen zich verder risico's manifesteren uit hoofde van de geselecteerde managers en bewaarbedrijven (het zogeheten manager- en custodyrisico) en de juridische bepalingen omtrent gebruikte instrumenten en de uitvoeringsovereenkomst (juridisch risico). Het marktrisico wordt beheerst doordat met de vermogensbeheerder specifieke mandaten zijn afgesproken, die in overeenstemming zijn met de beleidskaders en richtlijnen zoals deze zijn vastgesteld door het bestuur. Het bestuur monitort de mate van naleving van deze mandaten. De marktposities worden periodiek gerapporteerd.

Renterisico (S1)

Renterisico is het risico dat de waarde van de portefeuille vastrentende waarden en de waarde van de pensioenverplichtingen veranderen door ongunstige veranderingen in de marktrente. Maatstaf voor het meten van de rentegevoeligheid is de duration. De duration is de gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

Op balansdatum is de duration van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duration van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenoemde durationmismatch. Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de actuele marktrentestructuur). Hierdoor stijgt de dekkingsgraad. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Het beleid van het fonds is erop gericht om de 'durationmismatch' te verkleinen door het renterisico voor 80,0% af te dekken (2017: 80,0%). Het fonds realiseert dit met een matchingportefeuille die in beheer is bij Achmea Investment Management, met een hypotheek- en creditportefeuille.

De duration en het effect van de renteafdekking kunnen als volgt worden samengevat:

Duration balansposities	2018		2017	
	€	duration	€	duration
Vastrentende waarden exclusief derivaten	1.828.865	7,4	1.776.913	8,1
Vastrentende waarden inclusief derivaten	1.853.395	18,0	1.787.120	17,4
Pensioenverplichtingen	2.654.646	19,9	2.588.516	19,2

Vastrentende waarden naar looptijd	2018		2017	
	€	%	€	%
Resterende looptijd				
< 1 jaar en < 5 jaar	639.992	29,0	577.277	32,5
> 5 jaar en < 10 jaar	428.093	24,4	401.676	22,5
> 10 jaar en < 20 jaar	345.038	23,2	445.062	25,1
> 20 jaar	415.742	23,4	352.898	19,9
Totaal	1.828.865	100,0	1.776.913	100,0

De presentatie van de vastrentende waarden bij bovenstaande looptijden hangt samen met het langetermijnkarakter van de investeringen van het pensioenfonds en het hiermee samenhangende beleid.

Risico zakelijke waarden (S2)

Het risico zakelijke waarden is het risico dat de waarde van de zakelijke waarden (voornamelijk aandelen, beursgenoteerd indirect vastgoed en converteerbare obligaties) verandert door veranderingen in de marktprijzen voor deze waarden. Het structurele marktrisico wordt beheerst binnen het assetliabilitymanagement (ALM)-proces. Daarin wordt een zodanige beleggingsmix vastgesteld dat het marktrisico acceptabel is. De feitelijke beleggingsmix mag binnen de vastgestelde bandbreedtes afwijken van de ALM-beleggingsmix. Voor de beheersing van het marktrisico in samenhang met het renterisico wordt gebruikgemaakt van derivaten.

Valutarisico (S3)

Het pensioenfonds heeft besloten om de valuta-afdekking plaats te laten vinden met behulp van een apart valuta-overlaymandaat, beheerd door Achmea Investment Management (tevens de beheerder van de matchingportefeuille). Alleen de beleggingscategorieën aandelen en private equity zijn onderhevig aan het valutarisico. Het valutarisico van beleggingen in ontwikkelde aandelenmarkten wordt volledig afgedekt door valuta's die een materiële impact kunnen hebben op de waarde van de portefeuille. Het betreft de Amerikaanse dollar (USD), Japanse yen (JPY) en de Britse pond (GBP). Het valutarisico van beleggingen in opkomende markten en private equity wordt niet afgedekt. Het totaalbedrag dat niet in euro's wordt belegd, bedraagt ultimo 2018 circa 29,7% (2017: 29,9%) van de beleggingsportefeuille.

De valutapositie per 31 december 2018 vóór en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

Valuta-afdekking			2018	2017
	Voor afdekking	Valuta-derivaten	Netto positie (na)	Netto positie (na)
Euro	1.906.151	640.193	2.546.344	2.489.292
Britse pond	46.502	-49.227	-2.725	2.308
Japanse yen	60.501	-63.643	-3.142	1.949
Amerikaanse dollar	531.478	-524.232	7.246	62.303
Overige	168.705	0	168.705	187.379
Niet-euro	807.186	-637.102	170.084	253.939
Totaal	2.713.337	3.091	2.716.428	2.743.231

In de solvabiliteitstoets van het fonds is in de buffers voor het valutarisico rekening gehouden met bovenstaande valutaposities en afdekkingen.

Prijrisico

Prijrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen. Het wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Het prijrisico wordt gemitigeerd door diversificatie, die onder meer is vastgelegd in de strategische beleggingsmix van het fonds. In aanvulling hierop maakt het fonds voor

de afdekking van het prijsrisico gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten), zoals opties en futures.

Naast de strategische mix heeft het fonds in het mandaat aan de vermogensbeheerders richtlijnen opgesteld voor het maximale percentage dat namens het fonds in een sector, land of tegenpartij mag worden belegd. Controle op de naleving van deze richtlijnen vindt plaats door monitoring door het bestuur op basis van onafhankelijke rapportages van custodian KAS BANK.

De segmentatie van de totale beleggingsportefeuille naar regio is als volgt:

Verdeling beleggingsportefeuille naar regio	2018		2017	
	€	%	€	%
Nederland en andere EU-landen	1.673.185	61,6	1.645.889	60,0
Europa, niet-EU-landen	55.585	2,0	55.044	2,0
Noord-Amerika	597.634	22,0	637.484	23,2
Centraal- en Zuid-Amerika	15.515	0,6	16.961	0,6
Azië, exclusief Japan	62.316	2,3	69.003	2,5
Pacific	110.674	4,1	119.198	4,4
Overig	176.990	6,5	189.445	6,9
Subtotaal vastrentende waarden, vastgoed en aandelen	2.691.899	99,1	2.733.024	99,7
Derivaten	24.529	0,9	10.207	0,3
Totaal	2.716.428	100,0	2.743.231	100,0

Nadere verdeling vastgoed naar sector	2018		2017	
	€	%	€	%
Kantoren	7.400	24,5	7.300	23,1
Woningen	117	0,4	117	0,4
Vastgoedaandelen	22.684	75,1	24.118	76,5
Totaal	30.201	100,0	31.535	100,0

Specifieke financiële instrumenten (derivaten)

Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruikgemaakt van derivaten. Hoofregel die hierbij geldt, is dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het beleggingsbeleid van het pensioenfonds. Derivaten worden hoofdzakelijk gebruikt om de hiervoor vermelde vormen van marktrisico zoveel mogelijk af te dekken.

Het kredietrisico is het voornaamste risico van derivaten. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met goed te boek staande partijen en door zoveel mogelijk te werken met onderpand. Gebruik kan worden gemaakt van onder meer de volgende instrumenten:

- futures: dit zijn standaard beursgenoteerde instrumenten waarmee snel posities kunnen worden gewijzigd. Futures worden gebruikt voor het tactische beleggingsbeleid. Tactisch beleggingsbeleid is slechts zeer beperkt mogelijk binnen de grenzen van het strategische beleggingsbeleid;
- putopties op aandelen: dit betreft al dan niet beursgenoteerde opties waarmee het pensioenfonds het neerwaartse koersrisico van de aandelenportefeuille kan beperken. Voor deze opties wordt bij de verwerving een premie betaald die onder meer afhankelijk is van het actuele koersniveau van de onderliggende index, de looptijd van de opties en de uitoefenprijs van de opties;

- valutatermijncontracten: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt;
- swaps: dit betreft de met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale hoofdsom. Door middel van swaps kan het pensioenfonds de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloeden.

Kredietrisico (S5)

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee over-the-counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen, waarmee het fonds transacties is aangegaan, niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten. Hierdoor lijdt het fonds financiële verliezen. Beheersing van dit risico door het fonds vindt plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen op totaalniveau. Dat wil zeggen met inachtneming van alle posities die een tegenpartij heeft jegens het fonds. Denk aan het vragen van extra zekerheden zoals onderpand en dergelijke en het uitlenen van effecten en het hanteren van prudente verstrekingsnormen bij hypothecaire geldleningen. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het fonds enkel belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementstelsel functioneert. Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de waarborgen op dit gebied. Voor niet-beursgenoteerde beleggingen, met name OTC-derivaten, wordt door het fonds enkel gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA-overeenkomsten zijn afgesloten. Hierdoor worden de posities van het fonds adequaat afgedekt door onderpand.

Verdeling vastrentende waarden naar regio	2018		2017	
	€	%	€	%
Nederland en andere EU-landen	1.493.830	81,7	1.425.402	80,2
Europa, niet-EU-landen	20.133	1,1	16.242	0,9
Noord-Amerika	124.927	6,8	136.921	7,7
Centraal- en Zuid-Amerika	5.920	0,3	6.974	0,4
Pacific	16.018	0,9	10.437	0,6
Overig	168.037	9,2	180.937	10,2
Totaal	1.828.865	100,0	1.776.913	100,0

Verdeling vastrentende waarden naar soort	2018		2017	
	€	%	€	%
Staatsobligaties	1.149.511	62,8	1.166.898	65,7
Bedrijfsobligaties (credit funds)	511.295	28,0	441.821	24,8
Hypotheek	167.087	9,1	163.912	9,2
Inflation linked bonds	0	0,0	2.944	0,2
Leningen op schuldbekentenis	972	0,1	1.337	0,1
Totaal	1.828.865	100,0	1.776.913	100,0

Kredietwaardigheid vastrentende portefeuille naar rating categorie (S&P, Moody's en Fitch)	2018		2017	
	€	%	€	%
AAA	793.887	43,4	892.998	50,3
AA	373.195	20,4	301.101	17,0
A	121.619	6,6	91.751	5,2
BBB	180.314	9,9	190.752	10,7
<BBB	82.377	4,5	88.615	4,9
Not rated	277.473	15,2	211.696	11,9
Totaal	1.828.865	100,0	1.776.913	100,0

Verzekeringstechnisch (actuariële) risico (S6)

Het verzekeringstechnisch risico is het risico dat voortvloeit uit mogelijke afwijkingen van actuariële inschattingen die worden gebruikt voor de vaststelling van de technische voorzieningen en de hoogte van de premie. De belangrijkste actuariële risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden (kortleven), arbeidsongeschiktheid en het toeslagrisico.

Langlevensrisico

Het langlevensrisico is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Langlevensrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld wordt verondersteld bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichtingen. Door toepassing van prognosetafels met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevensrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat het fonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaanden-pensioen moet toekennen, waarvoor door het fonds geen voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid en het toekennen van een arbeidsongeschiktheids-pensioen (schadereserve). Het risico van arbeidsongeschiktheid is herverzekerd bij De Amersfoortse. Daarmee heeft het fonds het risico van arbeidsongeschiktheid sterk gemitigeerd. Als restrisico blijft de dekking van risico's, die niet onder de polisvoorwaarden van de herverzekeraar vallen, aanwezig.

Toeslagrisico

Het toeslagrisico omvat het risico dat de ambitie van het bestuur om toeslagen op de pensioenen toe te kennen, in relatie tot de algemene prijsontwikkeling, niet kan worden gerealiseerd. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd, is afhankelijk van de ontwikkelingen in de rente, beleggingsrendementen, looninflatie en demografie (beleggings- en actuariële resultaten). De hoogte van de dekkingsgraad van het fonds is uiteindelijk bepalend.

Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toeslagverlening voorwaardelijk is. De zogenaamde reële dekkingsgraad geeft inzicht in de mate waarin toeslagen kunnen worden toegekend (ook wel aangeduid als de toeslagruimte). Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden de onvoorwaardelijke nominale pensioenverplichtingen verdisconteerd tegen een reële, in plaats van nominale rentetermijnstructuur. Omdat er op dit moment geen markt voor financiële instrumenten

aanwezig is waaruit de reële rentetermijnstructuur kan worden afgeleid, wordt gebruikgemaakt van een benaderingswijze.

Liquiditeitsrisico (S7)

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er moet eveneens rekening worden gehouden met de directe beleggingsopbrengsten, andere inkomsten zoals premies en uitgaven voor de bedrijfsvoering.

Concentratierisico (S8)

Concentraties kunnen ertoe leiden dat het fonds bij grote veranderingen in bijvoorbeeld de waardering (marktrisico) of de financiële positie van een tegenpartij (kredietrisico) grote (veelal financiële) gevolgen hiervan ondervindt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie in de beleggingsportefeuille in producten, regio's of landen, economische sectoren of tegenpartijen. Naast concentraties in de beleggingsportefeuille kan ook sprake zijn van concentraties in de verplichtingen en de uitvoering. Om concentratierisico's in de beleggingsportefeuille te beheersen, maakt het bestuur gebruik van diversificatie en limieten voor beleggen in landen, regio's, sectoren en tegenpartijen. Deze uitgangspunten zijn door het fonds vastgesteld op basis van de ALM-studie. De uitgangspunten zijn vastgelegd in de contractuele afspraken met de vermogensbeheerders en het bestuur monitort op kwartaalbasis de naleving hiervan.

De spreiding in de beleggingsportefeuille is weergegeven in de tabel die is opgenomen bij de toelichting op het kredietrisico. Grote posities kunnen een bron van concentratierisico zijn. Om te bepalen welke posities dit betreft, worden per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur opgeteld. Elke positie die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt, wordt aangemerkt als grote positie.

Posities groter dan 2% van het balanstotaal	2018		2017	
	€	%	€	%
Aandelen				
BlackRock Emerging Markets Index Fund	90.556	3,2	98.608	3,5
Totaal	90.556	3,2	98.608	3,5
Vastrentende waarden				
Aegon High Yield	88.938	3,2	92.733	3,3
Aegon Credits	0	0,0	132.432	4,7
Aegon Mortgage	167.087	5,9	163.912	5,8
Achmea IM Liquiditeiten fonds	111.248	4,0	0	0,0
Obligaties Duitse staat	430.949	15,3	499.393	17,6
Obligaties Nederlandse staat	377.535	13,4	389.018	13,7
Obligaties Franse staat	119.946	4,3	119.473	4,2
Obligaties Oostenrijkse staat	126.254	4,5	94.767	3,3
Obligaties Belgische staat	115.410	4,1	0	0,0
Totaal	1.537.367	54,7	1.491.729	52,6

Operationeel risico (S9)

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Deze risico's worden door het pensioenfonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering zijn betrokken.

De beleggingsportefeuille is ondergebracht bij verschillende vermogensbeheerders. Met deze partijen zijn overeenkomsten en servicelevelagreements (SLA's) gesloten. De afhankelijkheid van deze partijen wordt beheerst doordat de bewaring van de stukken uit de portefeuille is ondergebracht bij custodian KAS BANK. De pensioenuitvoering is uitbesteed aan pensioenuitvoerder TKP Pensioen B.V. Met TKP is een uitbestedingsovereenkomst en een SLA gesloten. Het bestuur beoordeelt jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering van de vermogensbeheerders en TKP door middel van performancerapportages (alleen vermogensbeheerders), SLA-rapportages, incontrolstatement (TKP) en onafhankelijk getoetste interne beheersingsrapportages (ISAE 3402-rapportages). Aangezien hiermee sprake is van een adequate beheersing van de operationele risico's, houdt het pensioenfonds hiermee geen rekening in de solvabiliteitstoets.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen is dit risico voor het fonds niet beheersbaar. Het systeemrisico maakt geen onderdeel uit van de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets.

TOELICHTING OP DE BALANS

(bedragen x € 1.000)

ACTIVA

Beleggingen voor risico pensioenfonds

	2018	2017
(1) VASTGOEDBELEGGINGEN		
De post vastgoedbeleggingen bestaat uit:		
Directe vastgoedbeleggingen	7.517	7.417
Indirecte vastgoedbeleggingen	22.684	24.118
	<u>30.201</u>	<u>31.535</u>
Waarde 31 december	30.201	31.535

Het verloop van de vastgoedbeleggingen is als volgt:

Waarde 1 januari	31.535	18.406
Aankopen	2.885	15.519
Verkopen	-3.118	-1.909
Waardeontwikkeling	-1.101	-364
Overige mutaties	<u>0</u>	<u>-117</u>
Waarde 31 december	30.201	31.535

De directe vastgoedportefeuille betreft een kantoorpand en een woning ter waarde van € 7.517 (2017: € 7.417). In het vierde kwartaal is overeenstemming bereikt over de verkoop van het kantoorpand. De levering vindt plaats in het eerste kwartaal van 2019. De overige mutaties betreffen een herclassificatie na fusie.

	2018	2017
(2) AANDELEN		
De post aandelen bestaat uit:		
Beursgenoteerde aandelen	681.777	745.745
Private equity aandelen	38.019	46.186
Beursgenoteerde en niet-beursgenoteerde aandelenbeleggingsfondsen	<u>90.556</u>	<u>98.608</u>
Waarde 31 december	810.352	890.539

2018**2017**

Het verloop van de aandelen is als volgt:

Waarde 1 januari	890.539	808.738
Aankopen	61.367	148.596
Verkopen	-95.773	-127.647
Waardeontwikkeling	<u>-45.781</u>	<u>60.852</u>
Waarde 31 december	810.352	890.539

2018**2017**

(3) VASTRENTENDE WAARDEN

De post vastrentende waarden bestaat uit:

Obligaties	1.630.065	1.570.959
Leningen op schuldbekentenis	972	1.337
Beursgenoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in vastrentende waarden	<u>201.254</u>	<u>220.574</u>
Waarde 31 december	1.832.291	1.792.870

Het verloop van de vastrentende waarden is als volgt:

Waarde 1 januari	1.792.870	1.637.441
Aankopen	1.468.271	1.243.008
Verkopen	-1.412.217	-1.224.771
Waardeontwikkeling	-16.633	-37.189
Overige mutaties	<u>0</u>	<u>174.381</u>
Waarde 31 december	1.832.291	1.792.870

De overige mutaties betreffen een herclassificatie na fusie.

Het ontvangen onderpand in de vorm van liquiditeiten (€ 22,1 miljoen) is door het pensioenfonds ondergebracht in een liquiditeitenfonds. Het ontvangen onderpand staat niet ter vrije beschikking.

	2018	2017
(4) DERIVATEN		
De post derivaten bestaat uit:		
Valutaderivaten	3.596	10.656
Rentederivaten	38.355	22.461
Waarde 31 december	41.951	33.117
Het verloop van de derivaten is als volgt:		
Waarde 1 januari	8.273	23.081
Aankopen	0	36
Verkopen	33.814	-39.555
Waardeontwikkeling	-18.626	24.711
Waarde 31 december	23.461	57.961
Waarvan derivatenverplichtingen	18.490	24.844
Waarde 31 december	41.951	33.117
De overige mutaties betreffen een herclassificatie na fusie.		

	2018	2017
(5) OVERIGE BELEGGINGEN		
De post overige beleggingen bestaat uit:		
Liquide middelen	20.123	9.882
Waarde 31 december	20.123	9.882

Securities lending

Het pensioenfonds heeft geen actief securitieslendingprogramma.

Schattingen en oordelen

Zoals vermeld in de toelichting zijn de beleggingen van het pensioenfonds nagenoeg allemaal gewaardeerd tegen de actuele waarde per balansdatum en is het over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de actuele waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Voor sommige andere financiële instrumenten, zoals beleggingsvorderingen en -schulden, geldt dat de boekwaarde de actuele waarde benadert als gevolg van het kortetermijnkarakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benaderen de actuele waarde.

Voor de meeste financiële instrumenten maakt het pensioenfonds gebruik van marktnoteringen. Bepaalde financiële instrumenten, bijvoorbeeld derivaten, zijn echter gewaardeerd met

waardingsmodellen en -technieken inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten.

Uitsplitsing actuele waarde naar waardingsmethode					
Per 31 december 2018	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW-berekening	Andere methode	Totaal
Vastgoedbeleggingen	22.684	117	0	7.400	30.201
Aandelen	772.333	0	0	38.019	810.352
Vastrentende waarden	1.664.232	0	972	167.087	1.832.291
Derivaten*	0	0	23.461	0	23.461
Overige beleggingen	20.123	0	0	0	20.123
Totaal	2.479.372	117	24.433	212.506	2.716.428

Uitsplitsing actuele waarde naar waardingsmethode					
Per 31 december 2017	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW-berekening	Andere methode	Totaal
Vastgoedbeleggingen	24.118	7.417	0	0	31.535
Aandelen	844.353	0	0	46.186	890.539
Vastrentende waarden	1.624.736	0	1.337	166.796	1.792.870
Derivaten*	0	0	8.273	0	8.273
Overige beleggingen	20.015	0	0	0	20.015
Totaal	2.513.222	7.417	9.610	212.982	2.743.231

* In bovenstaande verdeling zijn de negatieve derivaten (2018: € 18.490; 2017: € 24.844) meegenomen.

Schattingen van de actuele waarde zijn een momentopname, gebaseerd op de markt-omstandigheden en de beschikbare informatie over het financiële instrument. Deze schattingen zijn van nature subjectief en bevatten onzekerheden en een significante oordeelsvorming.

2018

2017

(6) HERVERZEKERINGSDEEL TECHNISCHE VOORZIENING

Waarde 31 december

26.420

27.351

De vordering uit dit herverzekeringscontract, dat zich classificeert als een verzekering op risicobasis, wordt gelijkgesteld aan de hier tegenoverstaande voorziening voor pensioenverplichtingen. De bepaling van de vordering wordt gebaseerd op de actuariële grondslagen van het fonds. Bij de waardering van de vordering wordt rekening gehouden met de kredietwaardigheid van de herverzekeraar. Op de vordering heeft geen afslag plaatsgevonden.

(7) VORDERINGEN EN OVERLOPENDE ACTIVA

De post vorderingen en overlopende activa bestaat uit:

Vorderingen op werkgevers	2.068	2.201	
Vorderingen uit herverzekering	0	54	
Beleggingsdebiteuren	36.113	34.501	
Overige vorderingen en overlopende activa	25	74	
	<u> </u>	<u> </u>	
Waarde 31 december		38.206	36.830

Het verloop van de post vorderingen op werkgevers is als volgt:

Waarde per 1 januari			
Vorderingen op werkgevers	2.403	2.311	
Mutatie vorderingen	-151	92	
	<u> </u>	<u> </u>	
Waarde 31 december vorderingen op werkgevers		2.252	2.403
Waarde per 1 januari dubieuze debiteuren	-202	-266	
Vrijval ten gunste van de rekening van baten en lasten	18	64	
	<u> </u>	<u> </u>	
Waarde 31 december dubieuze debiteuren		-184	-202
Waarde 31 december		2.068	2.201

De post beleggingsdebiteuren is als volgt opgebouwd:

Vorderingen inzake vastgoedbeleggingen	0	88	
Vorderingen inzake aandelen	921	1.137	
Vorderingen inzake vastrentende waarden	34.764	23.191	
Vorderingen inzake overige beleggingen	141	0	
Vorderingen inzake derivaten	287	10.085	
	<u> </u>	<u> </u>	
Totaal		36.113	34.501

De voorziening betreft de overgenomen betalingsregelingen en debiteuren van vóór 1 januari 2014 van SNPF. Er zijn geen nieuwe voorzieningen voor dubieuze debiteuren opgenomen.

De vorderingen inzake vastrentende waarden betreffen opgelopen interest. Op de vordering is geen voorziening wegens oninbaarheid in mindering gebracht.

2018

2017

(8) OVERIGE ACTIVA

De post overige activa bestaat uit:

Banktegoeden	<u>10.224</u>	<u>10.133</u>
Waarde 31 december	10.224	9.625

De banktegoeden staan ter vrije beschikking van het pensioenfonds.

PASSIVA

2018

2017

(9) STICHTINGSKAPITAAL EN RESERVES

Het verloop van de algemene reserve is als volgt:

Waarde 1 januari	214.588	105.324
Aandeel fondsresultaat	<u>-103.115</u>	<u>109.265</u>
Waarde 31 december	111.473	214.588

Dekkingsgraad, vermogenspositie en herstelplan is als volgt:

De dekkingsgraad is per ultimo jaar als volgt:	2018	2017
Nominale dekkingsgraad (%)	104,2	108,3
Reële dekkingsgraad (%)	88,4	86,9
Beleidsdekkingsgraad (%)	108,1	106,9

De (nominale) dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen door de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans.

De reële dekkingsgraad is berekend conform artikel 7 van de Regeling Pensioenwet en Wet verplichte beroepspensioenregeling. De nominale kasstromen worden verdisconteerd gebruikmakend van de rentetermijnstructuur van DNB. De kasstromen die betrekking hebben op de indexatie worden verdisconteerd met een nettorendement op zakelijke waarden van 6,75%. De indexatie is gebaseerd op een minimale verwachtingswaarde voor de groeivoet van het prijsindexcijfer van 2%.

De beleidsdekkingsgraad is gebaseerd op het rekenkundig gemiddelde van de (nominale) dekkingsgraden naar de meest actuele inzichten over de laatste twaalf maanden. Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt ten behoeve van deze berekening de voorziening pensioenverplichtingen herrekend, rekening houdend met de verwachte loon- en prijsinflatie. Voor het bepalen van het vereist eigen vermogen (de solvabiliteitstoets) maakt het pensioenfonds gebruik van het standaardmodel. Het bestuur acht het gebruik van het standaardmodel passend voor de risico's van het pensioenfonds. De uitkomsten van de solvabiliteitstoets zijn opgenomen in de risicoparagraaf.

Op basis hiervan bedraagt het (minimaal) vereist eigen vermogen op 31 december:

	2018	2017
Aanwezig eigen vermogen (EV)	111.473	214.588
Minimaal vereist eigen vermogen (MVEV)	115.069	111.909
Vereist eigen vermogen	377.027	379.538

De vermogenspositie van het pensioenfonds kan op basis van bovenstaande cijfers en de actuele dekkingsgraad worden gekarakteriseerd: er is geen sprake van een dekkingstekort, omdat het EV lager ligt dan het MVEV.

Herstelplan

De beleidsdekkingsgraad per ultimo 2018 is met 108,1% lager dan het vereist eigen vermogen van 114,2%. Het fonds bevindt zich daarmee in een reservetekort en moet derhalve een (geactualiseerd) herstelplan indienen (vóór 1 april 2019). Het oude herstelplan, dat vorig jaar is opgesteld, vervalt. Het geactualiseerde herstelplan is opgesteld en doorgerekend en de conclusie is dat het fonds tijdig kan herstellen, waarbij vooralsnog geen extra (herstel)maatregelen nodig zijn.

	2018	2017
(10) TECHNISCHE VOORZIENING		
Pensioenverplichting voor risico van het pensioenfonds	2.628.226	2.561.165
Herverzekeringsdeel technische voorziening	26.420	27.351
Waarde 31 december	2.654.646	2.588.516

Het verloop van de pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds is als volgt:

Waarde 1 januari	2.561.165	2.594.717
Pensioenopbouw	62.318	61.885
Rentetoevoeging	-6.564	-5.484
Saldo waardeoverdrachten	-2.811	-132
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-73.288	-72.426
Vrijgevallen voor kosten	-1.623	-1.599
Wijziging marktrente	114.867	-32.961
Wijziging actuariële grondslagen en/of methoden	-26.553	-8.829
Resultaat op kanssystemen	715	
Mutatie arbeidsongeschiktheid	0	1.735
Overige mutaties	0	24.259
Waarde 31 december	2.628.226	2.561.165

Het verloop van de voorziening pensioenverplichtingen herverzekering is als volgt:

Waarde 1 januari	27.351	29.226
Pensioenopbouw	2.932	-2.389
Rentetoevoeging	-64	-50
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-2.442	0
Vrijgevallen voor kosten	-54	-47
Wijziging marktrente	444	-70
Wijziging actuariële grondslagen en/of methoden	-49	681
Resultaat op kanssystemen	-1.698	0
Waarde 31 december	26.420	27.351

2018**2017**

(11) VERPLICHTINGEN INZAKE DERIVATEN

De post verplichtingen inzake derivaten bestaat uit:

Interest rate swaps	16.916	24.844
Valutaderivaten	<u>1.574</u>	<u>0</u>
Waarde 31 december	18.490	24.844

2018**2017**

(12) OVERIGE SCHULDEN EN OVERLOPENDE PASSIVA

De post overige schulden en overlopende passiva bestaat uit:

Schulden aan werkgevers	149	149
Pensioenuitkeringen	8	0
Reservering vakantiegeld en vakantiedagen	29	22
Overige schulden uit hoofde van beleggingen	22.151	1.620
Belastingen en premies sociale verzekeringen	1.414	1.458
Honoraria adviseurs en deskundigen	76	1
Overige schulden en overlopende passiva	<u>1.332</u>	<u>1.059</u>
Waarde 31 december	25.159	4.309

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Niet in de balans opgenomen rechten en verplichtingen

Ontvangen zekerheden en garanties

Het fonds heeft eind 2018 € 11,5 miljoen aan non-cash collateral in de vorm van (staats)obligaties ontvangen, dat niet op de balans is verantwoord.

Langlopende contractuele verplichtingen

Het fonds heeft eind 2018 een uitbestedingsovereenkomst met TKP Pensioen B.V. voor een periode van twee jaar getekend (einddatum 31 december 2019) met een automatische verlenging van drie jaar. De jaarlijks te betalen vergoeding bedraagt € 1.892. De totale verplichting voor de resterende looptijd bedraagt € 1.892.

Het fonds heeft eind 2018 een herverzekeringsovereenkomst met De Amersfoortse getekend met een onbepaalde looptijd en een opzegtermijn van zes maanden. Het betreft een garantiecontract.

Transacties met (voormalige) bestuurders

Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op (voormalige) bestuurders. Inzake de beloning van bestuurders wordt verwezen naar toelichting 22 Pensioenuitvoeringskosten.

Toegezegde kapitaalstortingen private equity

De private equity waarin eind 2018 werd belegd, bevindt zich in de uitkeringsfase. Er is informeel afgesproken dat er geen kapitaal meer wordt opgevraagd bij het fonds.

TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(bedragen x € 1.000)

	2018	2017
(13) PREMIEBIJDRAGEN RISICO PENSIOENFONDS		
De post premiebijdragen risico pensioenfonds bestaat uit:		
Premie lopend boekjaar	57.138	58.188
Premie arbeidsongeschiktheid	3.043	2.716
Premie voorgaande boekjaren	293	248
Mutatie voorziening dubieuze debiteuren	<u>-6</u>	<u>45</u>
Totaal	60.468	61.197

De premieopbrengsten zijn niet gesplitst naar een werkgevers- en werknemersdeel omdat de inhouding van premie afhankelijk is van afspraken die tussen werkgever en werknemer zijn gemaakt. Dit wordt door het fonds niet geregistreerd. Reglementair mag een werkgever maximaal 50% van de totale premiebijdrage inhouden op het salaris van de werknemer.

De niet-gedempte kostendekkende en feitelijke premie zijn als volgt:

	2018	2017
Niet-gedempte kostendekkende premie	76.651	76.845
Gedempte kostendekkende premie	58.342	59.022
Feitelijke premie	60.468	61.197

De toename van de niet-gedempte kostendekkende premie ten opzichte van die van 2017 wordt met name verklaard doordat de rentetermijnstructuur is gedaald. Het gevolg is een toename van de actuariële koopsom. Daarnaast is het bedrag voor de solvabiliteitsopslag toegenomen; enerzijds door de lichte toename van het gehanteerde vereist eigen vermogen van 14,9% naar 14,2% en anderzijds door de toename van het bedrag waarover dit percentage wordt gehanteerd.

De feitelijke premie bedraagt € 60.468; dit is hoger dan de gedempte kostendekkende premie. Het pensioenfonds voldoet daarmee aan de eis dat de feitelijke premie minimaal gelijk moet zijn aan de gedempte kostendekkende premie. De aan het boekjaar toe te rekenen feitelijke premie is als baat in de staat van baten en lasten verantwoord.

De kostendeekkende premie is als volgt samengesteld:

	2018	2017
Actuarieel benodigd voor onvoorwaardelijke onderdelen pensioenopbouw	65.250	64.923
Opslag voor instandhouding van het vereist eigen vermogen	9.235	8.421
Opslag voor uitvoeringskosten	<u>2.360</u>	<u>3.307</u>
Totaal	76.845	76.651

De gedempte kostendeekkende premie is als volgt samengesteld:

	2018	2017
Actuarieel benodigd voor onvoorwaardelijke onderdelen pensioenopbouw	56.090	55.035
Opslag voor uitvoeringskosten	<u>2.932</u>	<u>3.307</u>
Totaal	59.022	58.342

(14) BELEGGINGSOPBRENGSTEN VOOR RISICO PENSIOENFONDS

	2018				2017			
	Direct resultaat	Indirect resultaat	Kosten	Totaal resultaat	Direct resultaat	Indirect resultaat	Kosten	Totaal resultaat
Vastgoedbeleggingen	1.040	-679	-40	321	1.639	-364	-36	1.240
Aandelen	17.778	-44.893	-1.241	-28.356	17.547	60.915	-2.131	76.331
Vastrentende waarden	37.161	-14.265	-3.394	19.502	16.308	-32.118	-3.350	-19.160
Derivaten	16.420	-18.626	0	-2.206	13.448	24.711	0	38.158
Overige beleggingen	60	-1.020	0	-960	-56	2	0	-54
Kosten vermogensbeheer	0	0	-1.100	-1.100	0	0	-992	-992
Totaal	72.459	-79.483	-5.775	-12.799	48.886	53.146	-6.509	95.523

In navolging van de aanbevelingen van de Pensioenfederatie zijn de kosten voor het vermogensbeheer verdeeld over de beleggingscategorieën opgenomen. De kosten vermogensbeheer bevatten alle directe en indirecte vermogensbeheerkosten uit onderliggende beleggingsfondsen. Hierin zitten de beheerfee, performancefee van externe managers, bewaarkosten en overige kosten van het vermogensbeheer. De transactiekosten bevatten uitsluitend de rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte toe- en uittredingsvergoedingen in de beleggingsfondsen. Voor de transactiekosten van de discretionaire portefeuille en de derivaten is een schatting opgenomen. Transactiekosten met betrekking tot aan- en verkopen binnen deze portefeuilles zijn niet inzichtelijk. In de totale kosten voor het vermogensbeheer van € 5.775 zijn impliciete transactiekosten van € 1.726 opgenomen op basis van de berekeningswijze van de Pensioenfederatie.

(15) BATEN UIT HERVERZEKERING

Mutatie aandeel herverzekeraar	-931	-1.875
	<hr/>	<hr/>
Totaal	-931	-1.875

(16) OVERIGE BATEN

De post overige baten bestaat uit:

Interest overig	2	-1
Andere baten	3	4
	<hr/>	<hr/>
Totaal	5	3

(17) UITKERINGEN

De post uitkeringen bestaat uit:

Ouderdomspensioen	57.434	56.978
Nabestaandenpensioen	14.882	14.822
Wezenpensioen	223	234
Arbeidsongeschiktheidspensioen	2.696	2.864
Afkopen	612	268
	<hr/>	<hr/>
Totaal	75.847	75.167

(18) MUTATIE TECHNISCHE VOORZIENING VOOR RISICO PENSIOENFONDS

De post mutatie technische voorziening voor risico pensioenfonds bestaat uit:

Pensioenopbouw	62.318	61.885
Benodigde interest	-6.564	-5.484
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-73.288	-72.426
Vrijgevallen voor kosten	-1.623	-1.599
Wijziging marktrente	114.867	-32.961
Wijziging actuariële grondslagen en/of methoden	-26.553	-8.829
Saldo waardeoverdrachten	-2.811	-132
Resultaat op kanssystemen	715	
Mutatiewaardeoverdrachten	0	1.735
Overige mutaties	0	24.259
	<hr/>	<hr/>
Totaal	67.061	-33.552

2018**2017****(19) MUTATIE TECHNISCHE VOORZIENING HERVERZEKERINGSDEEL**

De post mutatie technische voorziening herverzekeringsdeel bestaat uit:

Pensioenopbouw	2.932	-2.389
Rentetoevoeging	-64	-50
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-2.442	0
Vrijgevallen voor kosten	-54	-47
Wijziging marktrente	444	-70
Wijziging actuariële grondslagen en/of methoden	-49	681
Resultaat op kanssystemen	<u>-1.698</u>	<u>0</u>
Totaal	-931	-1.875

2018**2017****(20) SALDO OVERDRACHT VAN RECHTEN**

De post saldo overdracht van rechten bestaat uit:

Inkomende waardeoverdrachten	-810	-436
Uitgaande waardeoverdrachten	<u>3.470</u>	<u>582</u>
Totaal	2.660	145

2018**2017****(21) SALDO HERVERZEKERING**

De post saldo overdracht herverzekering bestaat uit:

Betaalde premie herverzekering	2.931	3.598
Ontvangst herverzekerde uitkeringen	<u>-2.395</u>	<u>-2.851</u>
Totaal	536	748

(22) PENSIOENUITVOERINGSKOSTEN

De post pensioenuitvoeringskosten bestaat uit:

Governancekosten	533		627
Verzekeringen bestuur	51		92
Toezichtkosten DNB en AFM, contributies en bedragen	204		183
Dwangsommen en boetes	0		0
Kosten PensioenKamer	0		7
Communicatie	164		183
Accountantskosten	110		103
Certificerend actuaris	39		39
Adviserend actuaris	140		78
Overige advieskosten	125		62
Uitvoering pensioenadministratie	1.892		1.954
Kosten bestuursbureau:			
Personeelskosten	581		537
Ingehuurd personeel	156		286
Overige kosten bestuursbureau	175		134
Projecten	493		622
Totaal		4.663	4.907

De post governancekosten is als volgt te specificeren:

Bestuur:			
Vergoeding	390		400
Reiskosten	15		13
Opleiding	13		22
Overige	5		37
		423	471
Raad van toezicht:			
Vergoeding	68		67
Reiskosten	1		7
Overige	0		6
		69	79
Verantwoordingsorgaan:			
Vergoeding	35		64

Reiskosten	5	4
Overige	<u>1</u>	<u>8</u>
	41	76
Overige kosten	<u>0</u>	<u>0</u>
Totaal	533	627

Bezoldiging bestuurders (bedragen x € 1)

Op basis van het vastgestelde vergoedingenreglement ontvangen bestuurders een vaste vergoeding van € 37.500 per jaar per persoon (bestuurslid met extra taken als gevolg van lidmaatschap bestuurscommissie) of € 25.000 per jaar. De voorzitter ontvangt per jaar een vaste vergoeding van € 50.000. Eventuele omzetbelasting en/of werkgeverslasten komen voor rekening van het pensioenfonds.

Raad van toezicht (bedragen x € 1)

Op basis van het vergoedingenreglement ontvangen de leden van de raad van toezicht € 15.000 per jaar. De voorzitter ontvangt per jaar een vaste vergoeding van € 20.000, eventuele omzetbelasting en/of werkgeverslasten komen voor rekening van het fonds.

Verantwoordingsorgaan (bedragen x € 1)

Aan de leden van het verantwoordingsorgaan werd door het pensioenfonds in 2018 een vergoeding van € 5.500 per lid verstrekt voor deelname aan vergaderingen voor Pensioenfonds Notariaat.

Accountantshonoraria

De honoraria van de onafhankelijke accountant(s) zijn als volgt:

	2018			2017		
	Accountant	Overig netwerk	Totaal	Accountant	Overig netwerk	Totaal
Controle jaarrekening	75	0	75	71	0	71
Andere controleopdrachten	11	0	11	9	0	9
Fiscale advisering	0	0	0	0	13	13
Overige dienstverlening	0	24	24	0	10	10
Totaal	86	24	110	80	23	103

De jaarrekening wordt gecontroleerd door Ernst & Young LLP. De overige dienstverlening betreft de werkzaamheden van de externe complianceofficer. De accountantskosten over het jaar 2018 betroffen de accountant van Ernst & Young LLP.

	2018	2017
Personeelskosten bestuursbureau:		
Salarissen medewerkers	388	348
Ingehuurd personeel	156	286
Pensioenlasten	57	56
Sociale lasten	49	45
Wervings- en selectiekosten	0	3
Overige personeelskosten	87	85
Totaal	737	823

	2018	2017
Projecten:		
Overige projecten	230	622
Samenvoegen administraties	263	0
Totaal	493	622

(23) OVERIGE LASTEN

De post overige lasten bestaat uit:

Interest waardeoverdrachten	1	1
Overige	20	44
Totaal	21	45

Gebeurtenissen na balansdatum

Er is een geactualiseerd herstelplan ingediend bij DNB. De beleidsdekkingsgraad van Pensioenfonds Notariaat bedroeg 108,1% eind 2018, dit was lager dan de vereiste dekkingsgraad. Het fonds kent daarmee een reservetekort.

Er zijn geen verdere gebeurtenissen na balansdatum.

Den Haag, 16 mei 2019

Namens het bestuur van Pensioenfonds Notariaat,
A.J.M. Jansen AAG (voorzitter)
mr. E.P. Greup (secretaris)

10 OVERIGE GEGEVENS

10.1 Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Notariaat te Den Haag is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2018.

Onafhankelijkheid

Als waarmede actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Notariaat, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 20 miljoen. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 1 miljoen te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruikgemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte administratieve basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudentperson-regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid is verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikelen 131 en 132.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch hoger dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Notariaat is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen.

Amstelveen, 16 mei 2019

drs. H. Zaghdoudi AAG
Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

10.2 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: de raad van toezicht en het bestuur van Stichting Pensioenfonds Notariaat

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2018

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2018 van Stichting Pensioenfonds Notariaat te Den Haag gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Notariaat op 31 december 2018 en van het resultaat over 2018 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2018;
- de staat van baten en lasten over 2018;
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Notariaat (hierna: de stichting) zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit

Materialiteit	€ 21 miljoen
Toegepaste benchmark	0,75% van het pensioenvermogen per 31 december 2018, zijnde het totaal van de technische voorzieningen en het stichtingskapitaal en reserves.
Nadere toelichting	Wij hebben voor deze grondslag gekozen omdat dit het vermogen betreft dat de basis vormt voor de berekening van de (beleids)dekkingsgraad. Voor het bepalen van het percentage hebben wij gelet op de financiële positie van de stichting en de mate waarin de beleidsdekkingsgraad zich rondom een kritieke grens bevindt. Aangezien Stichting Pensioenfonds Notariaat zich per 31 december 2018 in een tekortsituatie bevindt, hebben wij een percentage van 0,75% gehanteerd. De wijze waarop wij de materialiteit hebben bepaald, is niet gewijzigd ten opzichte van voorgaand boekjaar. Het gehanteerde percentage was in het voorgaand jaar vanwege de fusie verlaagd naar 0,5% van het pensioenvermogen.

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met de raad van toezicht en het bestuur overeengekomen dat wij aan de raad van toezicht en het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 1.050.000 rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met de raad van toezicht en het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

In vergelijking met voorgaand jaar is het kernpunt inzake het verwerken van de fusie in de jaarrekening niet opgenomen omdat dit een specifiek punt voor de jaarrekening(controle) 2017 betrof. Wij hebben geen andere wijzigingen aangebracht in de kernpunten van onze controle.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Ontwikkeling van de (beleids)dekkingsgraad

Risico

De solvabiliteit van een pensioenfonds wordt gemeten aan de hand van de dekkingsgraad. De dekkingsgraad brengt de verhouding tussen de (netto) activa en pensioenverplichtingen tot uitdrukking en is daarmee een graadmeter voor de financiële positie van een pensioenfonds. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de twaalf maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.

De stichting is wettelijk verplicht om de beleidsdekkingsgraad te hanteren als basis voor bepaalde beleidsbeslissingen, bijvoorbeeld inzake indexatie en kortingen. Daarnaast is de beleidsdekkingsgraad onder meer van belang om te bepalen of de stichting voldoende buffers heeft. De dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad zijn toegelicht in toelichting 9 van de jaarrekening.

Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de (beleids)dekkingsgraad niet juist wordt vastgesteld.

Onze controleaanpak

Door controle van de balans onderzoeken wij de samenstellende delen van de dekkingsgraad.

De balans en daarmee de dekkingsgraad per 31 december 2018 hebben wij mede met gebruikmaking van de werkzaamheden van de certificerend actuaris gecontroleerd. Wij hebben de ontwikkelingen in de financiële positie van de stichting beoordeeld op basis van het actuariële rapport van de certificerend actuaris en onze controle van de jaarcijfers. Vanwege de gevoeligheid van schattingselementen hebben wij specifiek aandacht besteed aan de waardering van de (illiquide) beleggingen en de waardering

	<p>van de technische voorzieningen. De werkzaamheden die wij in dit kader hebben uitgevoerd zijn in de kernpunten hierna beschreven.</p> <p>Wij controleren geen andere maandelijkse dekkingsgraden dan de dekkingsgraad ultimo boekjaar. Ten aanzien van andere maandelijkse dekkingsgraden hebben wij de navolgende toetsingswerkzaamheden verricht, die minder zekerheid geven dan een controle van twaalfmaandsdekkingsgraden:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wij hebben de opzet van het totstandkomingsproces van de berekening van de maandelijkse dekkingsgraad onderzocht alsmede de juiste maandoerekening van zogenaamde key items vastgesteld. Dit jaar betroffen de key items: de overgang op de Prognosetafel AG2018 en de aanpassing van de fondsspecifieke ervaringssterftefactoren. • Daarnaast heeft de certificerend actuaire een plausibiliteitstoets uitgevoerd op de ontwikkeling van de voorziening pensioenverplichtingen zoals gehanteerd in de bepaling van de dekkingsgraad gedurende het jaar in relatie tot de ontwikkelingen in de belangrijkste factoren, zoals de rentecurve. Wij hebben kennisgenomen van de uitkomst van deze werkzaamheden van de certificerend actuaire.
Belangrijke observaties	Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd in de vaststelling van de dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2018.
Waardering en toelichting van beleggingen zonder genoteerde marktprijzen	
Risico	<p>De beleggingen zijn een significante post op de balans van de stichting. Alle beleggingen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. Voor een groot deel van de beleggingen is deze marktwaarde te verifiëren aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten (marktprijzen). Er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van onafhankelijke taxaties, nettocontantewaardeberekeningen of een andere geschikte methode, waaronder de intrinsieke waarde per participatie voor posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen.</p> <p>De waarderingsonzekerheid neemt inherent toe bij (onafhankelijke) taxaties en nettocontantewaardeberekeningen en hangt samen met de beschikbaarheid en toepasbaarheid van marktgegevens. Bij de stichting betreft dit met name de posities in derivaten (interest rate swaps). De posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen, met name private equity aandelen en niet (beurs)genoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in vastrentende waarden, kennen eveneens inherent relatief veel waarderingsonzekerheid doordat de waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum.</p> <p>De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de beleggingen beschreven in de paragraaf grondslagen en een nadere toelichting opgenomen in toelichting 1 tot en met 5. Uit deze toelichtingen blijkt onder andere dat per 31 december 2018 € 205 miljoen is belegd in niet-(beurs)genoteerde fondsen, € 7,5 miljoen is belegd in directe</p>

	<p>vastgoedbeleggingen en dat per saldo € 23 miljoen is belegd in interest rate swaps en valutaderivaten.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de beleggingen zonder genoteerde marktprijzen niet juist gewaardeerd zijn en dat de toelichting niet voldoet aan relevante verslaggevingsvereisten.</p>
<p>Onze controleaanpak</p>	<p>Bij de controle van de beleggingen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van een andere accountant. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel, hebben wij de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de beleggingen, rekening houdend met omvang en risicoprofiel van de beleggingen, en deze vastgelegd in instructies. Daarnaast hebben wij een kwaliteitsreview uitgevoerd met betrekking tot de uitgevoerde werkzaamheden en de uitkomsten daarvan. Door deze werkzaamheden, gecombineerd met de hierna beschreven werkzaamheden, hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen verkregen om een oordeel te geven over de jaarrekening.</p> <p>Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de beleggingen per 31 december 2018.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Voor de posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen hebben wij de waardering gecontroleerd door aansluiting op gecontroleerde jaarrekeningen 2018. Voor zover nog geen gecontroleerde jaarrekeningen 2018 beschikbaar zijn, hebben wij de aansluiting vastgesteld met de meeste recente (niet-gecontroleerde) rapportages van de fondsmanagers, indien nodig gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum en zijn de back-testing procedures (met gecontroleerde jaarrekeningen) en de monitoring procedures van de uitvoeringsorganisatie onderzocht. • Voor de waardering van de interest rate swaps hebben wij een controle uitgevoerd op het gehanteerde waarderingsmodel en zijn de in de waardering gehanteerde veronderstellingen zoals rentevolatiliteit en rentecurves beoordeeld aan de hand van marktgegevens. Bij de uitvoering van deze werkzaamheden hebben wij eigen waarderingsspecialisten betrokken. • Voor de posities in direct vastgoed hebben wij voornamelijk de aansluiting vastgesteld met de verkoopovereenkomst. <p>Tevens hebben wij de toelichtingen met betrekking tot de beleggingen onderzocht.</p>
<p>Belangrijke observaties</p>	<p>Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd ten aanzien van de waardering van beleggingen zonder genoteerde marktprijzen per 31 december 2018 en de gerelateerde toelichting in de jaarrekening.</p>
<p>Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen</p>	
<p>Risico</p>	<p>De technische voorzieningen waaronder de voorziening</p>

pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds betreffen een significante post in de balans van de stichting. De technische voorzieningen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. De waardering is gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen. Hier ligt een aantal belangrijke conventies aan ten grondslag namelijk dat voor de waardering uitgegaan wordt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur alsmede de meest recente informatie (tafels) omtrent de levensverwachting, zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG). In aanvulling op de tafels wordt gecorrigeerd voor de ingeschatte ervaringssterfte bij de stichting, zijnde de fondsspecifieke ervaringssterfte. Deze veronderstellingen hebben tezamen met de hoogte van de kostenopslag, waaraan eveneens schattingen ten grondslag liggen, bijzondere aandacht gehad in onze controle.

De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds beschreven in de paragraaf grondslagen en een nadere toelichting opgenomen in toelichting 10. Uit deze toelichtingen blijkt dat schattingswijzigingen hebben plaatsgevonden door overgang op de Prognosetafel AG2018 en de aanpassing van de fondsspecifieke ervaringssterftefactoren. Hierdoor is de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds € 26,6 miljoen lager uitgekomen.

Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de technische voorzieningen niet toereikend gewaardeerd en toegelicht zijn.

Onze controleaanpak

Bij de controle van de technische voorzieningen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaris van de stichting. De certificerend actuaris onderzoekt onder meer de toereikendheid van de technische voorzieningen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen. De certificerend actuaris heeft daarbij gebruikgemaakt van de door ons in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens, waaronder de pensioenaanspraken van deelnemers. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel over de jaarrekening als geheel hebben wij met de certificerend actuaris onze planning, werkzaamheden, verwachtingen en uitkomsten afgestemd voor de controle van boekjaar 2018. Hierbij hebben wij specifiek aandacht gevraagd voor de toets van de ervaringssterfte op basis van de toegepaste prognosetafels en de effecten van de wijzigingen hierin, de toereikendheid van de kostenopslag alsmede de toepassing van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.

Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen per 31 december 2018:

- Daartoe hebben wij ons een beeld gevormd van de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen actuariële grondslagen alsmede de uitkomsten van het meest recente actuariële grondslagenonderzoek en de gehanteerde

	<p>waarderingsgrondslagen besproken met de certificerend actuaris.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hierbij hebben wij met inachtneming van het oordeel van de certificerend actuaris en met gebruikmaking van onze eigen actuariële specialist gelet op de besluitvorming van het bestuur, de recentheid van beschikbaar grondslagenonderzoek, de toetsing op de onderbouwing van de daarin opgenomen veronderstellingen, de uitkomsten van beschikbare tussentijdse evaluaties, de uitkomsten van de actuariële analyse over meerdere jaren en de aanwezigheid van een consistente gedragslijn. • Daarnaast hebben wij controlewerkzaamheden uitgevoerd om de gehanteerde basisgegevens te toetsen, waaronder het evalueren van de juiste werking van de interne beheersmaatregelen bij de pensioenuitvoeringsorganisatie, het verrichten van aansluitwerkzaamheden met de pensioenadministratie voor wat betreft de aantallen en de aanspraken en het beoordelen van het verloop en de uitkomsten van de actuariële analyse. <p>Tevens hebben wij de toelichtingen ten aanzien van de technische voorzieningen onderzocht.</p>
Belangrijke observaties	<p>Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd ten aanzien van de waardering per 31 december 2018 of de toelichting van de technische voorzieningen.</p>

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag;
- de overige gegevens;
- andere informatie, bestaande uit kerncijfers, voorwoord, bevindingen raad van toezicht en oordeel verantwoordingsorgaan, statistieken, personalia en code pensioenfondsen en begrippenlijst.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat. Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Beschrijving van verantwoordelijkheden voor de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van toezicht voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een

zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Het besluit van het bestuur tot vaststelling van de jaarrekening is onderworpen aan de goedkeuring van de raad van toezicht.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij

onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;

- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met de raad van toezicht en het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met de raad van toezicht en het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Den Haag, 16 mei 2019

Ernst & Young Accountants LLP
w.g. S.B. Spiessens RA

11 STATISTIEKEN, PERSONALIA EN CODE PENSIOENFONDSEN

11.1 Statistieken

Ontwikkeling deelnemersbestand

Het deelnemersaantal nam in 2018 toe met 397 tot 11.189. Het aantal ex-deelnemers steeg met 153 tot 10.198 en het aantal pensioengerechtigden met 127 tot 5.028. Het verloop van de aantallen (ex-) deelnemers en pensioengerechtigden in 2018 is weergegeven in het volgende schema:

	Deelnemers	Ex-deelnemers	Pensioengerechtigden		
			Ouderdoms-pensioen	Partner-pensioen	Wezen-pensioen
Ultimo 2017	10.792	10.045	3.699	1.113	89
Toetreding	1.174				10
Vertrek	-798	798			
Pensionering	-98	-126	224		
Overlijden	-1		-6	6	
Waardeoverdrachten en andere oorzaken*	120	-519	-8	-5	-14
Ultimo 2018	11.189	10.198	3.829	1.114	85

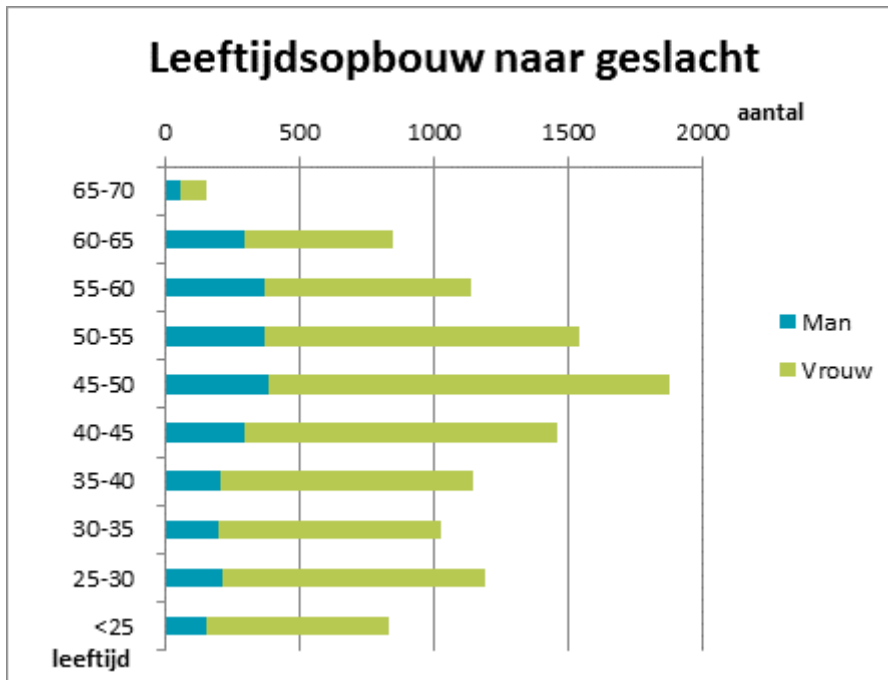
* In verband met de samenvoeging van de pensioenadministraties worden deelnemers die in de beide voormalige pensioenfondsen deelnamen vanaf 2017 als één deelnemer geteld. Een gedeelte daarvan is in 2018 verwerkt. Ditzelfde geldt voor de ex-deelnemers; dit verklaart het grote aantal 'andere oorzaken'.

Bij ex-deelnemers zijn onder 'andere oorzaken' ook diegenen opgenomen waarvan de deelneming opnieuw is begonnen. Het totaalbestand van (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden nam met 677 tot 26.415 toe.

Leeftijdsopbouw deelnemers

In totaal bouwen 11.189 deelnemers pensioen op. De gemiddelde leeftijd van het deelnemersbestand is 43,6 jaar. Voor mannelijke deelnemers bedraagt de gemiddelde leeftijd 46,2 jaar; voor vrouwelijke deelnemers ligt die op 42,8 jaar. Van het totale deelnemersbestand hebben 406 deelnemers een premievrije opbouw vanwege arbeidsongeschiktheid.

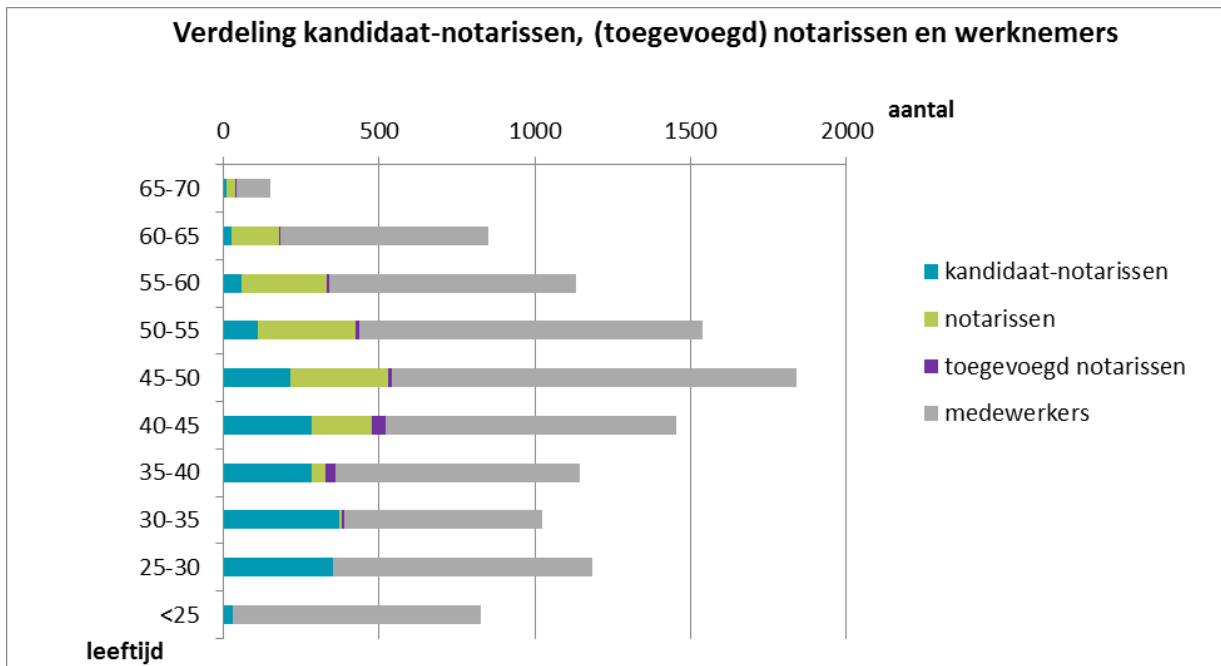
De volgende grafiek geeft inzicht in de verdeling van het deelnemersbestand over de leeftijdscategorieën en geslacht.

Het deelnemersbestand bestond eind 2018 voor 77% uit vrouwen en voor 23% uit mannen. In voorgaande jaren was er bij SNPF een ongeveer gelijke verdeling tussen mannen en vrouwen; bij SBMN was het overgrote deel van de populatie vrouw.

Deelnemersgroepen

Pensioenfonds Notariaat voert drie pensioenregelingen uit: één voor notarissen (ondernemers), één voor toegevoegd en kandidaat-notarissen (in loondienst) en één voor medewerkers in het notariaat. De verdeling tussen deze deelnemersgroepen is in onderstaande grafiek in beeld gebracht.

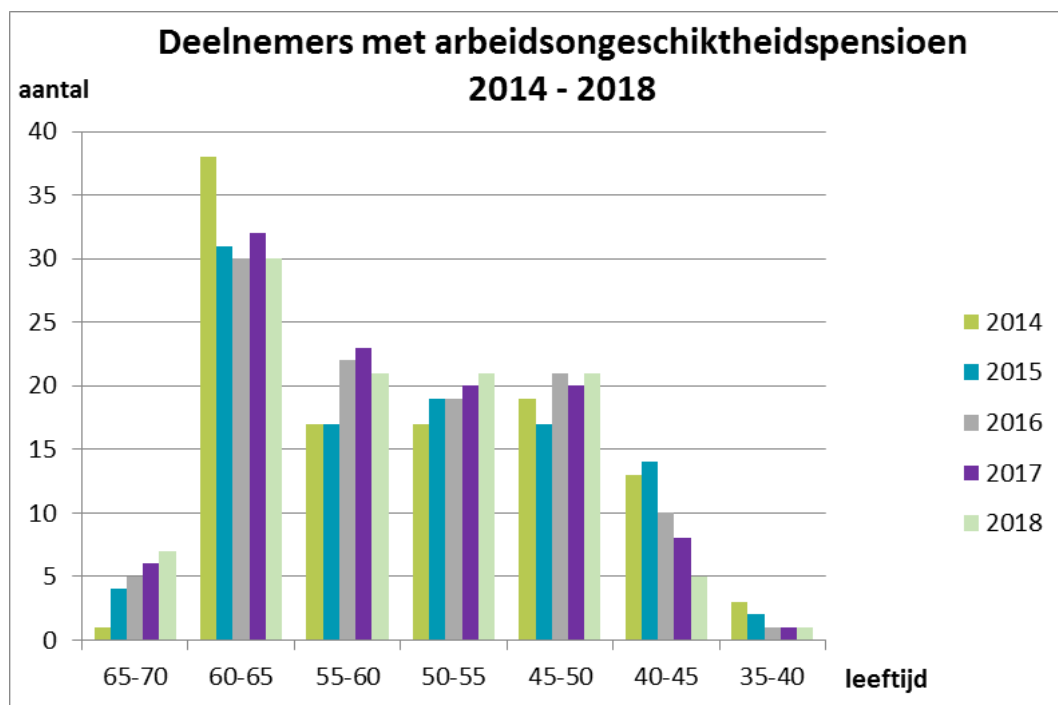

De gemiddelde leeftijd van de medewerkers in het notariaat is 43,3 jaar. De toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen hebben een gemiddelde leeftijd van 38,8 jaar en voor de notarissen is dit 51,7 jaar.

Arbeidsongeschiktheid

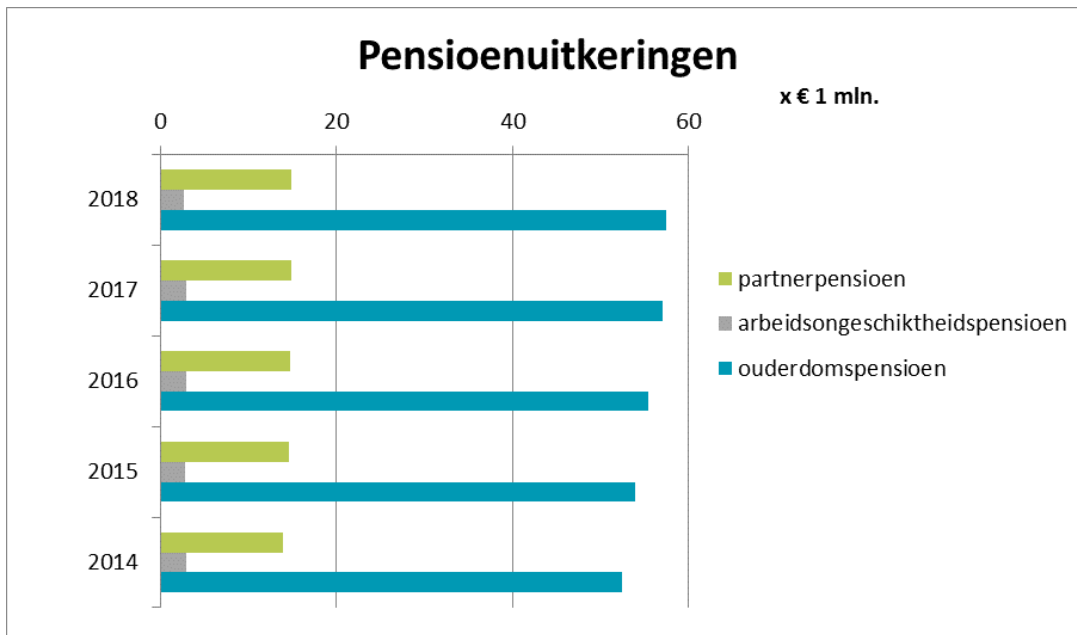
Alle drie pensioenregelingen kennen een premievrije pensioenopbouw bij arbeidsongeschiktheid. Het percentage arbeidsongeschikte deelnemers binnen het totale deelnemersbestand bedroeg ultimo 2018 3,6%. Voor 298 medewerkers en voor 106 kandidaat-notarissen en (toegevoegd) notarissen wordt de pensioenopbouw premievrij voortgezet. Het totaal aantal arbeidsongeschikte deelnemers is 404 (2017: 406).

Daarnaast kent de regeling voor kandidaat-notarissen en (toegevoegd) notarissen een arbeidsongeschiktheidspensioen. In de volgende grafiek is inzicht gegeven in het verloop van het aantal kandidaat-notarissen en (toegevoegd) notarissen met een arbeidsongeschiktheidspensioen. Het betreft de stand ultimo 2018. Ten opzichte van 2017 is dit aantal iets afgenomen tot 106 (2017: 110).

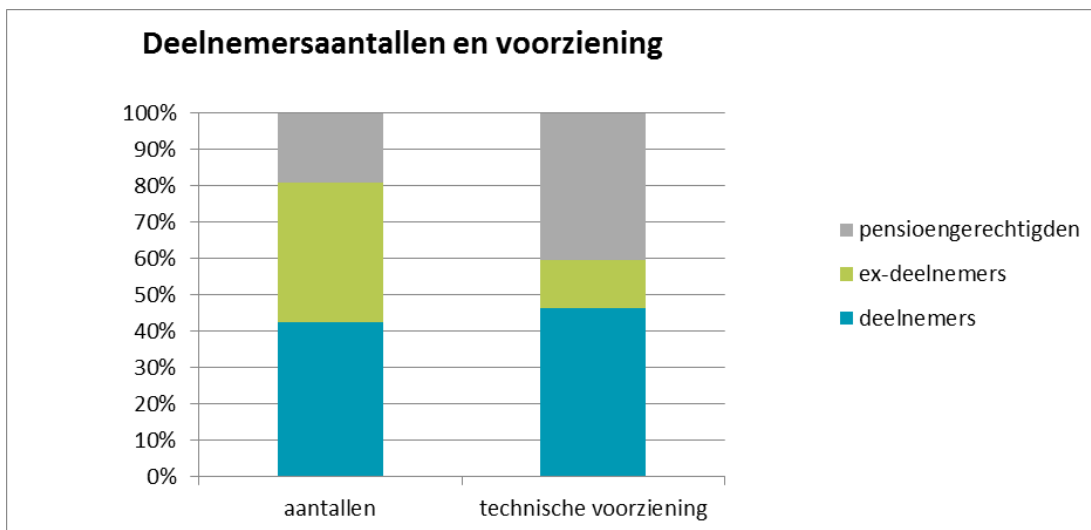
Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen over 2018 bedroegen in totaal € 75,8 miljoen. Dit is € 0,6 miljoen meer dan in 2017. De pensioenuitkeringen kunnen worden verdeeld in ouderdoms-, partner- en arbeidsongeschiktheidspensioen en overige uitkeringen. Onder deze laatste categorie valt onder meer het wezenpensioen. Het totaal aan pensioenuitkeringen neemt licht toe. In de volgende grafiek zijn de pensioenuitkeringen naar soort weergegeven.

De gemiddelde leeftijd van de pensioengerechtigden met een ouderdompensioen is 74,4 jaar. De mannen zijn gemiddeld 74,0 jaar en de vrouwen 74,7 jaar oud.

Technische voorziening per categorie

In de bovenstaande grafiek is de technische voorziening voor de pensioenverplichtingen van het fonds weergegeven, verdeeld over de verschillende categorieën. De deelnemersaantallen in de verschillende groepen zijn eveneens aangegeven. De vergrijzing van het fonds is hierin duidelijk te zien. Circa 45% van de technische voorziening is gereserveerd voor pensioengerechtigden. Zij maken circa 20% van het totaal aantal deelnemers uit.

11.2 Personalia

Samenstelling bestuursorganen per 31 december 2018:

Raad van toezicht

drs. P. Braams, voorzitter
drs. C.A.M. van Eggermond
drs. X.J. den Uyl

Bestuur

mr. E.P. Greup, voorzitter
A.B.M. Baakman, vicevoorzitter en secretaris
mr. N.E. Bijlholt
mr. M.A. van Gaalen
mr. H.H. Idzerda
mr. A.W.O. Jansen (overleden op 18 februari 2019)
A.J.M. Jansen AG
drs. R. Oosterhout

Audit- en riskcommissie

drs. R. Oosterhout, voorzitter
mr. E.P. Greup
mr. A.W.O. Jansen

Balans- en vermogensbeheercommissie

mr. H.H. Idzerda, voorzitter
A.J.M. Jansen AG
D. Veldman, adviseur

Communicatie-, governance-, compliance- en pensioenregelingcommissie

A.B.M. Baakman, voorzitter
mr. N.E. Bijlholt
mr. M.A. van Gaalen

Directie

E.H.W. Zondag

Adviserend actuaris

drs. A.G.M. den Hartogh AAG, verbonden aan Aon Hewitt, Rotterdam

Certificerend actuaris

H. Zaghdoudi AAG, verbonden aan Towers Watson B.V. Netherlands, Amstelveen

Accountant

S.B. Spiessens RA, verbonden aan Ernst & Young Accountants LLP, Den Haag

Relevante nevenfuncties per 31 december 2018

Raad van toezicht

drs. P. Braams

Functie in raad van toezicht voorzitter
Hoofdfunctie directeur Pensioenfonds Horeca en Catering
Nevenfuncties -

drs. C.A.M. van Eggermond

Functie in raad van toezicht lid
Hoofdfunctie bestuurder/toezichthouder
Nevenfuncties eigenaar/100% aandeelhouder CU Capital Holding BV, bestuurslid en lid vermogensbeheercommissie Bpf Bouwnijverheid, lid beleggingscommissie Pensioenfonds SNS REAAL, extern lid asset liability comité en risk comité counterparties TCX Fund

drs. X.J. den Uyl

Functie in raad van toezicht lid
Hoofdfunctie bestuurder/toezichthouder
Nevenfuncties voorzitter pensioenfonds PWRI, bestuurslid ABP, statenlid Provincie Noord-Holland, lid raad van toezicht BPF Slagers en member of the board PRI

Bestuur

A.B.M. Baakman

Functie in bestuur voorzitter
Hoofdfunctie werknemersvoorzitter
Nevenfuncties voorzitter/actieleider Pax Kinderhulp Borculo, bestuurder Provisorie Borculo, keurmeester Groei en Bloei Borculo-Haaksbergen, vrijwilliger Septemberfeesten Borculo, Schuldhulpmaatje Nederland

mr. E.P. Greup

Functie in bestuur vicevoorzitter en secretaris
Hoofdfunctie notaris
Nevenfuncties -

mr. M.A. van Gaalen

Functie in bestuur bestuurslid
Hoofdfunctie notaris
Nevenfuncties voorzitter St. Korenmolen De Leeuw, bestuurslid St. Historische Tuin, lid raad van toezicht St. Solidoe, toezichthoudend bestuurslid Stichting katholiek onderwijs Aalsmeer

mr. H.H. Idzerda

Functie in bestuur bestuurslid
Hoofdfunctie zelfstandig adviseur
Nevenfuncties bestuurslid VSB-donatiefonds, bestuurslid VSB vermogensfonds, penningmeester Stichting Slot Zuylen, bestuurslid Stichting R&O

A.J.M. Jansen

Functie in bestuur

Hoofd functie

Nevenfuncties

bestuurslid

directeur

bestuurslid (penningmeester) VvE Westpier, bestuurslid (secretaris) VvE Federatie Parkeren Westkeetshaven, bestuurslid Parkeergarage II Westkeetshaven, lid visitatiecommissie Pensioenfonds Huntsman, bestuurslid Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf, vereffenaar Pensioenfonds Schoen- en Lederwaren in liquidatie, lid geschillencommissie Stichting Pensioenfonds Openbare Apothekers

mr. A.W.O. Jansen

Functie in bestuur

Hoofd functie

Nevenfuncties

bestuurslid

-

bestuurslid Stichting Administratiekantoor O. de Leeuw B.V., voorzitter Stichting beheer Het Schild, voorzitter Stichting Financiering Dirkzwager, voorzitter Vrienden van Insula Dei en Huize Kohlman, bestuurslid Stichting Helene Kröller Müller Fonds, bestuurslid Stichting Holland Stellenbosch Medical Foundation

drs. R. Oosterhout

Functie in bestuur

Hoofd functie

Nevenfuncties

bestuurslid

-

lid raad van toezicht Stichting Algemeen Pensioenfonds Delta Lloyd, lid raad van toezicht Stichting Pensioenfonds voor de Woningcorporaties, bestuurslid Stichting Sligro Food Group Pensioenfonds

mr. N.E. Bijlholt

Functie in bestuur

Hoofd functie

Nevenfuncties

bestuurslid

kandidaat-notaris

lid raad van toezicht BTO thuiszorg BV, bestuurslid Stichting Art gala

Verantwoordingsorgaan

Samenstelling verantwoordingsorgaan per 31 december 2018:

mr. A.M.G.C. Struycken - van Daelen, voorzitter

mr. J.N.G.J. Kuin

M. Lievestro

mr. J. Nobel

mr. J.P.A.L. Oosterhuis

mr. E.S. Slomp – van Buiten

H.M.E. van der Wee

11.3 Nadere gegevens leden bestuursorganen

Raad van toezicht

Naam	m/v	Geboortejaar	Zittingsrooster	Termijn
drs. P. Braams (voorzitter)	m	1958	2018 – 2021	1 ^e
drs. C.A.M. van Eggermond	v	1963	2017 – 2021	1 ^e
drs. X.J. den Uyl	m	1953	2017 – 2020	1 ^e

Bestuur

Naam	m/v	Geboortejaar	Zittingsrooster	Termijn
mr. E.P. Greup (werkgeversvoorzitter)	m	1954	2017 - 2020	1 ^e
A.B.M. Baakman (werknemersvoorzitter)	m	1947	2017 - 2018	1 ^e
mr. N.E. Bijlholt	v	1982	2018 - 2022	1 ^e
mr. M.A. van Gaalen	m	1972	2017 - 2020	1 ^e
mr. H.H. Idzerda	m	1946	2017 - 2019	1 ^e
A.J.M. Jansen	m	1958	2018 - 2021	1 ^e
mr. A.W.O. Jansen	m	1950	2017 - 2020	1 ^e
drs. R. Oosterhout	m	1954	2017 - 2019	1 ^e

Verantwoordingsorgaan

Naam	m/v	Geboortejaar
mr. A.M.G.C. Struycken – van Daelen (voorzitter)	v	1970
mr. J.N.G.J. Kuin	m	1949
M. Liestro	v	1986
mr. J. Nobel	m	1979
mr. J.P.A.L. Oosterhuis	m	1963
mr. E.S. Slomp – van Buiten	v	1959
H.M.E. van der Weele	v	1959

11.4 Code Pensioenfondsen

De Code Pensioenfondsen is opgesteld door de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid, die hiermee normen formuleren voor 'goed pensioenfondsbestuur'. In het onderstaande overzicht zijn de normen per thema opgenomen. Indien het fonds niet (geheel) voldoet, wordt dit toegelicht.

Thema 1: vertrouwen waarmaken

Zij, die voor het pensioenfonds verantwoordelijkheid dragen, maken het in hen gestelde vertrouwen waar. Dat blijkt vooral uit adequaat bestuur, verantwoord beleggingsbeleid en zorgvuldig risicomanagement.

Nr.	Norm	Toelichting
1	Het bestuur voert de regeling naar beste vermogen uit, in een evenwichtige afweging van belangen, en heeft hiervoor de eindverantwoordelijkheid.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
2	Het bestuur is verantwoordelijk en zorgt voor de uitvoering van de pensioenregeling. Het heeft een visie op die uitvoering, stelt eisen waaraan deze moet voldoen en bepaalt welk kostenniveau aanvaardbaar is.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
3	Het bestuur stelt een missie, visie en strategie op. Ook zorgt het voor een heldere en gedocumenteerde beleids- en verantwoordingscyclus. Daarnaast toetst het bestuur periodiek de effectiviteit van zijn beleid en stuurt zo nodig bij.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
4	Bij alle besluiten legt het bestuur duidelijk vast op grond van welke overwegingen het besluit is genomen.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
5	Het bestuur legt verantwoording af over het beleid dat het voert, de gerealiseerde uitkomsten van dit beleid en de beleidskeuzes die het eventueel voor de toekomst maakt. Het bestuur weegt daarbij de verschillende belangen af van de groepen die bij het pensioenfonds betrokken zijn. Ook geeft het bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
6	Het bestuur houdt rekening met de verplichtingen die het fonds is aangegaan en draagt daarbij zorg voor optimaal rendement binnen een aanvaardbaar risico.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
7	Het bestuur zorgt ervoor dat er onder belanghebbenden draagvlak bestaat voor de keuzes over verantwoord beleggen.	Gedeeltelijk voldaan Toelichting: het bestuur heeft inmiddels ESG-beleid vastgesteld en raadpleegt in de implementatiefase de achterban.
8	Het bestuur bevordert en borgt een cultuur waarin risicobewustzijn vanzelfsprekend is. Ook zorgt het ervoor dat het integrale risicomanagement adequaat georganiseerd is.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
9	Het bestuur zorgt voor een noodprocedure om in spoedeisende situaties te kunnen handelen.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.

Thema 2: Verantwoordelijkheid nemen

Het bestuur neemt zijn verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de pensioenregeling.

Nr.	Norm	Toelichting
10	Het bestuur zorgt voor een heldere en expliciete taak- en rolverdeling tussen bestuur en uitvoering. Hierbij horen passende sturings- en controlemechanismen.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
11	Bij uitbesteding van taken neemt het bestuur in de overeenkomst met de dienstverlener adequate maatregelen op voor als de dienstverlener of een door hem ingeschakelde derde onvoldoende presteert, de overeenkomst niet naleeft, schade veroorzaakt door handelen of nalaten.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
12	Het bestuur zorgt dat het zicht heeft op de keten van uitbesteding.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
13	Het bestuur zorgt ervoor dat het beloningsbeleid van partijen aan wie taken worden uitbesteed, niet aanmoedigt om meer risico's te nemen dan voor het fonds aanvaardbaar is. Om dit te bereiken maakt het bestuur dit onderdeel van de contractafspraken bij het sluiten of verlengen van de uitbestedingsovereenkomst of - indien van toepassing - via zijn aandeelhouderspositie.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
14	Het bestuur evalueert jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering en de gemaakte kosten kritisch en spreekt een dienstverlener aan als deze de afspraken niet of onvoldoende nakomt.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.

Thema 3: Integer handelen

Het bestuur bevordert een cultuur van integriteit en compliance.

Nr.	Norm	Toelichting
15	Het bestuur legt de gewenste cultuur vast en stelt een interne gedragscode op.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
16	De leden van het bestuur, het verantwoordingsorgaan of het belanghebbendenorgaan, het intern toezicht en andere medebeleidsbepalers ondertekenen de interne gedragscode van het fonds en een jaarlijkse nalevingsverklaring, en zij gedragen zich daarnaar.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
17	Alle nevenfuncties worden gemeld aan de complianceofficer.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
18	Tegenstrijdige belangen of reputatierisico's worden gemeld. De leden van het bestuur, het verantwoordingsorgaan of het belanghebbendenorgaan intern toezicht en andere medebeleidsbepalers vermijden elke vorm en elke schijn van persoonlijke bevoordeling of belangenverstremming. Zij laten zich op hun functioneren toetsen.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
19	Het lidmaatschap van een orgaan is niet verenigbaar met dat van een ander orgaan binnen het fonds of van de visitatiecommissie.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
20	Het bestuur zorgt dat onregelmatigheden kunnen worden gemeld en dat betrokkenen weten hoe en bij wie.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.

21	De organisatie kent een klokkenluidersregeling en bevordert dat ook externe dienstverleners een klokkenluidersregeling hebben. De organisatie zorgt ervoor dat men weet hoe en bij wie kan worden gemeld.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
22	Het bestuur kent de relevante wet- en regelgeving en interne regels, weet hoe het fonds daar invulling aan geeft en bewaakt de naleving (compliance).	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.

Thema 4: Kwaliteit nastreven

Het fonds stelt hoge kwaliteitseisen, voert daar beleid op en is een 'lerende organisatie'.

Nr.	Norm	Toelichting
23	Het bestuur is collectief verantwoordelijk voor zijn functioneren. De voorzitter is eerste aanspreekpunt; hij/zij is als eerste verantwoordelijk voor zorgvuldige besluitvorming en procedures.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
24	Het bestuur waarborgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen opereren.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
25	Ieder bestuurslid heeft stemrecht.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
26	Het bestuur zorgt voor permanente educatie van zijn leden.	Gedeeltelijk voldaan Toelichting: SPN heeft een algemeen scholingsplan maar nog geen opleidingsplannen voor de individuele bestuursleden.
27	Het bestuur staat open voor kritiek en leert van fouten.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
28	Het eigen functioneren is voor het bestuur en voor het intern toezicht een continu aandachtspunt. Het bestuur en het intern toezicht evalueren in elk geval jaarlijks het eigen functioneren van het orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betrekken het bestuur en het intern toezicht één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
29	Het eigen functioneren is voor het belanghebbendenorgaan een continu aandachtspunt. Het belanghebbendenorgaan evalueert in elk geval jaarlijks het functioneren van het eigen orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betreft het belanghebbendenorgaan één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij.	N.v.t.
30	Het eigen functioneren is voor het verantwoordingsorgaan een continu aandachtspunt. Het verantwoordingsorgaan evalueert met enige regelmaat het functioneren van het eigen orgaan.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.

Thema 5: Zorgvuldig benoemen

Het fonds handelt zorgvuldig bij (her)benoeming en ontslag, en zorgt voor geschiktheid, complementariteit en diversiteit in de samenstelling van de organen van het fonds.

Nr.	Norm	Toelichting
31	De samenstelling van fondsorganen is wat betreft geschiktheid, complementariteit, diversiteit, afspiegeling van belanghebbenden en continuïteit, vastgelegd in beleid. Zowel bij de aanvang van een termijn, als ook tussentijds bij de zelfevaluatie vindt een check plaats.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
32	Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Daarbij houdt het rekening met opleiding, achtergrond, persoonlijkheid, geslacht en leeftijd. Het bestuur toetst de geschiktheid van bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
33	In zowel het bestuur als in het verantwoordingsorgaan of het belanghebbendenorgaan is er ten minste één vrouw en één man. Er zitten zowel mensen van boven als van onder de 40 jaar in. Het bestuur stelt een stappenplan op om diversiteit in het bestuur te bevorderen.	Gedeeltelijk voldaan Toelichting: er is wel diversiteitsbeleid maar geen stappenplan.
34	De zittingsduur van een lid van het bestuur, het verantwoordingsorgaan, het belanghebbendenorgaan en de raad van toezicht is maximaal vier jaar. Een bestuurslid en een lid van het belanghebbendenorgaan kunnen maximaal twee keer worden herbenoemd, een lid van de raad van toezicht maximaal één keer. Leden van een visitatie-commissie zijn maximaal acht jaar betrokken bij hetzelfde fonds.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
35	Het bestuur, het belanghebbendenorgaan en het intern toezicht houden bij het opstellen van de profielschets rekening met het diversiteitsbeleid. Het verantwoordingsorgaan houdt hier rekening mee bij het opstellen van de competentievisie.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
36	Het bestuur, het verantwoordingsorgaan of het belanghebbendenorgaan en de raad van toezicht leggen bij de vacature de eisen voor de vacante functie vast. Hierbij wordt rekening gehouden met de in de normen 31, 32 en 33 opgenomen eisen.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
37	Bij de vervulling van een vacature wordt actief gezocht (en/of actief opgeroepen om te zoeken) naar kandidaten die passen in de diversiteitsdoelstellingen. Het bestuur neemt hierover tijdig contact op met degenen die betrokken zijn bij het voordragen of de verkiezing van kandidaten.	Gedeeltelijk voldaan Toelichting: binnen de mogelijkheden die het bestuur heeft, wordt hieraan invulling gegeven.
38	Het bestuur en het belanghebbendenorgaan toetsen voorgedragen kandidaten mede aan de hand van de diversiteitsdoelstellingen. Het verantwoordingsorgaan bevordert dat in de procedure de competentievisie wordt meegenomen, inclusief de diversiteitsdoelstellingen.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.

39	Een bestuurslid wordt benoemd en ontslagen door het bestuur, na het horen van de raad van toezicht over de procedure. Een lid van de raad van toezicht of visitatiecommissie wordt benoemd door het bestuur na bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan en wordt ontslagen door het bestuur na bindend advies van het verantwoordingsorgaan. Een lid van het verantwoordingsorgaan wordt benoemd door het bestuur en ontslagen door het verantwoordingsorgaan zelf. In uitzonderlijke situaties kan het bestuur in overleg met het intern toezicht een lid ontslaan.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
40	Het bestuur zorgt dat de statuten een schorsingsprocedure kennen.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.

Thema 6: Gepast belonen

Het fonds voert een verantwoord en beheerst beloningsbeleid, gericht op kwaliteit, continuïteit en consistentie.

Nr.	Norm	Toelichting
41	Het pensioenfonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid. Dit beleid is in overeenstemming met de doelstellingen van het pensioenfonds. Ook is het beleid passend gelet op de bedrijfstak, onderneming of beroepsgroep waarvoor het fonds de pensioenregeling uitvoert.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
42	De beloningen staan in redelijke verhouding tot verantwoordelijkheid, functie-eisen en tijdsbeslag.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
43	Het bestuur is terughoudend als het gaat om prestatiegerelateerde beloningen. Prestatiegerelateerde beloningen zijn niet hoger dan 20 procent van de vaste beloning. Ze zijn niet gerelateerd aan de financiële resultaten van het fonds.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
44	Het bestuur voorkomt dat door een te hoge beloning van de leden van het intern toezicht een financieel belang een kritische opstelling in de weg staat.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
45	Bij tussentijds ontslag van een bestuurslid zonder arbeidsovereenkomst of van een lid van het intern toezicht verstrekt het bestuur geen transitie- of ontslagvergoeding. Bij ontslag van een (andere) medebeleidsbepaler moet een eventuele transitie- of ontslagvergoeding passend zijn gelet op de functie en de ontslagreden.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.

Thema 7: Toezicht houden en inspraak waarborgen

Het fonds waarborgt intern toezicht op de kwaliteit en integriteit van de bedrijfsvoering.

Nr.	Norm	Toelichting
46	Intern toezicht draagt bij aan effectief en slagvaardig functioneren van het pensioenfonds en aan beheerste en integere bedrijfsvoering.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
47	Het intern toezicht betreft deze Code bij de uitoefening van zijn taak.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.

48	Leden van het intern toezicht zijn betrokken bij het pensioenfonds en moeten zich zodanig onafhankelijk opstellen dat belangentegenstellingen worden voorkomen. Ze hebben daarbij het vermogen en de durf om zich kritisch op te stellen richting het bestuur.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
49	De raad van toezicht stelt zich op als gesprekspartner van het bestuur.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
50	Het bestuur weegt de aanbevelingen van de raad van toezicht of visitatiecommissie zorgvuldig en motiveert afwijkingen.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
51	Het belanghebbendenorgaan voert zijn taak uit als 'goed huisvader' (m/v) voor alle belanghebbenden.	N.v.t.
52	Het belanghebbendenorgaan zorgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen functioneren.	N.v.t.
53	Het belanghebbendenorgaan bewaakt of het bestuur de uitvoeringsovereenkomst of het uitvoeringsreglement en het pensioenreglement juist uitvoert. Ook bewaakt het belanghebbendenorgaan of het bestuur de belangen van de verschillende groepen belanghebbenden evenwichtig afweegt.	N.v.t.
54	Het belanghebbendenorgaan onderneemt actie als het van oordeel is dat het bestuur niet naar behoren functioneert.	N.v.t.
55	Het bestuur gaat een dialoog aan met het verantwoordingsorgaan dan wel het belanghebbendenorgaan bij het afleggen van verantwoording.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
56	Het bestuur draagt de accountant of actuaris die controle uitvoert in beginsel geen andere werkzaamheden op dan controle. Geeft het bestuur wel een andere opdracht, dan vraagt dit zorgvuldige afweging en een afzonderlijke opdrachtformulering.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
57	Het bestuur beoordeelt vierjaarlijks het functioneren van de accountant en de actuaris en stelt het intern toezicht en verantwoordingsorgaan of belanghebbendenorgaan van de uitkomst op de hoogte.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.

Thema 8: Transparantie bevorderen

Het fonds streeft openheid na, communiceert over missie, strategie en risico's en legt verantwoording af over gevoerd beleid.

Nr.	Norm	Toelichting
58	Het bestuur geeft publiekelijk inzicht in missie, visie en strategie.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
59	Het bestuur geeft inzicht in het beleid, de besluitvormingsprocedures, de besluiten en de realisatie van het beleid.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
60	Het bestuur vervult zijn taak op een transparante (open en toegankelijke) manier. Dat zorgt ervoor dat belanghebbenden inzicht kunnen krijgen in de informatie, overwegingen en argumenten die ten grondslag liggen aan besluiten en handelingen.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.

61	Het bestuur legt gemotiveerd vast voor welke wijze van uitvoering is gekozen. Deze informatie is beschikbaar voor de belanghebbenden.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
62	Het bestuur legt zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vast en zorgt ervoor dat deze beschikbaar zijn voor belanghebbenden.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
63	Het bestuur stelt beleid vast rond transparantie en communicatie. Het bestuur evalueert dit beleid periodiek en in ieder geval eens per drie jaar.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
64	Het bestuur rapporteert in het jaarverslag over de naleving van de interne gedragscode (zoals bedoeld in de normen 15 en 16) en deze Code, net als over de evaluatie van het functioneren van het bestuur.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.
65	Het bestuur zorgt voor een adequate klachten- en geschillenprocedure die voor belanghebbenden eenvoudig toegankelijk is. In het jaarverslag rapporteert het bestuur over de afhandeling van klachten en de veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.	Pensioenfonds Notariaat voldoet hieraan.

12 BEGRIPPENLIJST

AAA-rating

Classificatie van het laagste kredietrisico ofwel de hoogste kredietwaardigheid van ondernemingen.

Actuariële en bedrijfstechnische nota

De actuariële en bedrijfstechnische nota (Abtn) geeft de criteria aan op basis waarvan het (financieel) beleid van een pensioenfonds wordt gevoerd.

Asset liability management (ALM)-studie

Een studie waarbij in onderlinge samenhang de ontwikkeling van de beleggingen en verplichtingen wordt geanalyseerd om het premie-, indexatie- en beleggingsbeleid te toetsen.

Beleggingsmix

De verdeling van beleggingen over verschillende beleggingscategorieën, zoals aandelen, bedrijfsobligaties en vastrentende waarden met een nadere onderverdeling in binnen- en buitenlandse beleggingen.

Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad van een pensioenfonds is de gemiddelde dekkingsgraad van de twaalf maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.

Collateral

Onderpand in de vorm van kasgeld of effecten waarmee het kredietrisico op tegenpartijen uit hoofde van over-the-counter(OTC)-derivatentransacties wordt beperkt. OTC-contracten zijn financiële contracten die buiten de beurs om worden verhandeld.

Custodian

De custodian is de financiële partij die de effecten bewaart.

Dekkingsgraad

De verhouding tussen het pensioenvermogen en de pensioenverplichtingen, uitgedrukt in een percentage. Het geeft de mate aan waarin het fonds zijn verplichtingen heeft gedekt en wordt gebruikt als indicator voor de financiële positie van een pensioenfonds.

Dekkingstekort

Hiervan is sprake indien de solvabiliteit onder de vereiste dekkingsgraad is gekomen. DNB eist dan een herstelplan.

Derivaten

Financiële producten, zoals opties, futures en swaps, die zijn afgeleid van effecten. De prijsontwikkeling is (mede) afhankelijk van de prijsontwikkeling van de onderliggende waarde.

Duration

De gemiddelde gewogen looptijd van kasstromen.

Feitelijke premie

De daadwerkelijk door een pensioenfonds in rekening gebrachte premie.

Financieel Toetsingskader (FTK)

Door de externe toezichthouder opgestelde beleidsregels voor de toetsing van de financiële positie van een pensioenfonds.

Gedempte kostendekkende premie

Om jaarlijkse fluctuaties in de premiebijdrage door schommelingen in de marktrente tegen te gaan, mogen pensioenfondsen bij de vaststelling van de premie uitgaan van een over enkele jaren vast te stellen gemiddeld rekenpercentage. De premiebijdrage die op deze manier wordt vastgesteld, is de gedempte premie.

Herstelplan

Plan van aanpak gericht op het herstel van een dekkingstekort of een reservetekort bij een pensioenfonds. Het bestuur van het pensioenfonds moet het herstelplan indienen bij DNB.

High yield

Dit zijn obligaties van bedrijven of landen met een relatief lage rating. Deze obligaties kennen vanwege het hoge risico een verhoudingsgewijs hoog rendement.

IBNR

Voorzieningen voor schade die zich wel hebben voorgedaan, maar die nog niet gemeld zijn of bekend zijn bij de (her)verzekeraar.

IORP II

De Europese richtlijn IORP II (Institutions for Occupational Retirement Provision) stelt een aantal minimumvereisten aan pensioenfondsen, vooral op het gebied van bestuur en transparantie. Een pensioenfonds moet bijvoorbeeld zorgen voor goede bestuurders die prudent omgaan met het pensioengeld. Verder zijn er eisen aan risicobeheer, personeel en externe aanbieders en op communicatiegebied.

Kostendekkende premie

De in het Financieel Toetsingskader gedefinieerde premie die nodig is om de kosten van de pensioenregeling te dekken. Deze bestaat uit de actuariële premie voor de pensioeninkoop, een opslag voor het bereiken of in stand houden van een vereist eigen vermogen en een opslag voor uitvoeringskosten.

Matchingportefeuille

De matchingportefeuille is dat deel van de portefeuille dat is gericht op vermindering van het renterisico.

Middelloodsysteem

De hoogte van het pensioen is gebaseerd op het gemiddelde salaris van een deelnemer. Het pensioen dat jaarlijks wordt opgebouwd is afhankelijk van het in dat jaar verdiende salaris.

Mimimaal vereist eigen vermogen

Het minimaal vereist eigen vermogen (MVEV) is de ondergrens van het vereist eigen vermogen. Onder deze grens moet het fonds maatregelen treffen om direct weer aan het MVEV te voldoen.

Optie

Het recht, maar niet de verplichting, om een effect gedurende een bepaalde periode of op een bepaalde datum tegen een bepaalde prijs te kopen (calloptie) of te verkopen (putoptie).

Over-the-counter (OTC)

Over-the-counter (OTC)-transacties zijn financiële transacties die niet via de beurs verlopen, maar die direct tussen twee partijen worden afgesloten.

Overlay

De combinatie van derivaten die het doel heeft de balans van het fonds minder gevoelig te maken voor veranderingen in de rente, wisselkoers of prijsveranderingen.

Paritair bestuursmodel

Bij een paritair bestuursmodel kennen de bestuursorganen vertegenwoordigers van de werkgevers, werknemers en pensioengerechtigden, met de mogelijkheid van externen als vertegenwoordiger van deze geledingen.

Pensioenresultaat

Het pensioenresultaat is afkomstig uit de haalbaarheidstoets. Dit is de toets die uitgevoerd wordt om te beoordelen of het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau in voldoende mate aansluit bij de gewekte verwachtingen over het pensioenresultaat. Het werkelijk te behalen pensioenresultaat van de deelnemers wordt afgezet tegen het pensioenresultaat dat behaald kan worden bij het 100% volgen van de prijsinflatie (zonder het toepassen van verlagingen). Het percentage dat resulteert zegt of de actuele financiële positie en ontwikkelingen voor het fonds een hoger pensioenresultaat opleveren dan het volgen van de koopkracht (percentage hoger dan 100%) of een lager pensioenresultaat dan de koopkracht (percentage lager dan 100%).

Pensioenvermogen

Het eigen vermogen van het fonds, verhoogd met de technische voorzieningen.

Pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen zijn de totale waarde van alle uit te keren pensioenen, nu en in de (verre) toekomst.

Private equity

Effecten van bedrijven die niet aan een beurs zijn genoteerd. De verkoop van private equity is aan strenge regels gebonden. Omdat een markt ontbreekt, moet een belegger zelf een koper vinden als hij zijn aandeel in een dergelijk bedrijf wil verkopen. Het is dus een illiquide belegging.

Returnportefeuille

De returnportefeuille is dat deel van de portefeuille dat gericht is op het realiseren van rendement voor de stijging van de dekkingsgraad.

Rentetermijnstructuur (RTS)

De rentetermijnstructuur is een set van rentes voor iedere looptijd.

Reservetekort

Een reservetekort is een situatie waarin een pensioenfonds te weinig buffers heeft om op lange termijn al zijn verplichten na te komen, zoals een volledige verhoging van de pensioenen om het pensioen waardevast te houden.

Swap

Een swap is een derivaat waarbij een partij een bepaalde kasstroom of risico (bijvoorbeeld rente) wisselt tegen dat van een andere partij.

Ultimateforwardrate-methodiek (UFR)

De ultimateforwardrate-methodiek is een methode om een rentecurve voor lange looptijden te bepalen. In het geval van de waardering van pensioenverplichtingen gaat het om de zogeheten forward rates van de door DNB gepubliceerde FTK-rentetermijnstructuur, die gebaseerd is op de swapmarkt.

Vastrentende waarden

Verzamelnaam voor beleggingen waarvoor in beginsel een vaste rentevergoeding en een vaste looptijd gelden. Voorbeelden van vastrentende waarden zijn obligaties, onderhandse leningen en hypotheekleningen. Deze beleggingen worden ook wel als risicomijdend aangeduid.

Vereist eigen vermogen (VEV)

De buffer die een pensioenfonds moet aanhouden voor de vereiste zekerheid dat de onvoorwaardelijke pensioenen ook daadwerkelijk worden uitgekeerd. Het vereist eigen vermogen wordt zodanig vastgesteld dat de kans, dat er binnen een jaar een situatie van dekkingstekort ontstaat, kleiner is dan 2,5%.

Verzekeringstechnisch risico

Risico van negatieve verzekeringstechnische resultaten, zoals het langlevensrisico. Dit risico is afhankelijk van de gemiddelde leeftijd (hoe lager de gemiddelde leeftijd, hoe hoger de onzekerheid), de omvang van het fonds (hoe groter het fonds, hoe lager de opslag) en de pensioenregeling.

→ www.pensioenfondsnotariaat.nl